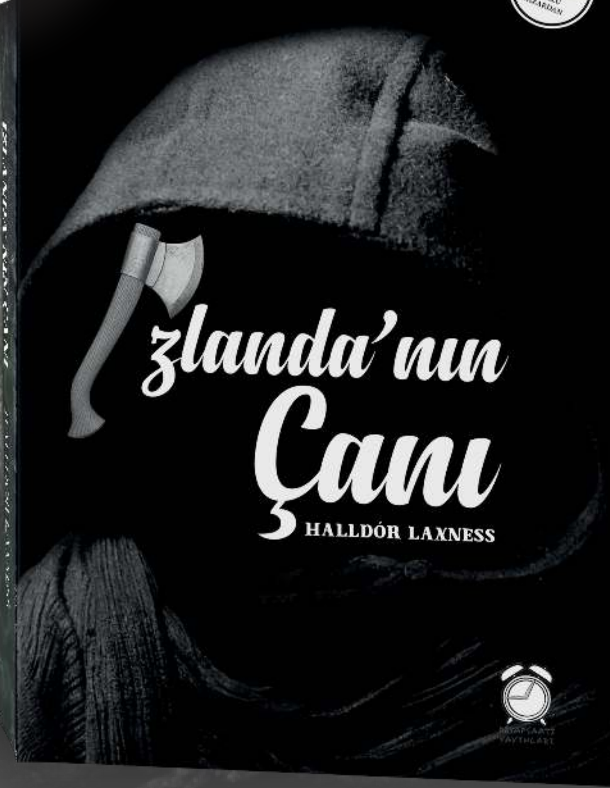
İzlanda'nın Çanı

HALLDÓR LAXNESS

17. yüzyılın sonlarında İzlanda, aşırı derecede fakirlik, açlık, veba ve cüzzam ile uğraşan ezilmiş bir Danimarka sömürgesidir. Bir çiftçi ve tel hırsızı olan Jón Hreggviðsson, Danimarka kralı hakkında bir şaka yapar ve sonra kendisini, kralın celladını öldürmekle suçlanan bir kaçak olarak bulur.

Talihsiz çiftçi Jón Hreggviðsson sonraki yıllarda, çok daha büyük bir çaptaki politik ve kişisel anlaşmazlıkların arasında sıkışıp kalan bir kukla haline gelir. Bunların arasında en önemli olanı, "İzlanda'nın Güneşi" olarak bilinen güzel, inatçı ve genç soylu Snæfridur'la, dünyevi tavrı ezilmiş yurttaşlarına karşı ateşli bir bağlılığı gizleyen, kralın antikacısı Arnas Arnæus arasındaki talihsiz aşk macerasıdır.

Nobel Ödülü sahibi Halldór Laxness'in bazen korkunç, bazen rahatsız edici ama her zaman büyüleyici olan; 1943, 1944 ve 1946 yıllarında üç farklı kitap olarak basılmış bu eseri, geleneksel İzlanda destanının güncel bir hali ve sert bir toplumsal yergidir. Laxness'in diğer birçok eserinde olduğu gibi bu hikâye de İzlanda halkının, içinde bulunduğu berbat durumun trajik ve ironik resmini çizmektedir.

İKTİSAT VE TOPLUM Ağustos • 2017 • YIL 7 • SAYI 82 • ISSN 1309-9418 • Ulusal Aylık Süreli Yayın

Fiyatı: 15 ₺
ISSN 1309 - 9418
1 309941 800823
Ağustos • 2017 • YIL 7 • SAYI 82 • ISSN 1309-9418 • Ulusal Aylık Süreli Yayın

itd İKTİSAT VE TOPLUM

www.iktisatvetoplum.com

Tarımın Çığlığı

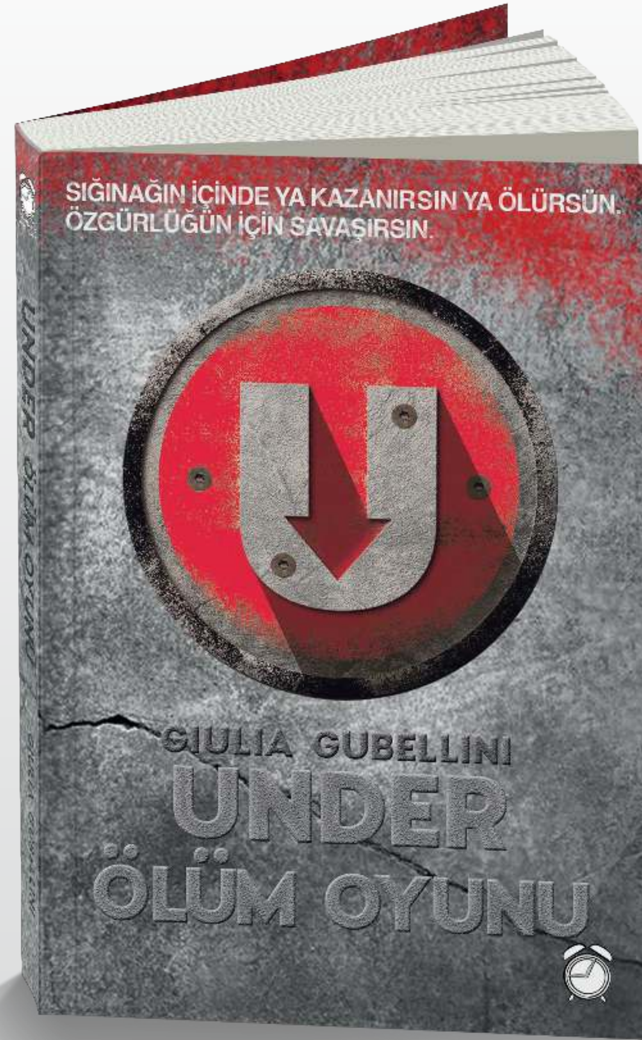
Under
Ölüm Oyunu

Giulia Gubellini

İtalya, 2025. Alice'nin hatırladığı son şey; politikayı kontrolü altında tutan Kalkınma İktidarı'na karşı 050 Şehri'nde yapılan protesto ve hoşlandığı çocuk Andrea ile birlikte içine tıkıldıkları zırhlı araçtır.

Kulakları sağır eden bir siren sesiyle yatağından zıplayan Alice, gözlerini Alpler'in arasındaki bir sığınakta açar. Hoparlörden gelen ses, Ortak Salon'a doğru yönelmelerini söyleyince yalnız olmadığını fark eder: onunla birlikte on iki genç daha vardır. Hepsi de hükümlüdür.

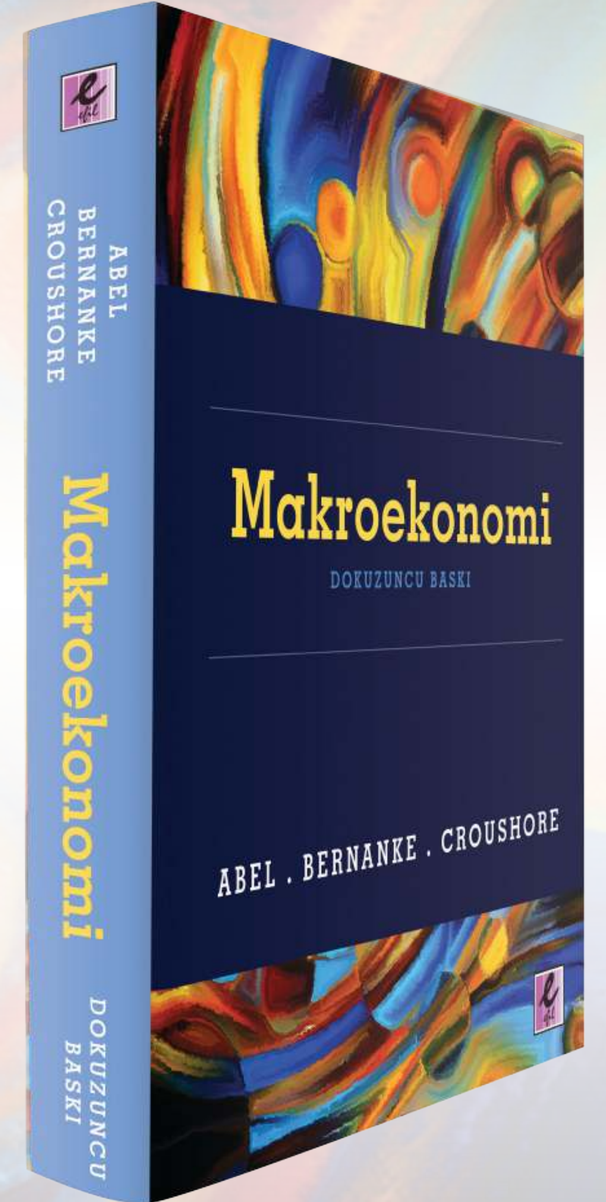
Sığınakta her gün, saat 17.00'yi gösterdiğinde iki Mücadeleci, Kafes'e girip kanlarının son damlasına kadar savaşacaktır. Kobayı oldukları bu ölüm oyunda hayatta kalmanın tek yolu öldürmektir.
Bu hapishanede, kim olduklarını keşfedecek ve oyunun kurallarını değiştirebilecekler mi?

Makroekonomi

Abel, Bernanke, Croushore

Makroekonomi, klasik ve Keynesyen ekonominin dengeli bir şekilde ele alındığını ortaya koyarak, makroekonomik teoriyi resmin büyük haliyle sunuyor. Eserin kapsamlı içeriği, okuyucuların, politikacılar ve araştırmacılar tarafından kullanılan makroekonomik verileri analiz etmesini kolaylaştırmakta. Makroekonomik, klasik ve Keynesyen varsayımları okuyuculara net bir şekilde kavratan tek bir ekonomi modelini temel alarak birleşik bir yaklaşım kullanılan eserin bu baskısı, yeni uygulamalar ve sorunlar içerirken; ABD ve Avrupa'daki son krizler ışığında bu alandaki son gelişmeleri ve olayları yansıtıyor.

İktisat ve Toplum Dergisi

www.iktisatvetoplum.com

•

Ağustos 2017
YIL 7 • SAYI 82
ISSN 1309-9418
Ulusal Aylık Süreli Yayın

•

Yayın Kurulu'na
göndermek istediğiniz yazıları
ofc1962@gmail.com
iktisatvetoplum@gmail.com
adreslerine gönderebilirsiniz.

•

İktisat ve Toplum Dergisi, Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketi tarafından ayda bir yayınlanan yerel bir dergidir.

Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

İktisat ve Toplum Dergisi, EBSCO veritabanı tarafından taranmaktadır.

www.iktisatvetoplum.com • www.iktisatvetoplum.com • www.iktisatvetoplum.com • www.iktisatvetoplum.com • www.iktisatvetoplum.com

Derginin Sahibi: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketi Adına; Fethiye Çolak

Editör Ömer Faruk Çolak

Editör Yardımcısı: Gözde Yılmaz

Yazı İşleri Müdürü: Fethiye Çolak

Grafik Tasarım: Sıla Koçoğlu

İdare Yeri: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketi
Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi
283. Sokak Ata Apt. No: 9/7 06670
Çankaya/Ankara, Türkiye
Tel : (+90) 312 442 52 10
GSM : (+90) 541 232 00 96
Faks : (+90) 312 442 52 12
Web : www.iktisatvetoplum.com
e-posta : iktisatvetoplum@gmail.com

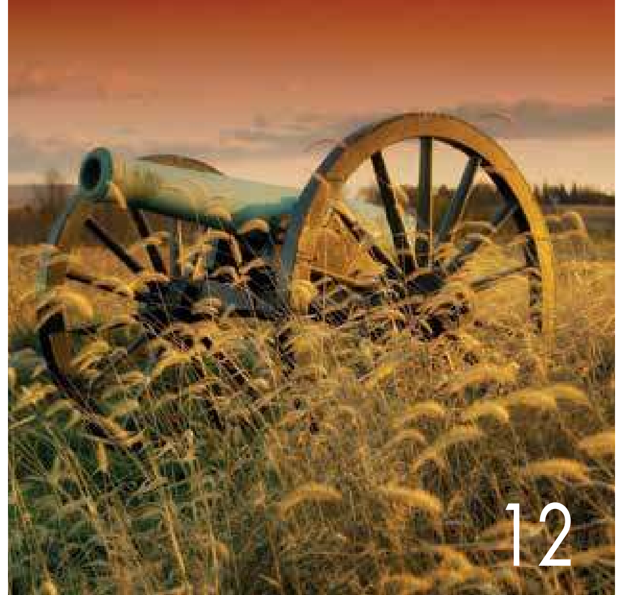
Baskı Tarihi: Ağustos 2017

Baskı: Sözkesen Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. 1518. Sokak Mat-Sit İş Merk. No: 2/40
Yenimahalle - ANKARA
Tel: 0312 395 21 10-395 59 07 • Faks: 0312 395 61 07
e-posta: sozkesen.mat@gmail.com

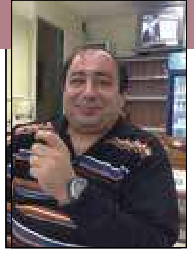
Dağıtım: Dünya Süper Veb Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. Melda Sokak
34204 Bağcılar - İSTANBUL • Tel: 0 217 681 19 02

İÇİNDEKİLER

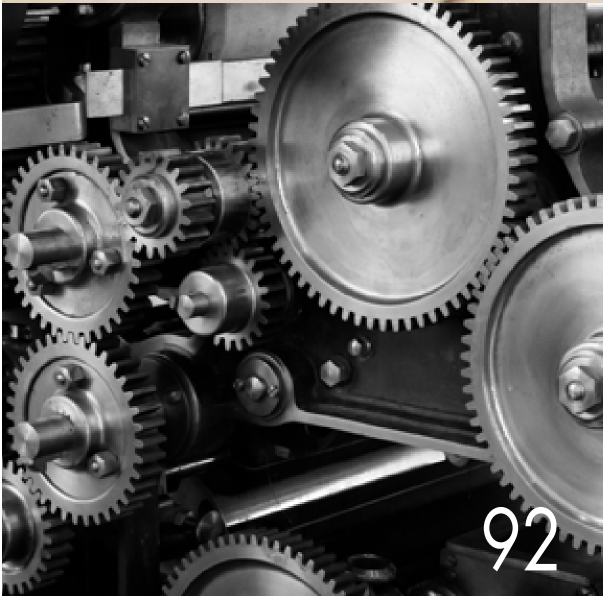

İklim Değişikliği Vuruyor

Türkiye'de artık uzun yıllardır uygulanan iktisat politikalarının olumsuz sonuçlarını, sıradan yurttaş bile günlük hayatında yoğun bir şekilde hissetmeye başladı. Son bir ayda büyük kentlerde yaşanan su baskınları, inşaat sektörüne yönelik izlenen teşvik politikasını her yerde tartışılır hale getirdi.

Enflasyon ise halkın başına bela olmaya devam etmekte. Yazın ortasında domatesi 4-5 TL'ye tüketmek herkesi rahatsız etmekte. Bu durum, en hızlı iktidar partisi oydaşını bile "Ne oluyor?" sorusuna yanıt aramaya itmekte. Sanırım bu sorgulama önümüzdeki günlerde daha da artacak. Çünkü kayırılmış sektörler üzerine kurgulanmış, kuralsız iktisat politikaları artık çözüm üretememekte ya da en azından üretme olasılığı oldukça zayıfladı.

Türkiye'nin yaşadığı bu dengesizlik durumu sadece ülkeye özgü koşullardan kaynaklanmamakta. Finansallaşmaya dayalı kapitalizm teklemekte, hatta yeni krizlere gebedir. Bunu sadece İTD editörü değil, bu sistemin bekçisi IMF Başkanı Lagarde de geçen ay açık açık ifade etti. Türkiye de elbette bundan payını aldı, almaya devam edecek.

Bu sistemin yıkıcı etkisinin bir sonucu olarak karşı karşıya kalınan iklim değişikliğinin hissedilir hale gelmesi ile kapitalist gelişmiş ülkeler, diğer ülkeler ile birlikte 2015 yılında Paris Anlaşması'nı imzalamıştı. Ne yazık ki şimdi, ABD başkanı bir kere daha vahşi bir kapitalist olduğunu gösterdi ve ülkesinin, anlaşmadan çekilmesine karar verdi. Trump'ın bu kararı sadece kendisini ve ülkesini değil, temsili demokrasiyi de bataklığa sürüklemektedir.

Yaşanan gelişmeler nedeni ile İTD'nin 82. sayısındaki makalelerin konusunun tarım sektörü olmasına dikkat ettik. Böylece güncel tartışmanın içinde olmak istedik. Bu sayımızda da yeni yazarlarla tanışacaksınız. Onlara dergimize hoş geldiniz derken, tüm yazarlarımıza verdikleri katkıdan dolayı teşekkür ediyoruz.

Bu arada tüm okuyucularımızı " İTD OKUR KULÜBÜNE" katılmaya bir kere daha çağırıyoruz.

Okuyarak ve sevgiyle kalın.

Ömer Faruk Çolak

Bozkurt Güvenç
b-guvenc@superonline.com

Şöyle Böyle Tarihçiliği Üzerine

Siyaset yapmayı, meydanlarda toplanan halka nutuk atma sanatı sananlara, tarihi değiştiren yanıltıcı kurgulardan sakınmalarını önermek etkili olmadığı gibi, gerçekçi de değildir. Sorunun ideal çözümü, belki de, toplum ve bireylerin demokrasi ile demagojiyi ayıracak düzeye erişmesiyle bulunabilir.

15 Temmuz Darbesi'nin birinci yılında medyayı izliyorum. Biraz hayret biraz kaygıyla... "Ülkemizin, içine düştüğü bunalımdan nasıl çıkarız?", "Ne yapmalıyız?" soruları üzerinde görüş ve önerileri sorulan kimi kişiler söze, "Bu duruma nereden, nasıl geldik?" diye başlıyorlar. Açıklanmayan ortak gerekçeleri şöyle görünüyor: Nasıl düştüğümüzü bilirsek, nasıl çıkacağımızı söyleyebiliriz.

Tarihten ders alarak geçmişi anlayıp, geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak, tarih yazanların uyguladığı yaygın bir akıl yürütme yöntemidir. Ne kadar geçmişten? Matbaanın keşfinden, Fransız Devrimi'nden, Tanzimat'tan, Meşrutiyet'ten, Cumhuriyet'ten ya da Demokrasi Hareketi'nden mi, yoksa daha yakın bir geçmişten mi? Kimisi, 27 Mayıs 1960'tan; kimisi, 12 Mart 1980'den alır. Kimileri de, AK Parti iktidarının 15 yıllık 3-Y politikasından ya da çok daha yakın bir geçmişten. Söz gelişi, MGK'nin 2004 Kararları'ndan, 2008 Ekonomik Bunalımından, 2010 anayasa değişikliği referandumundan, 2013 Gezi ya da 17-25 Aralık rüşvet–yolsuzluk operasyonu ve *Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu ve Eki*'nden, hatta Adalet yürüyüşünden başlamayı yeğliyor. Bilinen olaylara değinerek başladıkları sözün bir yerinde, kendilerini tutamayıp şöyle bir parantez açanlar oluyor: "Oysa öyle olmasaydı böyle olurdu; ya da şöyle olsaydı böyle olmazdı!"

Bu yazımda, "Şöyle olsaydı böyle olmazdı." diye başlayan "Şöyle Böyle Tarihçiliği" üzerinde duruyorum. Geçmişte olup biten olguları ya da olup bitmeyenleri izleyen aklın

temel sorusu budur. Çanakkale Savaşı olmasaydı, Cumhuriyet kurulur muydu?

Tarihçiler de sorar, olası seçenekleri arar; ama "olsaydı", "olmasaydı" demekten kaçınırlar. Şu gerekçelerle:

1. Başka türlü olamadığı ya da olamayacağı için öyle olmuştur.
2. Tarihi olay geçmişte olup bittiğine ve yeniden yaşanamayacağına göre, geçerli olup olmadığı irdelenemez.
3. Doğruluğu (geçerli olup olmadığı) irdelenemeyen önermeler, Tarih Biliminin konusu olamaz.
4. Gizli kalmış belgeler, tarihi yargıları değiştirmez; çoğu kez destekler, hatta açıklar.

Aile ve kahvehane sohbetlerinde tartışılan, video kayıtlarından silinmeyi bekleyen *spekülasyonlar* (sözlüklere göre, *saptırmalar* veya *kurgular*) olarak kalırlar. Ne var ki, kitap ve araştırmalarıyla tanınmış kimi uzmanlar, benzer bir kurgu yanılgısına düşmekle kalmıyor; izleyenleri etkileyerek, yanılgıyı daha da yaygınlaştırıyor.

Siyaset yapmayı, meydanlarda toplanan halka nutuk atma sanatı sananlara, tarihi değiştiren yanıltıcı kurgulardan sakınmalarını önermek etkili olmadığı gibi, gerçekçi de değildir. Sorunun ideal çözümü, belki de, toplum ve bireylerin *demokrasi ile demagojiyi* ayıracak düzeye erişmesiyle bulunabilir.

Diyalektikten söz ediyor ama biçimsel **(suri)** mantığın, "Bir önerme ya doğrudur ya yanlıştır, yani üçüncü şık imkânsızdır." ilkesiyle tartışıyoruz. Oysa diyalektik mantık, tarihi, doğru ile yanlışın (tez ile antitezin) bir sentezi olarak görür. Son yarım yüzyılda, diyalektik mantığı destekleyen yeni gelişmeler oldu. Gerçi, **Cilliers**'in karmaşık ilişkilerde, neden-sonuç arama yerine, "her nedenin bir sonuç; her sonucun bir neden olduğu" önerisi genel kabul gördü ve **Pinter**'in "Her doğruda yanlışlar, her yanlışta doğrular var." önermesi 2005 Nobel Barış Ödülü kazandı ama, temel ilke değişmedi:

> *İrdelenemeyen tarihi önerme ne doğrudur ne de yanlış. Kurgu, kurgudur ve kurgu kalır. Tarih ile tarihi roman farkı buradadır.*

Ülkemizin iki üç kuşak süreli Müslüman Kardeş eğitimiyle ikiye bölündüğü görüşü, *güvenilir bir yorum ise*; bu iki yarımın ortak bir *milli kimlik* edinmesi, tartışmalı halkoylarıyla değil; en az birkaç kuşak sürecek, *laik, bilimsel ve demokratik bir Cumhuriyet eğitimiyle* gerçekleşebilir.

"OKB, ARTIK YÖNETİM BENDE!"

Nursu Çakın Memik, Özlem Yıldız Gündoğdu

Obsesif kompulsif bozukluk, sanılanın aksine yaygın görülen nörobiyolojik bir bozukluktur. Anne ve babaların, çocuklarını yanlış yetiştirmeleri, irade zayıflığı ya da çocuğun şımarıklığı ile ilgili değildir. Zihne gelen rahatsız edici düşünceler ve bu düşüncelerin azalması için yapılan tekrarlayıcı davranışlar istem dışı meydana gelmektedir. Tedavi edilebilir bir bozukluk olan obsesif kompulsif bozukluğun doğru ele alınması, özellikle çocuk ve ergenlerin, bir çocuk ve ergen psikiyatristinden yardım alması çok önemlidir. Bu kitap, çocuk ve ergen psikiyatristinin düzenlediği temel tedavinin yanında destekleyici olması amacıyla yazılmıştır. Obsesif kompulsif bozukluğu olan çocuk ve gençlerin, yaşamlarına engel olan istenmeyen düşüncelerini anlamaları, tekrarlayıcı davranış ve düşüncelere harcadıkları zamanı geri kazanmaları ve hayatı yakalamaları umuduyla...

Osman Aydoğuş
Ege Üniversitesi
aydogus35@gmail.com

Türkiye Tarımının Son Kırk Yılı

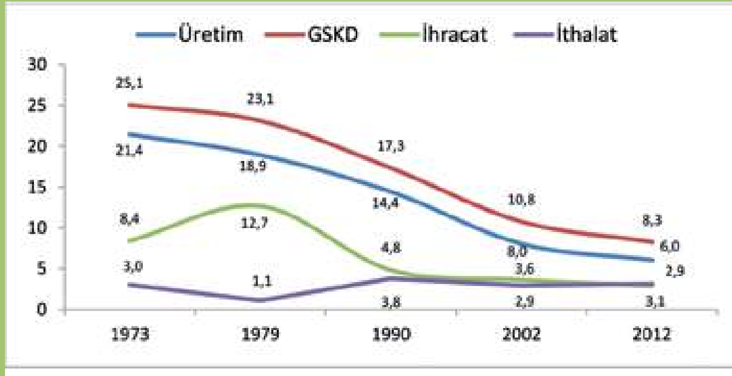
Gıda fiyatlarında yaşanan olağandışı artışlar da olmasa, yaşamsal öneme sahip tarımın gündemimize geleceği yoktu. Son yıllarda, dünyada gıda fiyatlarında belirgin bir gerileme eğilimi ortaya çıkmışken, Türkiye'de gıda fiyatlarında gözlenen hızlı artış eğiliminin bir numaralı zanlısı olarak tarım ürünlerindeki fiyat artışları görülüyor. Bir ölçüde haklı olmakla birlikte, özellikle 2001 krizinden sonra uygulamaya sokulan sınır tanımaz piyasalaşma ve serbestleşme politikalarının en fazla tahribata tarım ve imalat sanayiinde yol açtığı ve dışa bağımlılığın giderek arttığı göz ardı ediliyor. Bu yazımızda fiyat artışlarının nedenlerinden ziyade, gıda ve dokuma hammaddesini üreten stratejik sektör olarak tarımın son kırk yılda geçirdiği başlıca yapısal değişiklikleri ve gelişme eğilimlerini TÜİK'in yayınladığı girdi-çıktı tablolarından hareketle saptamaya çalışacağız. Bu amaçla, 1973, 1979, 1990, 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı (GÇ) tablolarını kullanacağız.

Tarım Sektörü İçin Bir Girdi-Çıktı Analizi

GÇ tablolarının en önemli özelliği, bir yandan ekonominin bütününü kapsarken, bir yandan da sektörler arası alışverişleri odak noktasına alan sektörel analizlere olanak sağlamasıdır. Bilindiği gibi, GÇ tablolarının satırlarında her bir sektörün ürettiği çıktının ara mal ve nihai mal olarak nerelerde kullanıldığı; sütunlarında ise kendi çıktılarını üretmek için her bir sektörün ne kadar ara girdi ve ne kadar emek, sermaye vb. üretim faktörlerinin oluşturduğu temel girdilerden kullandığı görülür. Baş-

> *Kuşkusuz, bir ülkenin tüm ürünlerde kendine yeterli olmasını beklemek, dolayısıyla ithalata kategorik olarak karşı çıkmak doğru bir yaklaşım değildir. Burada endişe verici olan nokta Türkiye'nin geçmişte üreticisi ve ihracatçısı olduğu canlı hayvan, pamuk, tahıllar, tütün ve baklagiller başta olmak üzere çok önemli bazı ürünleri ithal eder hale gelmiş olmasıdır.*

■ Grafik 1 – Türkiye Ekonomisinde Tarımın Göreli Payının Gelişimi: 1973-2012 (% pay)

Kaynak: 1973, 1979, 1990, 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı Tablolarından kendi derleme ve hesaplamalarımız.

ka bir deyişle, satırlarda sektörel çıktıya olan talebin bileşenleri, sütunlarda ise girdi kullanımı ayrıntılı ve nicel olarak yer alır. Tablolarda sektörel ihracat ve ithalatların yanı sıra, katma değer, dolaylı vergiler ve sübvansiyonlar ile gelirin emek ve emek-dışı üretim faktörleri arasında dağılımını da görebiliriz.

İlk olarak, tarım sektörünün (balıkçılık ve ormancılığı da kapsamaktadır) ekonomideki göreli yerinin 1973-2012 döneminde nasıl geliştiğini görmek üzere *tarımın toplam üretim, gayri safi katma değer, ihracat ve ithalat içindeki göreli paylarının gelişimine* bakalım (Grafik 1).

Eğilimler Çok Açık:

Birincisi; *tarımın hem üretim hem de katma değer içindeki göreli payları kesintisiz olarak gerilemektedir*. Gerilemenin en hızlı olduğu dönem 1979-2002 dönemidir. Tarımın toplam katma değer içindeki payı 1973 yılında %21,4 iken, özellikle 1979 sonrasında hızla gerileyerek 2012 yılında %6'ya kadar düşmüştür. Bu olağanüstü hızlı bir gerilemedir. Benzer bir hızlı gerileme tarımsal üretimin toplam üretim içindeki payında da görülmektedir. Kırk yılda, tarımın payı dörtte birden onda birin altına düşmüştür.

İkincisi; *tarımın toplam ihracattaki payı* 1973-1979 döneminde %50'ye yakın artıp %12,7'ye çıkmışken, dışa açılmayla birlikte 1980 sonrasında kesintisiz bir biçimde gerileyerek 2012 yılında %3,1 gibi ihmal edilebilecek bir orana inmiştir.

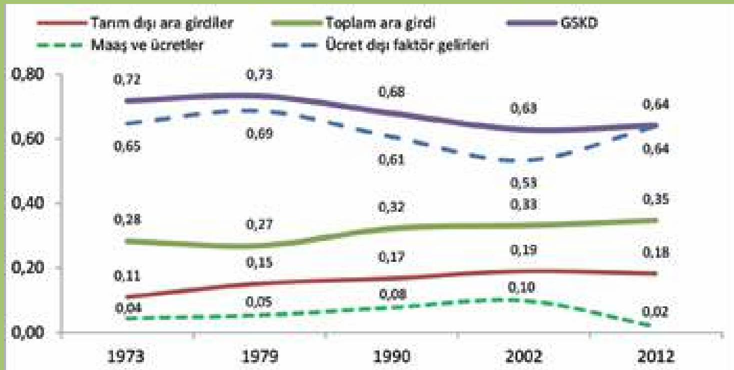
Üçüncüsü; *tarımın toplam ithalattaki payı* 1979 yılında %1,1'e kadar inmişken, dışa açılma döneminde yükselerek %3'ün üzerine çıkmıştır. Mutlak büyüklükler olarak bakıldığında ise, 1994 yılına kadar net ihracatçı olan tarım sektörünün bu yıldan itibaren *net ithalatçı* hale geldiği görülmektedir. Açıktır ki, dışa açılma süreci tarıma yaramamış.

Kuşkusuz, kalkınma ilerledikçe tarımın ekonomideki göreli konumunun gerilemesi ve toplam üretim, gelir, istihdam ve dış ticaret içindeki paylarının düşmesi beklenir. Bununla birlikte, öyle görünüyor ki, Türkiye'de süreç, hem çok hızlı gelişmiş hem de tarımın gerilemesinin yol açtığı boşluk sanayi tarafından doldurulamadığından, işsizlik, göç ve kentlerin tahribatı başta olmak üzere pek çok sorunun kaynağı olmuştur. Bir başka ciddi olumsuzluk ise, aşağıda ayrıntılı göreceğiz, tarımdaki geleneksel dış ticaret fazlasının dışa açılma döneminde yerini önemli bir dış açığa bırakmış olmasıdır. Üstelik ithal ara girdi bağımlılığı da artmaktadır.

Şimdi de tarımda girdi bileşiminin (maliyetin) nasıl değiştiğine bakalım. Tarım sektöründe kullanılan çeşitli girdilerin birim üretim değeri (1 TL) içindeki paylarını GÇ tablolarından hesapladık ve Grafik 2'de verdik. Başlıca eğilimler şöyle:

İlk olarak; toplam üretim maliyeti içinde *ara girdilerin payı artarken katma değerin payı gerilemektedir*. Üretim değerinde katma değerin payı %72'den % 64'e inerken, ara girdilerin payı %28'den %35'e yükselmiştir. *Bu, girdi-çıktı analizinde, tarımda üretim*

■ Grafik 2 – Tarımda Girdi Bileşiminin Gelişimi: 1973-2012

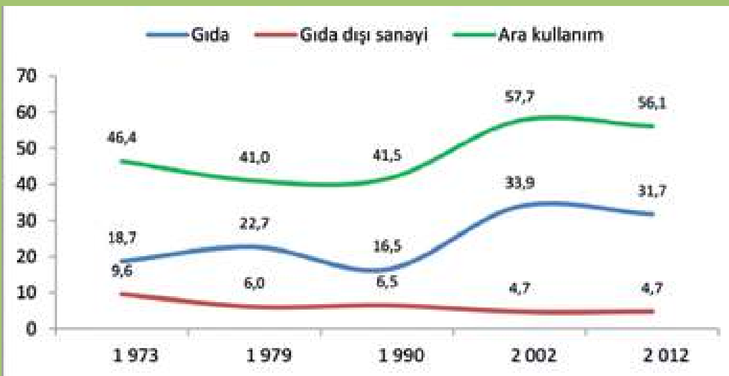
Kaynak: 1973, 1979, 1990, 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı Tablolarından kendi derleme ve hesaplamalarımız.

tekniğinin gerilediği anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, katma değer oranının gerilemesi, aynı miktarda girdi ile daha az katma değer yaratıldığını göstermektedir ki son derece olumsuz bir gelişmedir.

İkinci olarak; *tarımın diğer sektörlerden aldığı ara girdilerin payı artmaktadır*. Tarım dışı ara girdilerin üretim değeri (maliyeti) içindeki payı 1973'te %11 iken dönem boyunca kesintisiz bir artışla 2012'de %18'e çıkmıştır. Başka bir deyişle, tarım sektörü diğer sektörlere daha bağımlı hale gelmiştir. Özellikle ticaret, elektrik-gaz-su ve gıda sektörlerinden alınan girdilerin tarımın üretim maliyetleri içindeki paylarında önemli artışlar vardır.

Üçüncü olarak; tarımda yaratılan *katma değer (gelir) içinde ücret-maaş gelirlerinin payı çok düşüktür*. 1973 yılında 1 liralık üretimde yaratılan 0,72 TL'lik gelirin 0,11 TL'si (yani, gelirin %6'sı) ücret-maaş gelirlerinden, geriye kalan 0,61 TL'si (%94'ü) ise diğer faktör gelirlerinden (işletme fazlası, yani faiz, kar, rant ve vergi) oluşmaktadır. Tarımda istihdam edilenlerin çok büyük bir bölümünün ücretsiz aile işçisi olduğu dikkate alındığında, emek gelirlerinin payının çok daha yüksek olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Ücret-maaş gelirleri 2002'ye kadar sürekli bir artışla 0,04 TL'den 0,10 TL'ye çıkmışken, 2002 sonrasında hızla gerileyerek 0,02 TL'ye inmiştir. Hiç kuşkusuz bu gerilemede reel ücretlerde 2002 sonrasında genelde gözlenen göreli gerilemenin tarıma yansıması, bazı ürünlerin ekim ve hasadında mekanizasyona geçilmesi kadar, ücretli-maaşlı istihdamın baskın istihdam şekli olduğu devlet üretme çiftliklerinin özelleştirilmiş olması da önemli rol oynamıştır.

■ **Grafik 3 – Tarım Ürünleri Ara Talebi ve Bileşenlerinin Gelişimi: 1973-2012 (% pay)**

Kaynak: 1973, 1979, 1990, 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı Tablolarından kendi derleme ve hesaplamalarımız.

Tarımsal çıktının kullanım yerlerinin kırk yıl içinde nasıl değiştiği Grafik 3'te görülmektedir. Başlıca eğilimleri tespit edelim:

Birincisi; *tarımsal çıktının ara mal olarak kullanımı artarken, nihai amaçla* (tüketim ve ihracat) *kullanımı gerilemektedir*. Ara mal olarak talep edilen tarımsal üretimin göreli payı 1973'te %46,4 iken, 2012 yılında % 56,1'e çıkmıştır.

İkincisi, *tarımsal çıktının gıda sektörü tarafından ara mal olarak kullanılan kısmı artış eğilimindedir*. Gerçekten de, bu kırk yıllık dönemde işlenmiş gıdanın payının artmasına paralel olarak, gıda sektörünün tarımsal çıktı toplam ara talebi içindeki payı 1973'te %18,7 iken, 1990'daki küçük gerileme sonrasında hızla yükselerek 2012'de %31,7'ye çıkmıştır. Başka bir deyişle, tarım sektörü gıda sektörü için giderek daha fazla ham madde sağlar hale gelmiştir. Gıda dışı sektörlerin ara girdi olarak kullandıkları tarım malının göreli payı giderek azalmaktadır.

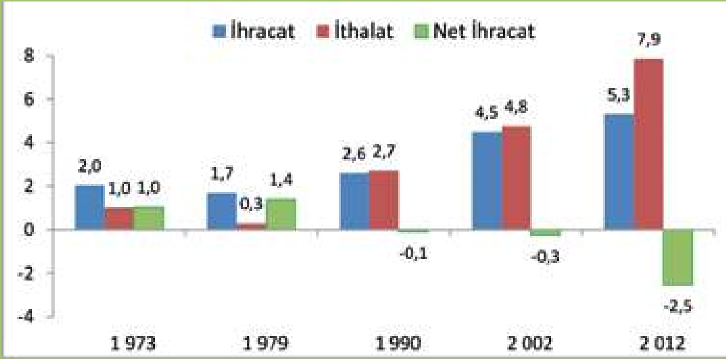
Üçüncü olarak; şekilde yer vermedik, *gıda sektörünün üretim maliyetleri içinde tarımsal ara malların göreli payı gerileme eğilimindedir*. 1979'da gıda üretim maliyetinin yarıya yakınını tarımsal girdiler oluştururken, bu oranın giderek küçülerek 2012'de üçte birin altına kadar inmiştir. Bu, gıda sektörü *değer zinciri* içinde tarımsal hammaddelerin payının küçülmesi olgusu ile de örtüşmektedir.

Son olarak, *tarım dış ticaretinin gelişimine* bakalım. Grafik 4'te tarım üretimin yüzdesi olarak tarım ürünleri ihracatı, ithalatı ve dış dengenin gelişimi verilmiştir. Eğilimler şöyle:

Birincisi; *tarımda dış ticaret fazlası, dışa açılma döneminde açığa dönüşmüştür*. 1973 ve 1979'da sırasıyla tarımsal üretim değerinin %1'i ve 1,4'ü oranında dış *fazla* vermiş olan tarım sektörü, 1990 yılında %-0,1, 2002'de %-0,3 ve nihayet 2012'de %2,5 oranında dış ticaret açığı vermiştir.

İkincisi; *dışa açılma döneminde ithalatın artış hızı ihracatın artış hızının çok üzerine çıkmıştır*. Dönem içinde ihracatın tarım üretimi içindeki göreli payı iki buçuk kattan az bir artışla %2'den %5,3'e çıkarken, ithalatın payı sekiz kat artışla %1'den %7,9'a ulaşmıştır. Dışa açılma-serbestleşme-piyasalaşma döneminde Türkiye ekonomisi ne yazık ki,

■ Grafik 4 – Tarım Dış Ticaretinin Gelişimi: 1973-2012 (% üretim değeri)

Kaynak: 1973, 1979, 1990, 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı Tablolarından kendi derleme ve hesaplamalarımız.

geleneksel olarak ihracatçısı olduğu pek çok tarım ürününü ithal eder hale gelmiştir: buğday, durum buğdayı, arpa, mısır, pamuk, baklagiller, canlı hayvan, pamuk, tütün, taze meyve, soya, yem bitkileri, vs. Zaten ithal etmekte olduğu yağlı tohumlar gibi ürünlerde ise ithalat artarak devam etmektedir. Sonuç olarak, tarım ürünleri ithalatı giderek hem çeşitlenmekte hem de artmaktadır. 2003 yılında 2,3 milyar dolar olan ithalat, 2016 yılında 6,5 milyar dolara, açık da 522 milyon dolardan 1,9 milyar dolara yükselmiştir. 2017 yılının daha ilk 6 ayında ithalatın 4,7 milyar dolara, dış ticaret açığının da 2 milyar dolara ulaşmış olması ise ürkütücü bir gelişmedir.

Kuşkusuz, bir ülkenin tüm ürünlerde kendine yeterli olmasını beklemek, dolayısıyla ithalata kategorik olarak karşı çıkmak doğru bir yaklaşım değildir. Burada endişe verici olan nokta Türkiye'nin geçmişte üreticisi ve ihracatçısı olduğu canlı hayvan, pamuk, tahıllar, tütün ve baklagiller başta olmak üzere çok önemli bazı ürünleri ithal eder hale gelmiş olmasıdır. Üstelik bu gelişme milyonlarca hektar ekilebilir arazinin boş bırakıldığı ve tarım dışı kullanıma ayrıldığı ve yine milyonlarca hektar meranın tahrip edildiği bir dönemde ortaya çıkmaktadır. Un, yağ, şeker ve ustalığını kanıtlamış aşçılar var ama helva yapılmıyor! Vahim olan durum budur.

Üçüncü olarak; şekilde yer vermedik, *tarımda ithal ara girdi kullanımında çok büyük bir artış olmuştur.* Tarımda ithal ara girdi kullanımındaki özellikle 2001 krizi sonrasında ortaya çıkmıştır. 2002 yılında tarımda kullanılan ithal ara girdilerin tarımın üretim değeri (maliyet) içindeki payı %2,3 iken, bu oran 2012 yılında %5'e yükselmiştir. Toplam ara girdi kullanımı içinde ithal girdilerin payı 2002'de sadece %6,9 iken, bu oran 2012 yılında %14,5'e yükselmiştir. İthal girdilerin ağırlıklı kısmı petrol ürünleri ve özellikle de kimyasal ürünlerden oluşmaktadır.

On yıl gibi kısa sayılabilecek bir dönemde ithal girdi kullanımındaki bu olağanüstü artış, olgun serbestleşme döneminde uygulanan pervasız politikaların Türkiye tarımını giderek artan oranda devasa çok uluslu şirketlerin egemenliğine terk ettiğinin bir göstergesidir. Bu gelişmenin hiç kuşkusuz kurlardan tarımsal üretim maliyetlerine ve dolayısıyla tarım ürün fiyatlarına geçiş etkisinin son dönemlerde yükselmesinde çok önemli bir rolü vardır. Bu konuyu başka bir yazımızda daha ayrıntılı olarak ele alacağımız belirtmekle yetinelim.

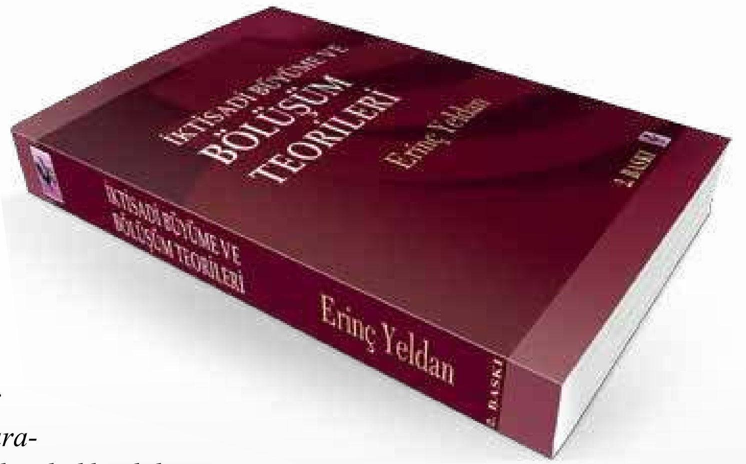
Sonuç Yerine

Türkiye tarımı daima sorunlu olagelmiştir. Yapısal sorunlar bir yana, 2001 krizi öncesinde giderek yozlaşmış ve irrasyonel hale gelmiş destekleme politikalarından kaynaklanan sorunlar (irrasyonel desteklerin bir sonucu olarak stoklardaki büyük artışlar, bütçe açıkları, enflasyon, vb.) serbestleşme politikalarıyla büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Ne var ki, serbestleşme dönemi uygulamaları sonucunda çok daha önemli, derin ve tahripkâr yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında, üretici örgütlerinin (birlikler, kooperatifler, tarım kredi kooperatifi, ziraat odası, ziraat mühendisleri odası, vb.) işlevsiz ve etkisiz hale getirilmiş olması yer almaktadır. İkinci bir önemli sorun, tarım arazilerinin ve meraların tarım-dışı kullanımının hızlanmasıdır.

Tüm bunların yanında, hayalet köyler istisna olmaktan çıkarak genel bir olgu haline gelmiş ve ekilmeyen arazilerde olağanüstü artışlar ortaya çıkmıştır. Yapısal nedenler bir yana, temel neden giderek artan girdi fiyatları ile çiftçinin eline geçen düşük fiyatlar arasında sıkışan üreticinin "para kazanamaz" hale gelmiş olmasıdır. Sıkışınca, geçtiğimiz ayda canlı hayvan karkas ette yapıldığı gibi, ithalatın serbestleştirilmesi ise yangına benzin dökmekten farksızdır; sıkışmış üreticinin daha da sıkışmasına yol açar ve üretimden kopmaları daha da hızlandırır. Öyle görünüyor ki, küreselleşme döneminde ve özellikle de 2001 krizinden sonra uygulanan politikalar tarım, çiftçiler ve tüketiciler için olumlu sonuçlar getirmemiştir.

İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri

Erinç Yeldan

"Ekonomik büyüme ve bölüşüm hakkında beklediğim kitap!"

-Gerald Epstein

"Yeldan'ın alternatif büyüme ile ilgili ders kitabı yeni öğrenci kuşaklarını heterodoks düşünce akımından yararlanarak daha gerçekçi daha eleştirel ve daha yararlı olmaları için hazırlamaktadır."

-Jomo K. S.

"Bu kitap küreselleşme ve ülke içi veya ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının nedeni olan etkenler hakkındaki güncel tartışmaları anlamak isteyen herkesçe okunmalıdır."

-Yılmaz Akyüz

"Anlaşılması kolay bir üslupla ayrıntıya inen ve gerçek dünyadan verilerle teoriyi destekleyen ve okuyucunun ekonomik fenomenlerin açıklamalarla kavramasını sağlayan bir kitaptır."

-Dr. Orhan Kurmuş

İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı

Hyman P. Mınsky

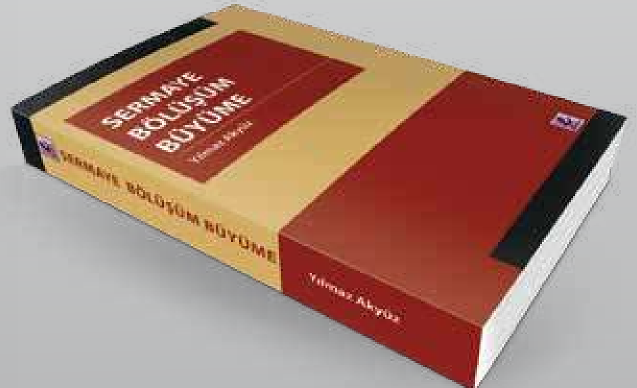
Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye'nin Büyüme Sorunları

Vedit İnal

Sermaye Bölüşüm Büyüme

Yılmaz Akyüz

Ömer Faruk Çolak
İktisat Toplum Dergisi Editörü
ofc1962@gmail.com

Enflasyonun Dinamikleri ve Tarım Sektörü

Enflasyon, makroekonominin temel sorunlarından birisidir. Özellikle Türkiye gibi uzun yıllar yüksek oranlı enflasyon ile yaşayan ülkeler için rahatsız edici bir sorundur. İktisatçılar teorik gelişmelerden yola çıkarak farklı endeksler üretseler de, sonuçta halk için enflasyon tüketim sepetindeki üç mal grubu - gıda, kira ve ulaştırma- üzerinden değerlendirilmektedir. Onlar için elbette gıda enflasyonu ilk sırada yer almaktadır. Bundan dolayı olsa gerek kimi zaman gıda enflasyonu "halkın enflasyonu" olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Bu yıl Ocak ayının sonuna doğru ailece Barcelona'ya gitmiştik. Dönüş günü havaalanına gitmek için yola koyulduk, meşhur meydanları Placa de Catalunya'ya geldik. Trafik tıkandı. Oğlum arabadan indi, ne oluyor diye bakmaya gitti. Döndüğünde "Gösteri var." dedi. Biz de indik, bari gösteriyi izleyelim dedik. Gösterinin içine dalmaya korkmadık. Ne de olsa Avrupa ülkesindeyiz, polisten cop ve gaz yemeyiz, diye düşündük. Nitekim öyle de oldu. Gösteriyi yapanlar çiftçilerdi; yüzlerce traktörle şehri baştan başa geçiyorlardı. Yarım saat sonra yol açıldı, biz de yeniden yola düştük. Sonra, İspanya'ya beraber geldiğimiz aile ile birlikte düşündük; Türkiye'de çiftçiler böyle bir gösteri yapsa ne olur? Yanıtı siz benden daha iyi biliyorsunuz.

Bu anıyı paylaştım, çünkü dünyanın her yerinde tarım sektöründe çalışanlar dertli. Sektöre yönelik bazı ülkeler ciddi politikalar ürettiler (Almanya, Hollanda gibi), bunların olumlu sonuçlarını da aldılar.

Ancak, tarım sektörünün sorunları yıllarca birçok ülkede göz ardı edildi. Belki de bundan dolayı, bugün Dünya Açlık Endeksi'ne göre, tüm ilerlemelere rağmen dünya genelinde hala 800 milyon insan açlık çekmektedir (http://ghi.ifpri.org/). Afrika ülkelerinin birçoğunda halk açlık sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ne yazık ki, bu ülkeleri yönetenler açlık sorununa çözüm bulmak yerine, hala ülkelerinde etnik ve dinsel çatışmaları körüklemekle meşgullerdir. Diğer yandan tarım iktisatçılarına bakarsanız

dünyada açlığın olmaması gerekiyor. Çünkü gezegenimiz, o kadar hoyratça kullanıldığı halde, hala 7 milyarı bulan nüfusu besleyebilecek durumda .

Kimi ülkelerde ise gıdaya ulaşımı engelleyen olgular nedeni ile, bir grup insan çoğu yiyeceği vitrinlerde görüyor. Gelir düşüklüğü ve gıda enflasyonu, yetersiz beslenmeye kaynaklık ediyor. Türkiye de bu ülkeler arasında. Halk, gıda fiyatlarının yüksek olması ve yetersiz gelir nedeni ile dengeli beslenemiyor. Tüketici, fiyatlardan şikayet ederken üretici de yeteri kadar kar edemediğinden, zarar ettiği için artık çiftçi/tarım üreticisi olmaktan vazgeçeceğini söylüyor. Sıradan yurttaş bile bu durumu sorgulamaya, son günlerde de özellikle domates fiyatları üzerinden yapmaya başladı. Ben de bu sorgulamaya katıldım.

TÜİK, Haziran ayında domatesi %41,93 ile fiyatı en fazla düşen mal olarak açıkladı. Şeytan azapta gerek diyerek domates fiyatı olarak neyi aldığını araştırdım. TÜİK Haziran ayında ortalama domates fiyatını 2,09 TL olarak almıştı. Üşenmedim hafta sonu beş markete ve iki pazara gittim. Domates fiyatı 2,5 TL ile 6 TL arasında idi. Kendi kendime "Keşke TÜİK bu fiyatları aldığı marketlerin, halk pazarlarının adını da verse, biz de domatesi oralardan satın alsak." dedim.

Uzun bir giriş oldu. Artık tarım sektörü ve enflasyon ilişkisinin üzerine gidebiliriz.

Enflasyonun Nedenleri ve Tarım Sektörü

Temmuz ayı enflasyon oranı birkaç gün önce açıklandı. Aylık enflasyon %0,15 olurken, yıllık enflasyon yeniden tek haneli rakama geriledi ve %9,79 oldu. Yıllık gıda enflasyonu ise %10,07 düzeyinde gerçekleşti. Yazılı ve görsel medyada ekonomi köşelerinde bu sonuçlar elbette birinci haber oldu. İktidar yanlısı gazeteler başlıklarını "Enflasyonda Büyük Başarı" diye atarken, artık birkaç tane kalan muhalif gazete ve TV kanalında (TELE 1'in dışında muhalif TV kalmadı gibi) ise "Enflasyon Hala Çok Yüksek" gibi bir başlık atıldı.

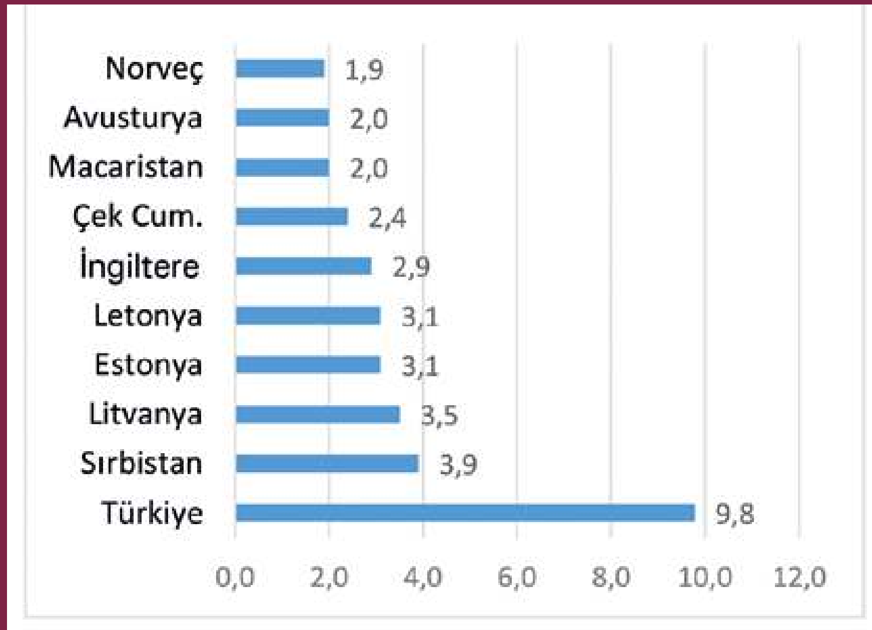
Biz bu yazıda daha farklı bir analiz yapalım. Önce enflasyon ile ilgili birkaç ayrıntıya girelim, sonra da "Enflasyonun dinamikleri, kaynakları nelerdir?" sorusuna yanıt arayalım istedim.

Enflasyonun Dinamikleri

Önce enflasyon oranına ilişkin verileri diğer ülkelerle kıyaslayarak verelim. Türkiye, dünyada enflasyon oranının yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle ana dış ticaret ortaklarımıza göre enflasyon oranı kabul edilemez bir noktadadır. Örneğin; enflasyonun AB ortalaması %1,4. AB ülkeleri içinde en yüksek enflasyon oranına sahip olan ülke %3,9 ile Sırbistan. AB'nin lider ülkelerinden Almanya'da enflasyon oranı %1,5, Fransa'da %0,8 kadar gerilemiştir.

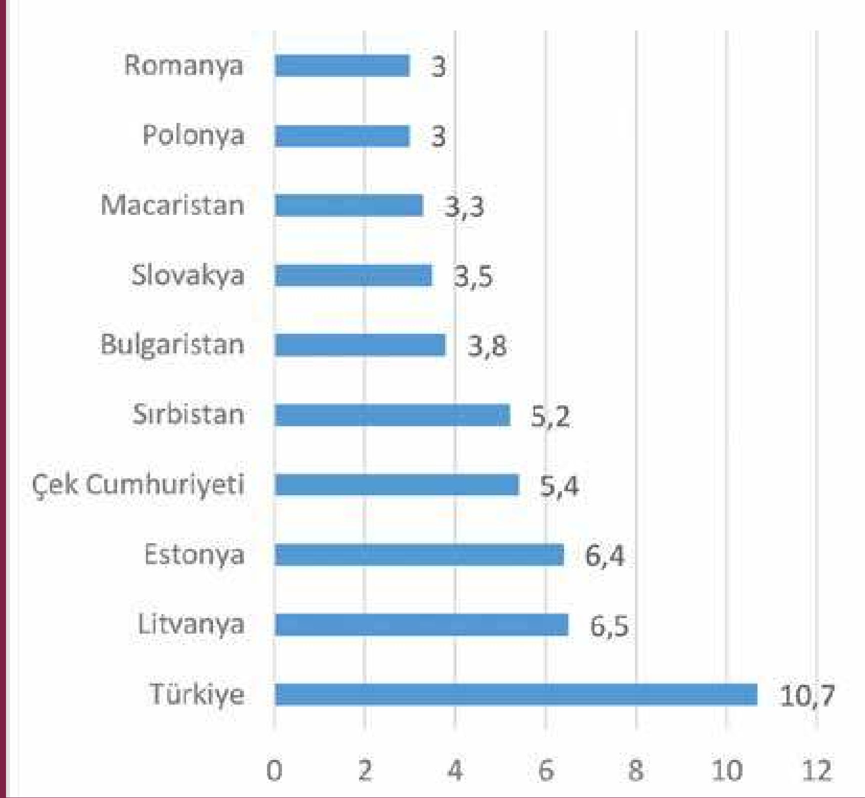
Türkiye'de gıda enflasyonu da birçok ülkenin üzerinde seyrediyor. Bundan dolayı da enflasyon ortalaması tüketicinin canını çok yakmaktadır. Temmuz

■ Grafik 1: Yıllık Enflasyonda İlk 10 Ülke: AB ve Türkiye*

Kaynak: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_hicp_ manr&-lang=en ve TÜİK. *Oranlar Türkiye için Temmuz 2017, diğer ülkeler için Haziran 2017 itibari ile verilmiştir.

■ Grafik 2: Yıllık Gıda Enflasyonu, AB ve Türkiye

Kaynak: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_hicp_ manr&-lang=en ve TÜİK. *Oranlar Türkiye için Temmuz 2017, diğer ülkeler için Haziran 2017 itibari ile verilmiştir.

ayı yıllık gıda enflasyonu %10,7 olan Türkiye, tüm AB ülkelerinin önünde, AB ortalaması ise %1,7'dir.

Şimdi bu küçük saptamalardan sonra gelelim enflasyonun dinamiklerine:

Yıllardır, (24 Ocak Kararlarının mimarı Turgut Özal'dan beri) bu ülkenin tüketicisine "Çok tüketme enflasyon olur." tekerlemesi öğretilmiştir. Az tüketmesi için ücretler aşağıya çekilmiştir. Bunu kalıcı kılmak için de sendikalı işçi sayısı düşürüldü/ düşmesinin yolu açılmıştır. Hatta daha ileri gidilmiştir. Türkiye'de birkaç yıl önce bir memur sendikası, toplu sözleşme görüşmeleri sırasında devletin verdiği ücret artışının altında ücret artışı talep etmiştir. Hükümet tabii bu teklifin üstüne atlamış, sendika başkanı da ödülünü almış ve milletvekili koltuğuna kavuşmuştur.

Yakın dönemde OHAL, terörü yok etmek için ilan edildiği halde, grev ertelemelerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Çalışanların üzerindeki tüm baskılara rağmen, yine de enflasyon oranı %5'in altına çekilememiş, enflasyon oranı hedef enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmiştir.

Bu yapılanma nedeni ile ücretlerin enflasyon üzerinde talep yönlü olası baskısı azalmıştır. Aslında ücretlilerin enflasyon üzerinde yarattığı baskı daha da azalabilirdi. Bunu engelleyen finansal serbestleşmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan, bankaların ücretlilere (tüketicilere) yönelik ihtiyaç, araç ve konut kredisi plasmanları olmuştur.

"Enflasyon, ücretlilerin talebinden kaynaklanmıyor ise, neden yüksek düzeylerde seyrediyor?" sorusuna verilecek yanıt, enflasyonun bir başka üretim maliyetinden kaynaklı olabileceğidir.

Burada öne çıkan ilk maliyet unsuru, üretimde kullanılan ara malı maliyetlerinde artışlara yola açan döviz kuru artışlarıdır. İkinci sırada ise tüketici fiyatlarını yukarı çeken dolaylı vergi (KDV, ÖTV) artışlardır.

TCMB istediği kadar başarılı para politikası uygulasın, ara malı fiyatları üzerinde etkili olamamaktadır. Örneğin; TCMB sanayi sektörü için birincil girdi olan enerji fiyatlarını kontrol edememektedir. Yine vergi düzenlemeleri de TCMB'nin denetiminde değildir.

Türkiye'de tasarruf oranı düşüktür; yani Türkiye, ödünç verilebilir fon arzı düşük olan bir ülkedir (TÜİK bu oranı Eylül ayında uygulamaya başladığı yeni GSYH hesaplama yöntemi ile yüzde yüz artırma başarısı gösterse de, bu ne kurlara ne faiz oranına yansıdı.), dolayısıyla ülke yurtdışından gelen sermaye hareketlerine bağımlıdır. Bu yapısal kırılganlık, TCMB'yi döviz kurları karşısında savunmasız bırakmaktadır. Yani Türkiye'de

■ Tablo 1:Tahıl, Pirinç ve Bakliyatta Kişi Başına Tüketim ve Yeterlilik 2015-2016

	Tahıllar Toplam	Buğday	Arpa	Çavdar	Mısır	Yulaf	Pirinç	Kuru Fasulye	Nohut	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek
Kişi başına tüketim (kg)	199,7	182,9	1,0	1,5	13,1	1,3	9,5	3,4	5,2	4,8	0,5
Yeterlilik derecesi (%)	110,2	113,6	106,5	102,8	105,0	99,3	69,9	82,6	98,1	81,6	43,1

Kaynak: TUİK veri tabanı.

döviz kuru artar-enflasyon artar ilişkisi şu an için geçerliliğini koruyor.

Enflasyonun artmasında başı çeken özellikle işlenmemiş gıda, ulaştırma ve konut grubu fiyat yükselişlerinde maliyetler kadar piyasa yapısı da rol oynamaktadır. Piyasa yapısının işlenmemiş gıda sektörü ile işlenmiş gıda (gıda imalatı) sektörü açısından irdelediğimizde ilginç bulgular ortaya çıkmaktadır.

Tarım sektöründe uzun yıllardır maliyet, daha doğrusu kar sorunu bulunmaktadır. Özellikle 2001 yılında uygulamaya sokulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile birlikte tarım sektöründe adeta tasfiye süreci başlatılmıştır. Bu süreç halen devam etmektedir. Nitekim 2000 yılında GSYH içinde tarım sektörünün payı %11,9 iken, 2016 yılında bu pay %6,1'e gerilemiştir. Yine toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı 2000 yılında %36 iken, bu oran 2016 yılı sonunda %19,5'e kadar gerilemiştir.

Elbette ülkelerin gelişmişlik düzeyindeki artış ile birlikte tarım sektörünün GSYH ve istihdam içindeki düşüşü olağandır ancak, bu, ülkemizde sağlıklı bir şekilde olmamıştır. Tarım sektöründeki çözülme mülksüzleşme ile birlikte gelmiştir. Tarım sektöründe üretim maliyetlerindeki artışa paralel bir seyir izlemeyen kar oranları tarım sektöründe mülk sahiplerinin, mülklerinden vazgeçip, kente göç etmesine ve kentlerdeki kayıtdışılığa eklenmesine neden olmuştur (Nesli Çölgeçen'in yönettiği, Züğürt Ağa filmi aslında bu mülksüzleşmeyi anlatmaktadır). Bu süreçte hükümetlerin izlediği tarım politikaları kırdan kente itici bir faktör işlevi görmüştür.

Bu sakat yapısal önlemlerin neticesinde de ekilen arazi alanı azalmaya başlamış, bu da doğal olarak üretime yansımıştır. Bugünlerde ithalat vergilerindeki indirimle gündeme gelen tahılların mevcut üretim ve fiyat düzeyi bundan dolayı sürpriz değildir. Örneğin; 2000 yılında buğday üretimi için 94 milyon dekar alan

■ Tablo 2: Gıda İmalatı Sanayinde Yoğunlaşma*, 2015 Yılı

Sınıf	CR4	CR8	H- Endeksi	Girişimci Sayısı	Yoğunlaşma Derecesi
-Bira imalatı	100,00	100,00	0,5773	5	Çok yüksek
-Margarin ve benzeri yağların imalatı	97,78	100,00	0,4584	5	Çok yüksek
-Şeker imalatı	94,50	99,11	0,3428	12	Çok yüksek
-Dondurma imalatı	89,40	95,41	0,2808	267	Çok yüksek
-Patatesin işlenmesi ve saklanması	83,62	96,63	0,3443	26	Çok yüksek
-Tütün ürünleri imalatı	81,68	94,97	0,2250	31	Çok yüksek
-Kahve ve çayın işlenmesi	70,89	79,88	0,1899	260	Çok yüksek
-Peksimet ve bisküvi imalatı; dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	68,16	81,71	0,1388	2 877	Yüksek
-Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	62,69	94,26	0,1382	19	Yüksek
-Makarna, şehriye, kuskus ve benzeri unlu mamullerin imalatı	51,66	74,19	0,0905	76	Yüksek
-Üzümden şarap imalatı	50,12	63,63	0,0970	143	Yüksek

Kaynak: TUİK veri tabanı.

ekiliyor iken, 2016 yılında ekilen alan 76,7 milyon dekara gerilemiştir. Böylece üretimde 21 milyon tondan, 20,6 milyon tona gerilemiştir. Gerilemenin sınırlı olmasında toplam faktör verimliliği rol oynamıştır.

Bu tabloya rağmen tahılda yeterlilik oranı (arz-kullanım tablolarından hareketle hesaplanan) 2016 yılı itibari ile %110,2, buğdayda %113,6 düzeyindedir. Buğdayda çok uzun süredir kalite sorunu nedeniyle ithalat yapılmaktadır. Arz- kullanım tablolarına göre yeterlilik oranları %100 altında olanların başında bu gruba dahil olmayan pirinç ve bakliyatlar gelmektedir. Pirinçte kişi başına tüketim 9,5 kg, yeterlilik oranı ise ancak %69,9'dur. Kuru fasulyede ortalama tüketim 3,4, nohutta 5,2 kg ve yeşil mercimekte yarım kiloya kadar düşmüştür. Türkiye artık hiçbir bakliyat ürününde kendi kendine yeter bir ülke değildir.

Her ne kadar çok sayıda tarım ürünü üreticisi olsa da, gıda sektöründe üretici ile tüketici karşı karşıya gelmemektedir. *Gıdada fiyatları birkaç toptancı ve kentlerdeki az sayıdaki market dediğimiz satıcılar belirliyor. Özellikle büyük kentlerde gıda ürünü aldığınız çok sayıda market varmış gibi gözüküyor, ancak çoğu aynı firmanın market şubeleridir. Yani bu piyasa oligopolistir. Bundan dolayı da lider firmalar/marketler fiyatları belirlemekte, diğer küçük firmalar da (bakkallar, manavlar) onları takip etmektedir.* Bakkalın market ile rekabet edebilme şansı hiç yoktur. Market (lider firma) piyasada öyle bir baskı kurmuştur ki, tedarikçinin küçük firmaya daha düşük bir fiyattan mal temin etmesi mümkün değildir. Halkın ifadesi ile tarlada 75 kuruş olan domatesin fiyatının büyük kentlerde 4-5 TL olmasının nedeni de kurulan bu mekanizmaya da pazarlama kanalıdır. Devlet burada regülasyona (düzenleme, kurallar) giderek bu oligopolist yapıyı kırabilirdi ancak, Türkiye'de AKP iktidarı bilinen/görünenin tam aksine, tercihini lider firmalardan yana kullanmış, hatta deregülasyona (kuralsızlaştırmaya) gitmiştir.

Bunun neticesinde de bazı işlenmiş gıda ürünlerinin imalatında da ciddi yoğunlaşma ortaya çıkmıştır. Vermiş olduğum Tablo 2'de bu durum net bir şekilde gözlemlenmektedir. Gıda imalatında en az 11 sektörde yoğunlaşma ya çok yüksek, ya da yüksek düzeye ulaşmıştır.

Sonuç

Türkiye'de enflasyonu sadece talep yönü ile, parasalcı bakış açısı ile ele alan politikaların sürdürülebilirliği kalmamıştır. Enflasyonun maliyet kaynaklı hale dönüşümü özellikle son iki yıldır öne çıkmaya başlamıştır.

Gıda enflasyonu TÜFE endeksindeki %21,77 ağırlığı nedeni ile enflasyon oranını belirlemede anahtar değişken konumundadır. Gıda enflasyonun yüksek düzeylerde seyretmesinde bir çok üründe yetersiz üretim yapılması belirleyicidir. Ancak, bunun dışında pazarlama kanalları kullanılarak yaratılan oligopolist piyasa yapısı da enflasyon oranını yukarı çekmektedir.

Devletin tarım sektöründe regülatör görevinden vazgeçmesi, lider firmalara tarım ürünlerinin fiyatını belirleme gücü vermiştir. Üretici birliklerinin etkisizleştirilmesi ve kooperatif mekanizmasının yok edilmesi, tarımsal ürün üreticilerini bu firmalara mahkum kılmıştır. Bu durum çiftçiyi üretici olmaktan çıkarmakta, toprağını satarak mülksüzleşmesine neden olmaktadır. Mevcut politikaların bu şekilde devam etmesi halinde marketler, dikey büyüme yoluyla aynı zamanda üretici konuma gelecek, bu durumda fiyatlar daha da yukarı çıkacaktır. Hükümetin uyguladığı ithalat ve vergi politikası da bu süreci daha da hızlandıracak gibidir.

*Yoğunlaşma oranları, girişimlerin ciro değerleri kullanılarak hesaplanmaktadır. CR4 yoğunlaşma oranı (Concentration Ratio), bir ekonomik sınıfta en büyük ciroya sahip 4 ya da 8 girişimin ciroları toplamının, o ekonomik sınıftaki toplam ciro değerine bölünmesiyle bulunur.Herfindahl (H) endeksinde ise girişimlerin tamamının ciro payları gözönüne alınır. Endeks 0 ile 1 arasında değerler alır. Faaliyet sınıfı altında tek girişim varsa en yüksek değer olan 1'e ulaşır, girişimler eşit büyüklükte ise en küçük değeri olan 1/n'ye olur. Endeks değeri 1'e yaklaştıkça yoğunlaşma yüksek demektir.

Parasal İktisat: Kuram ve Politika

Fatih Özatay

Parasal iktisat konusunda neden bir kitap daha?

Ülkemizde okutulan yabancı kaynaklı kitaplarda, Türkiye gibi gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin kendilerine has sorunları ya hiç tartışılmıyor ya da bunlara şöyle bir değinilip geçiliyor. Para politikası uygulamaları anlatılırken ve merkez bankalarının kurumsal özellikleri incelenirken, ağırlıklı olarak ABD Merkez Bankası'nın veya Avrupa Merkez Bankası'nın uygulamaları ve kurumsal özellikleri üzerinde duruluyor; doğal olarak Türkiye'ye ilişkin veriler de yer almıyor.

Bu kitap, iktisat yazınında gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin sorunlarına ilişkin yapılan katkıları da göz önünde bulunduruyor ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın uygulamalarına ve politikalarına özel bir önem veriyor. Hem parasal iktisadın hem de Türkiye'de olan bitenin anlaşılması açısından Türkiye'nin makroekonomik verilerini gözler önüne seriyor, bu veriler arasındaki ilişkileri inceliyor ve o verilerin neden öyle oluştuklarını tartışıyor. Para politikasının para arzının değiştirilerek yürütüldüğü temel varsayımından yola çıkan parasal iktisat alanında yazılmış çoğu ders kitabının aksine, çağdaş merkez bankalarının para arzını değil de kısa vadeli faiz haddini değiştirerek para politikasını yürüttükleri olgusunu özellikle vurguluyor.

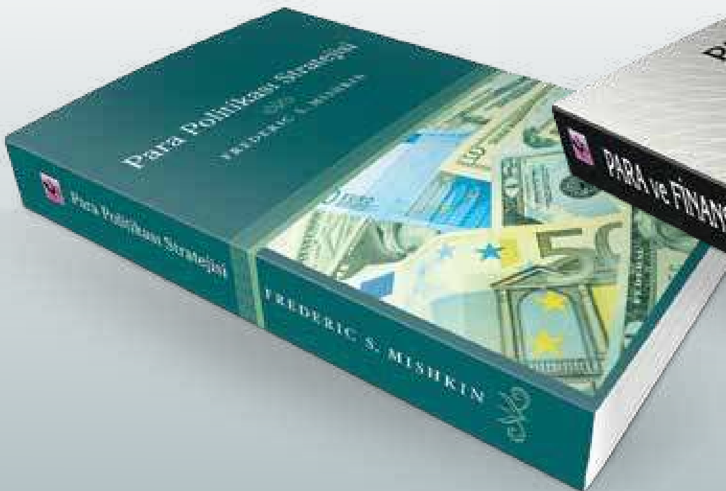
Bu kitap, sizi bu alanda yeni bir yolculuğa davet ediyor.

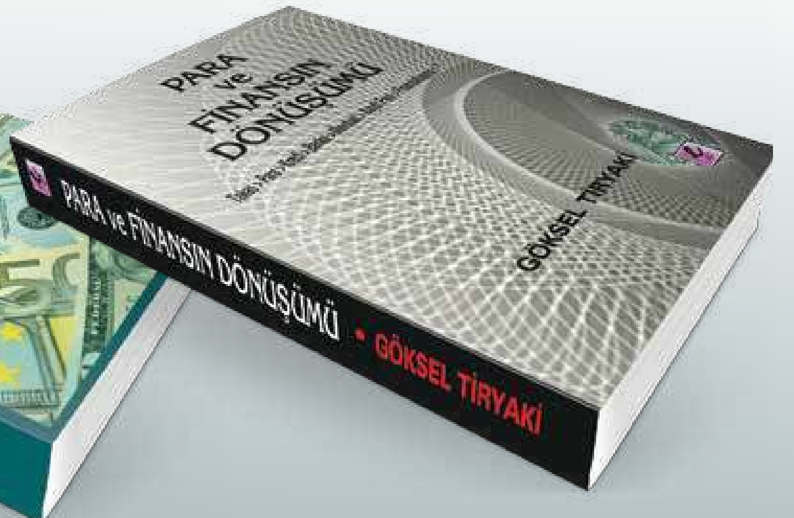
Para Politikası Stratejisi

Frederic S. Mishkin

Para ve Finansın Dönüşümü

Göksel Tiryaki

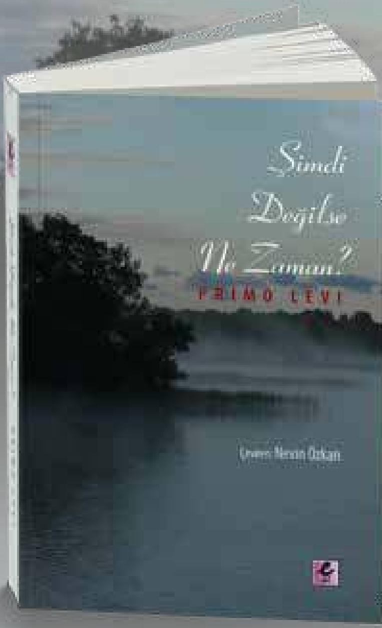

Cennetimden Bakarken

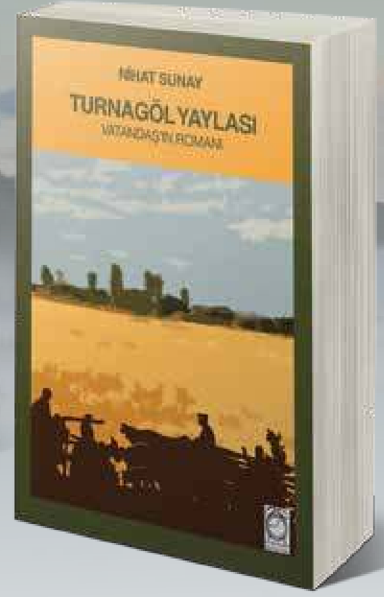
Alice Sebold

Turnagöl Yaylası; Vatandaş'ın Romanı

Nihat Sunay

Şimdi Değilse Ne Zaman

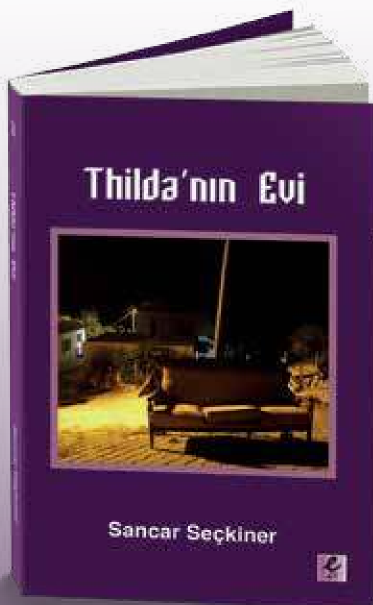
Primo Levi

Savaş ve insanları düşürdüğü trajikomik durumlar…

Primo Levi bu eserinde, koşullar ne olursa olsun, insanlıklarını yitirmemeye çalışan kahramanları aracılığıyla bizi kâh düşündürür kâh gülümsetir.

Savaş sonrası İtalyası'na dönüş yolculuklarında başlarına gelen türlü olaylar karşısında cesaretlerini kaybetmeden artık büyük ihtimalle var olmayan bir "eve" dönmeye gayret eden insanların dramı, kat ettikleri mesafeler, geçtikleri ülkeler, rastladıkları insanlar güzel betimlemeler ve ifadeler ile anlatılır.

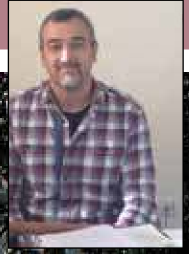
"Şimdi Değilse Ne Zaman" saatçi Mendel ve kader arkadaşları vasıtası ile savaşın anlamsızlığını ve insandan alıp götürdüklerini büyük bir ustalıkla gözler önüne seren düşündürücü bir eserdir.

Thilda'nın Evi

Sancar Seçkiner

Sanırım, Thilda'nın hiç bulamadığım evi bu dünyayı güzelleştiren değerlerin içinde bir yerlerde gizli. Orada uzak bir dağ yokuşunda, bir yamacın kıyısına saklanmış, ulaşmakta zorlandığımız kale gibi duvarları sağlam bir ev var: Tuğlaları sevgiden örülmüş, kum ve çimentoyla harcı hazırlanırken içine sevgi katılmış, pencere ve kapı doğramaları sevgi ağacından yapılmış, perdeleri sevgiden dokunmuş, kapısı herkese sevgiyle açık. İnsanların kandırılmadığı, hoyratça harcanmadığı, yaşamların çalınmadığı, akıl ve bilgi üzerine inşa edilmiş bir yer geliyor gözümün önüne. Başka türlüsü de olmuyor zaten. Hayali bile güzel. Kim bilir, belki bir gün o sihirli kapı aniden karşımıza çıkacak.

Cem Mehmet Baydur
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
cbaydur@mu.edu.tr

Rant Kollama ve Zeytinliklerin Geleceği

Arzı sınırlı olan her şey rant yaratır. Bu rantlar bizzat tabiattan veya yasalardan kaynaklanabilir. Rantlar doğal ve suni olarak ayrılabilir. İnsanların toplum veya topluluk olarak yaşadıkları her yerde rant vardır. Rant, toplumdan kaynaklandığı için siyasaldır. Çoğu zaman rant kavramına devletle ilgili olarak bakılır, devletin büyümesi rantların kaynağı olarak görülür. Bu görüş doğru değildir. İktisadi faaliyetlerin ve toplumun büyümesi rantları büyütür ve farklılaştırır. Toprak ve zeytinlik açısından ranta bakıldığında toprağın arzı sabittir ama alternatif kullanım alanları için arzı değişebilir. Alternatif kullanım alanlarının belirlenmesi toplumsal ve siyasidir. Rant bu açıdan siyasi bir kaynak dağılım meselesidir. Mülkiyet düzenlemesine bağlı olarak toprak, zeytinlik olarak da liman veya otel olarak da kullanılabilir. Kısacası siyasal tercihlere bağlı olarak belirlenen arz esnekliği ve alternatif kullanım alanlarına göre rant oluşur. Toprak rantı saf bir rant olmakla birlikte fırsat maliyetinden daha büyük gelir elde eden her şey rant elde eder. İhtiyaç şiddetlendikçe artar. Rant, kısa ve uzun dönemli olabilir. Kısacası rant, toplumsal talebe bağlıdır veya toplumdaki kaynak çekişmesine ve siyasal/hukuki kurumsal yapıya göre belirlenir.

Bu yazıda, toplumsal koşullara göre belirlenen mevki rantının dışsal bir büyüklük olduğunu varsayalım. Zamanla bazı mevkilerin bir tekel getirisine

Rant, arama/kollama süreci üretken olmayan iktisadi bir faaliyettir ama aynı zamanda kolay birikim ve zenginleşme yoludur. Rant kavramına gelirin yeniden dağıtılması olarak bakılırsa, artan ölçüde siyasete bağımlı bir toplum yapısı ortaya çıkar, çünkü siyasal otorite tarafından rant yaratılır ve dağıtılır.

dönüştüğünü veya dönüştürülebileceğini varsayalım. Örneğin; zeytinlik, bir otele, bir limana dönüşebilir veya dönüştürülebilir. Bu koşullarda ortaya çıkan ranta (R) diyelim ve belli bir anda sabit olsun.

Kapitalist/piyasa toplumunda herkes kaynaklar için rekabet halindedir. Schumpeter'den Marx'a kadar her iktisatçı için rekabete bir yıkım ve inşa süreci olarak bakılmıştır. Rant, üretken olmayan ekonomik faaliyet olsa da bir birikim kaynağıdır. Tekel rantlarının ciddi bir birikim gücü vardır. Her faaliyetin rant elde edebilme imkanı, toplumda rant için rekabeti arttırır.

Rant kollanmanın olası ekonomik sonuçlarını yazının sonuna bırakarak rant için rekabet eden (n) tane aktör, ve bu aktörlerin rant elde etmek için katlandıkları her türlü maliyeti (x) ile gösterelim. Herhangi bir aktörün bu rant gelirini elde etme olasılığı $p=x/nx$ olarak yazılabilir. Ancak, toplumda rant kovalama faaliyetlerine karşı kurumsal ve efkar-ı umumiyede bir direnç oluşabilir veya tam tersine dönebilir. Toplumsal rant tercih/kontrol katsayısını (c) katsayısı ile gösterelim. $0 \leq c \leq 1$. Bu koşullarda rant geliri elde etme olasılığı;

$p=\left(\frac{x}{nx}\right)(1-C)$ olarak yazılabilir. (c) pozitif ve 1'e eşitse rant elde etmeye izin verilmez veya toplumsal aktörler arasında rant elde etme rekabeti ortadan kalkar.

Rant kazancına (pR), rant için katlanılan maliyetlere de (x) denildiğine göre rant peşinde koşanların beklenen kazançlarını maksimize edecekleri önermesi, basit bir denkleme dönüştürülebilir.

$$maks: pR - x == \left(\frac{x}{nx}\right)(1-c)R - x \qquad 1$$

1 No.'lu denklemin (x)'e göre türevi alınır ve (c) için çözülürse, 2 No.'lu denklemde toplumsal tercih katsayısı ile rant büyüklüğü arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu ortaya konmaktadır. (R) arttıkça (c)'nin de arttığı yine 2 No.'lu denklemde görülebilir.

$$\frac{(1-c)R}{x} - \frac{(1-c)R}{(nx)^2} - 1 = 0 \quad \text{ve} \qquad 2$$

$$c = 1 - \frac{n^2x^2}{R(n^2-1)}$$

Bu toplumda rantlar (R) arttıkça, rant kazanç elde olasılığını azalır. Bunun anlamı toplumdaki rant ve rant gelirlerine karşı direncin artışı ve buna uygun kurumsal yapının rant geliri elde etmeyi zorlaştırması ya da rantlar büyüdükçe siyasal otoritenin, rant dağıtımında bir tekele dönüştüğü şeklindedir.

Zeytinliklerin kaderi toplumdaki rant direncine veya rant tekeline bağlıdır. Rant direnci ve kontrolü birer toplumsal/siyasal tercih kabul edilirse, "Rant kollama faaliyetlerini arttıran unsurlar nelerdir?" ve "Ekonomik/toplumsal açıdan olası sonuçları nelerdir?" sorularına cevap aramak gerekmektedir.

Rant, arama/kollama süreci üretken olmayan iktisadi bir faaliyettir ama aynı zamanda kolay birikim ve zenginleşme yoludur. Rant kavramına gelirin yeniden dağıtılması olarak bakılırsa, artan ölçüde siyasete bağımlı bir toplum yapısı ortaya çıkar, çünkü siyasal otorite tarafından rant yaratılır ve dağıtılır. Birey ve grupların etkin olamayan rant arama çabaları ve siyasal otoritenin tekelleşmesi, bir toplumdaki ekonomik verimliliği azaltabileceği gibi siyasal özgürlükleri de sınırlandırabilir. Rant kollamanın görünmeyen maliyeti de ekonomideki etkinlik kaybıdır. Rant dağılım sürecinin siyasal tekele bağlı olduğu uç duruma "neopitizm" denilebilir. Bu tür toplumlarda çatışma ve kaos kaçınılmaz bir son olarak ortaya çıkmaktadır. Neopitizmden korunmanın ve büyümenin sürekliliğini sağlamanın yolu kurumsal kaliteden geçmektedir: Rant dağımı açısından, "Aynı kuralları muhafaza etmeye rıza göstermemiz ve bunları cebir yoluyla uygulamakta anlaşmamız (bazılarını hoşnut etmese bile) herkesin isteklerini karşılama şansını genel olarak arttırmıştır." önermesini kurumlaştıran topluluklar rant dağılımı daha etkin toplumlara dönüşebilir. Özellikle mülkiyet haklarının net belirlenmediği, kamusal yarar gibi belirli olmayan ilkelere dayanarak kanunların sürekli değiştiği, kamu yönetiminin ve para kredi politikalarının şeffaf, hesap verilebilir ve güvenilir olmadığı kısacası kurumsal kalitesi düşük ülkelerde rant kollama çabaları artar. Özellikle hükümetin kontrolünde olan doğal alanların, konulan kuralara dayanılarak yönetilmesi yerine oy ve çıkar hesabına göre yönetilmesi, kuralları sürekli değişir hale getirir (time inconstanity) ki bu durum ciddi bir rant yaratma ve dağıtma kaynağını ortaya çıkarır. Bu tür kamu alanlarının mülkiyetinin belirlenmesinin

anayasal bir çerçeveye oturtulamadığı ülkelerde rant dağılımı etkinlikten uzaklaşır. Robert Coase, dışsallıkların içselleştirilmesinde mülkiyet ilişkilerinin belirlenmesine önem verse de mülkiyet rant dağılımını tek başına çözemez. Kuralların sürekliliği ve herkes için geçerliliğinin sağlanması, optimal rant dağılımı açısından önemlidir.

Zeytinliklerin mülkiyeti kime aitse yarar ve zararları da onlara ait olmalıdır. Mülkiyet sahipleri zeytinliklerini karşı karşıya kaldıkları fiyatlara göre bir amaca tahsis edebilirler. Ama zeytin toplumsal bir mal ise, yani bir zeytin ormanından bahsediliyorsa, zeytinlik alanları için kanun değil ise anayasal bir düzenlemeye gidilmelidir. Toplum 1000 yaşındaki zeytin ağaçlarından oluşan bir zeytin ormanının hayatını veya kullanım amacını anayasal bir karara bağlamalıdır. Bu karar, zeytinliklerin üzerindeki rant baskısını azaltmalıdır. Siyasal karar, rant yaratmak yerine mevcut rantları azaltacak düzenlemeleri topluma sunmak zorundadır. Ancak, Türkiye'ye bakıldığında birçok kanun ve düzenlemede sık sık değişikliğin yapıldığı görmekteyiz. Bu tür değişiklik ve düzenlemelerin rant direnç katsayısını düşürdüğü ve rant kontrolünü arttırdığı ifade edebiliriz.

Ekonomi, sektörlere ayrılarak bakılırsa, ticarete konu olan ve olmayan sektör ayrımı rant kollama faaliyetlerini anlama açısından bizlere yardımcı olabilir. Türkiye ekonomisi giderek ticarete konu olmayan sektörlerin özellikle inşaat sektörünün ağırlığının arttığı bir ekonomidir. Toprağın alternatif kullanımına talep artmakta, artan nüfus ve göçle beraber büyük rantlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki zeytinlikler de bu gelişmeden bağımsız değildir. Zeytinliklerin imara açılması bir zorunluluk ise zeytinliklerin arsa değerlerinin yeni imar parametrelerine göre hesaplanması, ortaya çıkacak rant artışlarının belli kurallara bağlanarak dağıtılması ve sürekli değişmeyecek, şeffaf bir kanunu toplumsal olarak tartışmamız gerekmektedir. Problem, artan rantlar veya yaratılan yeni rantların dağıtımında üretenden yana veya üretmeyenden yana kaynak aktaran bir kurumsal yapı değildir. Öngörülebilir bir kurumsal yapıdır. Bu yapıyı düzenleyen kanunların genel, evrensel ve işleyebilir olması için uzun vadeli uygulanması gerekmektedir. Kurala bağlanmış üretken olmayan rant dağılımı olumsuz olsa bile minimum kaybı ifade eder. Bu tür bir rant kollama ve dağıtım sisteminin büyüme üzerindeki etkileri minimum olacaktır. Maalesef, Türkiye'de kanunların sık sık değiştiği dikkate alındığında zeytinliklerin geleceği ve büyüme kalitesi belirsiz hale gelmektedir.

Buğra'nın da gösterdiği gibi Türkiye'de özel sektör, ekonomik ve siyasal risklerden dolayı sürekli büyümek ve birikim oluşturmak için geniş bir faaliyet alanında çalışır. Küreselleşme, giderek büyüyen yabancı yatırımlar ve ekonomik konjonktürün getirdiği sıkıntılar nedeniyle son zamanlarda kolay bir birikim yolu olan rant kollama faaliyetleri, Türk firmalarının da yoğunlaşma emareleri göstermesi yüzünden zeytinliklerin geleceğine olumsuz yönde bakmamıza neden olmaktadır.

Acemoğlu'na göre zeytinliklerin varlığı, ekonomik ve siyasi kaybedenler arasındaki ilişkiye de bağlıdır denilebilir. Siyasal iktidarların, kendi güçlerini arttıracak düzenlemeye gitmeleri siyasetin doğasıdır. Siyaset, kendisini tekrar var edecek tercihlerde bulunacaktır. Bu tercihler, ekonomik açıdan kaybeden ve kazananları yaratacaktır. Kazanan ve kaybedenler arasındaki oran, siyasal karar ve tercihleri etkiler. Zeytinliklerin dönüşümü sonucu kendini kaybeden olarak hissedenlerin sayısı ile zeytinliklerin kaderi birbiriyle bağlıdır.

Kaynaklar

- Buğra, A., **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016
- Lambsdorff, J.G., "**Corruption and rent-seeking**", *Public Choice* 113: 97–125, 2002.
- R.H. Coase, "**The problem of social cost**" http://www2.econ.iastate.edu/classes/tsc220/hallam/Coase.pdf, 2017.
- Acemoglu, D. *and* J. Robinson, Political losers as a barrier to economic development. American Economic Review 90, 2000.

Bayram Ali Eşiyok
Türkiye Kalkınma Bankası'nda Kıdemli Uzman İktisatçı
ali.esiyok@kalkinma.com.tr

1980'ler ve Sonrası: Tarımda Sancılı Dönüşüm

2001 kriz yılından 2005 yılına kadar olan dönemde tarımsal istihdamda 1 milyon 596 bin aşınma gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, 2008/2009 krizine rağmen tarımdaki istihdam, artışını sürdürmüştür. Krize rağmen tarımsal istihdamın artıyor olması iktisaden açıklanması zor bir olgudur.

1980'li yıllarla birlikte gündeme gelen neoliberal yeniden yapılanma politikaları sonucunda tarım sektörü uluslararası piyasalara eklemlenmiş, bunun sonucunda taban fiyat uygulamalarında değişikliğe gidilirken, desteklenen ürün sayısı ve destekleme kapsamı sınırlandırılmıştır. Bu politikalara dış ticaretin liberalizasyonu ve tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi eşlik etmiştir.

1999 yılında tarıma yönelik destekler ulusal gelirin %3,2 oranında gerçekleşirken, iki binli yıllar ile birlikte destekleme alımlarının ulusal gelir içerisindeki payı IMF'ye verilen niyet mektupları doğrultusunda taahhüt edilen binde 5-6 arasında bir platoya yerleşmiştir. Artan ithalat, yükselen girdi fiyatları ve desteklerin azalması sonucunda tarım sektörü önemli şoklarla karşı karşıya kalmıştır.

Neoliberal yeniden yapılanama politikaları ile birlikte tarım, ekonomi açısından yük görülmeye başlanmış (özellikle düşük verimlilik bahane edilerek), tarımsal üretim Uluslar Ötesi Şirketlerin (UOŞ) ve piyasanın inisiyatifine bırakılmıştır. Daha geniş çerçevede değerlendirildiğinde liberal yaklaşım, tarım ve sanayi sektörlerini karşıtlık temelinde ele almakta, tarımdan sanayiye kaynak aktarılması durumunda sermaye birikiminin artırılacağı varsayılmaktadır. Türkiye'nin 1980 ve sonrası deneyimi bu yaklaşımın geçersiz olduğunu ortaya koymuştur. Tarımın korumasız kalmasına ve sanayiye kaynak akışının hızlanmasına rağmen, sanayide sermaye birikimi artmamış, aksine imalat sanayinin katma değer payı önemli ölçüde düşmüştür. Kısaca, ancak birbirini tamamlayan iki sektör

çerçevesinde ve planlı bir şekilde ele alınması halinde etkin sonuçlar üretecek olan tarım-sanayi ilişkisi, 1980'li yıllarda uygulanan politikalar sonucunda iki karşıt sektör olarak değerlendirilmiş, küresel üretim zincirinin yönlendirdiği bir alana dönüşmüştür.

Türkiye tarımının çözülmesine, üretimden kopmasına katkı yapan uygulamalardan birisini de, IMF'ye verilen niyet mektupları doğrultusunda, doğrudan gelir desteği uygulaması oluşturmuştur. Doğrudan gelir desteği ile, destekleme alımlarının azaltılmasının yarattığı hoşnutsuzlukların giderileceği, destekleme fonları üzerinde bütçe denetiminin sağlanacağı, kaynak tahsisinde piyasa aygıtının güçleneceği gibi bir dizi varsayıma dayandırılmış ancak, sonuçları itibariyle doğrudan gelir desteği üretim yerine, muhtaç köylü kitlesi yaratmıştır. Başka bir anlatımla, doğrudan gelir desteği, üretimden kopuk bir sosyal transfer aracına dönüşmüştür. Doğrudan gelir desteği bir yandan üretimi olumsuz etkilerken, diğer taraftan dönüm başına uygulanması nedeniyle tarımdaki gelir eşitsizliklerini artırmış, bunun sonucunda ürün bazlı desteklere yeniden dönülmüştür. Diğer taraftan doğrudan gelir desteği ödemeleri arazi yüz ölçümüne göre belirlendiği için, hayvancılık sektörünü de son derece olumsuz etkilemiştir.

Tarım-gıda sisteminde UOŞ, dikey ve yatay bütünleşmeler yoluyla tarım sektörü üzerindeki etkinliklerini artırmışlardır. Devletin KİT'ler kanalı ile piyasaları düzenleme işlevine son verilirken, UOŞ'lerin etki alanları daha da güçlenmiş, tarımsal üretim UOŞ'lerin üretim zincirinin bir bileşeni haline gelmiştir. Küresel mal zincirlerinin oluşumunda kilit öge olan UOŞ'lerin karlılıklarının artması, çevre ülkelerdeki tarımın yeniden yapılandırılmasına bağlıdır. UOŞ'ler, GDO ve kimyasal girdileri satarak ve tarımsal ürünlerin dağıtım ve ticaretini yaparak, kısaca tüm tarım zincirinin denetimini elinde tutarak bunu gerçekleştirmektedir. Böylelikle neoliberal küreselleşme öncesi yıllarda tarımsal üreticiler temel olarak, içi pazar ve sosyal devletin tarımsal politikaları ile karşı karşıya iken, neoliberal küreselleşme ile birlikte küresel mal zincirinin bir parçasına dönüşüp, uluslararası sermaye ile karşıya kalmıştır.

Türkiye tarımının sancılı dönüşümünün izlerini IMF'ye verilen niyet mektupları incelenerek görülebilir. Türkiye 1999 (09.12.1999) ile 2008 (28.04.2008) yılları arasında ek niyet mektupları ile birlikte 24 adet niyet mektubunu IMF'ye vermiştir. Aralık 1999 tarihli niyet mektubu'nda; "Tarım Politikaları" başlığı altında verilen taahhütler incelendiğinde, neoliberal yeniden yapılanma politikalarının adım adım gerçekleştiği görülecektir:

"Hâlihazırda uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları fakir çiftçilere destek sağlamanın en düşük maliyetli yöntemi değildir. Yapılan uygulama, piyasadaki fiyat sinyallerini bozarak kaynak dağılımını kötü etkilemekte; fakir çiftçilerden çok, zengin çiftçilere fayda sağlamakta ve tarım alanındaki karar verme mekanizmasının birçok bakanlık ve kamu kurumu arasında dağılmasından ötürü husule gelen parçalı yapı nedeniyle tutarlı olamamaktadır. Bütün bunların ötesinde, bu politikalar, son yıllarda ortalama olarak GSMH'nin %3'ü gibi bir maliyet ile vergi mükellefleri üzerine ağır yük getirmektedir. Reform programımızın orta vadeli amacı, var olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir. 2000 yılı hububat destekleme fiyatları ve tahmin edilen dünya piyasa fiyatı arasındaki fark, tahmin edilen dünya c.i.f. piyasa fiyatının %35'inden fazla olmayacak şekilde belirlenecek ve 2001 yılında bu fark daha da azaltılacaktır. Hükümet adına tarım satış kooperatifleri ve bunların kurduğu birlikler tarafından yürütülen sınai tarımsal ürünlere ilişkin destekleme alımlarında ilişkin olarak ise, birliklere tam muhtariyet sağlayan taslak kanun 2000 yılı Mart ayına kadar parlamentodan geçirilecek (ilk gözden geçirmenin tamamlanması için yapısal kriter -structural benchmark-) ve geçen seneden çiftçilere ödenmesi gereken gecikmiş ürün bedellerinin ödenmesi dahil yeniden yapılanmalarına ilişkin bir kısım maliyetlerini karşılamalarına yardım etmek için birliklere 410 trilyon TL verilecektir. Hükümet, çiftçilere verilen kredi sübvansiyonunu safhalar halinde tedricen oradan kaldıracaktır. Ziraat Bankası ve Halk Bankası tarafından verilen kredi sübvansiyonlarının toplam maliyeti 1999 yılı için tahmin edilen GSMH'nin %1,2'lik seviyesinden 2000 yılında GSMH'nin %0,6'sına düşecektir."

Tarım ve Hayvancılık Sektörü Artık Net İthalatçı

Tarım ve hayvancılık sektöründe yaşanan sancılı dönüşümün sonuçları, Türkiye'nin artık sanayi gibi tarımda da net ithalatçı olduğunu gösteren Tablo 1 bulguları (ve daha net olarak Grafik 1) incelenerek

görülebilir. Tarım ve hayvancılık sektörü 1970-2000 yılları arasında sürekli dış ticaret fazlası verirken, 2000'li yıllardan itibaren net ithalatçı olmaya başlamıştır. Başka bir anlatımla, 1970-2000 yılları arasında 31 yıl boyunca istisnasız tüm yıllarda tarım ve hayvancılık sektörü net ihracatçı bir sektör iken, 2000'li yıllar ile birlikte bu tablo değişmeye başlamış, 2000-2017 yılları arasında tarım ve hayvancılık sektörü sadece 2001, 2002 ve 2005 yıllarında dış ticaret fazlası vermiştir.

Tarım sektörünün 2000'li yıllar ile birlikte net ithalatçı bir sektör konumuna sürüklenmesinde, 1990'lı ve 2000'li yıllarda giderek artan bir biçimde gündeme gelen düzenlemeler sonucunda artan liberalizasyon politikaları etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle, tarıma yönelik kapsamlı bir neoliberal yeniden yapılanma programı kriz sonrası 5 Nisan 1994 kararları ile gündeme gelmiş ancak, siyasi gelişmeler sonucunda uygulanma imkânı olmamıştır. 1990'lı yıllarda tarımsal dış ticareti liberalize eden ve koruyucu/destekleyici tarım politikalarının tasfiyesine katkı yapan iki önemli gelişme, Marakeş Anlaşması (1994) ile 1996 yılında yürürlüğe giren ve etkilerini 2000'li yıllarda gösterecek olan Gümrük Birliği Anlaşması ve yukarıda kısaca özetlenen IMF'ye verilen niyet mektupları çerçevesinde uygulanan liberalizasyon politikalarıdır.

Türkiye tarımını son derece olumsuz etkileyecek, ithalatı daha da artıracak uygulamalardan birisini de 27 Haziran 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan gümrük vergilerinde önemli boyutlarda varan indirim oluşturacaktır. Yeni kararla birlikte, buğdayda %130 olan gümrük vergisi %45'e düşürülürken, arpada %130 olan vergi %35'e, mısırda %130 olan vergi %26'ya düşürülmüştür. Diğer taraftan ithal canlı hayvan gümrük vergisi %135'den %26'ya düşürülürken, %225 olan hazır et vergisi ise %40'a düşürülmüştür.

■ Tablo 1: Tarım ve Hayvancılık Sektöründe İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi (1970-2017)(Milyon $)(ISIC, Rev.3)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1970	425	99	326	1994	2.027	739	1.288
1971	472	73	399	1995	1.835	1.797	38
1972	584	38	546	1996	2.147	2.018	129
1973	805	45	761	1997	2.349	2.295	54
1974	827	313	514	1998	2.351	1.980	371
1975	773	164	609	1999	2.049	1.524	525
1976	1.231	77	1.153	2000	1.652	1.974	-322
1977	1.013	110	903	2001	1.968	1.321	646
1978	1.511	55	1.456	2002	1.744	1.591	153
1979	1.302	49	1.252	2003	2.105	2.384	-279
1980	1.623	71	1.551	2004	2.526	2.528	-2
1981	2.163	139	2.024	2005	3.314	2.542	772
1982	2.073	185	1.887	2006	3.467	2.634	832
1983	1.821	155	1.666	2007	3.709	4.353	-643
1984	1.684	396	1.287	2008	3.924	6.151	-2.228
1985	1.644	270	1.375	2009	4.337	4.448	-111
1986	1.773	283	1.489	2010	4.919	6.261	-1.342
1987	1.777	466	1.311	2011	5.148	8.669	-3.521
1988	2.273	286	1.986	2012	5.167	7.246	-2.079
1989	1.820	840	981	2013	5.626	7.557	-1.931
1990	2.014	1.020	994	2014	6.008	8.434	-2.426
1991	2.362	555	1.807	2015	5.736	7.036	-1.301
1992	1.918	795	1.124	2016	5.373	6.925	-1.553
1993	2.068	1.077	990	2017	2.025	3.780	-1.755

Kaynak ve Notlar: TÜİK, 2017 yılı verisi Ocak-Mayıs dönemini kapsamaktadır.

Tarımın Katma Değer Payı Düşüyor

Tarımda 1980'li yıllarda uygulamaya konan neoliberal sancılı dönüşümün tarım üzerinde yarattığı tahribat, tarımsal katma değerin göreli payında ve tarımda çalışan nüfusun toplam istihdam içindeki payında yaşanan hızlı aşınma izlenerek de görülebilir. Bu dönüşüm sonucunda kırsal göç hızlanırken, sanayi sektöründe yaşanan sorunlar sonucunda işsizlik oranlarında ve adli suç vakalarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, tarım sektörünün çözülmesine koşut olarak sorunlar kentlere taşınmakta, kentsel sorunlar daha da ağırlaşırken, bireysel ve toplumsal çözülme hızlanmaktadır.

Türkiye tarımının nasıl bir açmazla karşı karşıya kaldığını anlamak

■ Grafik 1: Tarımın Katma Değer Payı (%)(Cari Fiyatlarla)(1998-2015)

Kaynak: TÜİK.

için Grafik 2'de gösterilen, tarımın katma değer payları incelenerek de görülebilir. Buna göre, 1998-2015 yılları arasında tarım sektörünün katma değer payı önemli ölçüde aşınarak %12,5'den %6,9'a düşmüştür. Başka bir anlatımla, 2015 yılında tarımın katma değer payı %8,2 olan inşaat sektörünün payından 1.3 puan daha düşüktür… Tarım çözülürken, ekonomi inatlaşmaktadır.

■ Tablo 2: İstihdamın Sektörel Dağılımı (NACE Rev.2)(%)

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	21,2	20,7	7, 2	50,9
2014	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	20,6	20,0	7,2	52,2
2016-Mart	18,9	19,6	7,1	54,4

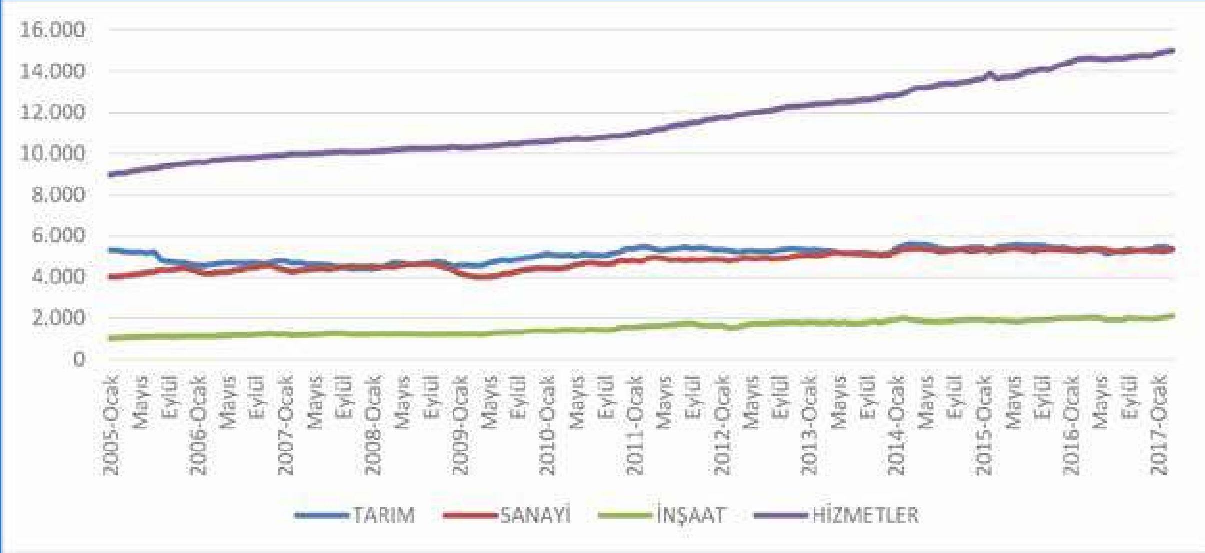
Kaynak: TÜİK.

Tarımsal İstihdam

İstihdamın sektörel dağılımını gösteren Tablo 2 incelendiğinde, iki üretken sektörün -tarımın ve sanayinin- göreli istihdam payları aşınırken, hizmetler sektörü istihdam deposu olmayı sürdürmüş, inşaat sektörünün istihdam payında da artış gerçekleşmiştir.

TÜİK'in sürekli değişen istihdam serilerini inceleyerek tarımdaki istihdam gelişimini sağlıklı olarak izlemek mümkün değildir. 2005 yılında revize edilen istihdam serisi, 2014 Ocak itibariyle tekrar revize edilmiştir. Böylelikle yeni seri ile eski serinin kıyaslama imkânı ortadan kalkmıştır. 2005 Ocak ayında 5 milyon 323 bin kişi olan tarımsal istihdam, 2008 Ocak ayında 4 milyon 388 bine gerilemiş (tarımsal istihdam yaklaşık 1 milyon kişi azalmış, tam olarak 935 bin), istihdam serisinin revize edildiği 2014 Ocak ayından bir önceki ayda (2013 Aralık) ise 5.053 bine gerilemiştir. Kısaca, 2005 Ocak ayı ile 2013 Aralık ayı arasında tarımsal istihdam 270 bin kişi azalmıştır. 2008/2009 krizinin tarımsal istihdam üzerinde yarattığı etkilerin ortaya konması için, eski serideki istihdam gelişiminin incelenmesi gerekir. Buna göre 2008 Ocak ayında 4.388 kişi olan tarımsal istihdam, krize rağmen artmaya başlamış, 2014 Ocak yeni serisindeki bir önceki ayı temsil eden 2013 Aralık ayında (eski serinin son ayında) 5.053 bin kişiye yükselmiştir. Oysa 2001 krizi sonrasında tarımda önemli boyutlara

■ Grafik 2: Sektörel İstihdam (Mevsim Etkilerinden Arındırılmış) (2005 Ocak, 2017 Mart)

Kaynak: TÜİK.

varan tarımsal istihdam kaybı gerçekleşmiştir. 2001 kriz yılından 2005 yılına kadar olan dönemde tarımsal istihdamda 1 milyon 596 bin aşınma gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, 2008/2009 krizine rağmen tarımdaki istihdam, artışını sürdürmüştür. Krize rağmen tarımsal istihdamın artıyor olması iktisaden açıklanması zor bir olgudur. Diğer taraftan, hizmetler sektöründe gözlenen tempolu istihdam artışı göz önüne alındığında, geleneksel olarak hizmetler sektörünün istihdam deposu olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Tarım sektöründen çözülen işgücü sanayi sektöründe istihdama dönüştürülememekte, tarımdan kopan işgücünün büyük bir bölümü kayıt dışı işgücü olarak inşaata ve hizmetler sektörüne yönelmektedir.

Ocak 2014'teki revize sonrasında (yeni seride) son güncel veriyi temsil eden 2017 yılının Mart ayında tarımsal istihdam 5.367 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle 2014 Ocak ile 2017 Mart arasındaki tarımsal istihdam adeta sabit kalmış (sadece 10 kişi azalmış), 5.377 bin kişiden 5.367 kişiye düşmüştür. Kriz yıllarında (2008/2009 krizinde artan buna karşın 2001 krizinde düşen) artan tarımsal istihdam, görece normal bir dönemi temsil eden 2014 sonrasındaki yeni istihdam serisinde yerinde saymıştır. Kanımızca bu uyumsuzluğun nedeni anket ve yönteme ilişkin teknik nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, dünya ekonomisinde 1980'li yıllar ile birlikte gündeme gelen neoliberal yeniden yapılanma politikaları sonucunda tarım sektörü giderek küresel mal zincirinin bir halkasına dönüşmüş, özellikle çevre ülkelerin üreticileri küresel sermayenin etki alanına girmiştir. Küresel şirketlerin tarım üzerinde artan etkinliği sonucunda tarım sektörü çözülme ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye, tarım ve hayvancılıkta 2000'li yılların başlarına kadar sürekli dış ticaret fazlası verirken, 2000'li yıllardan itibaren net ithalatçı bir ülke konumuna sürüklenmiştir. Tarımın içerisinde bulunduğu olumsuz koşullardan kurtulması ancak kesintisiz olarak uygulanmakta olan neoliberal politikalarla yüzleşmekten geçmektedir. Başka bir ifadeyle, tarım ve sanayi karşıtlığı üzerine kurulan, tarımı ekonomi üzerinde yük olarak gören, tarımsal destekleri azaltarak, üreticileri piyasanın (küresel sermayenin) inisiyatifine bırakan neoliberal politikalardan uzaklaşmadan tarımdaki çözülüşü engellemek mümkün gözükmemektedir.

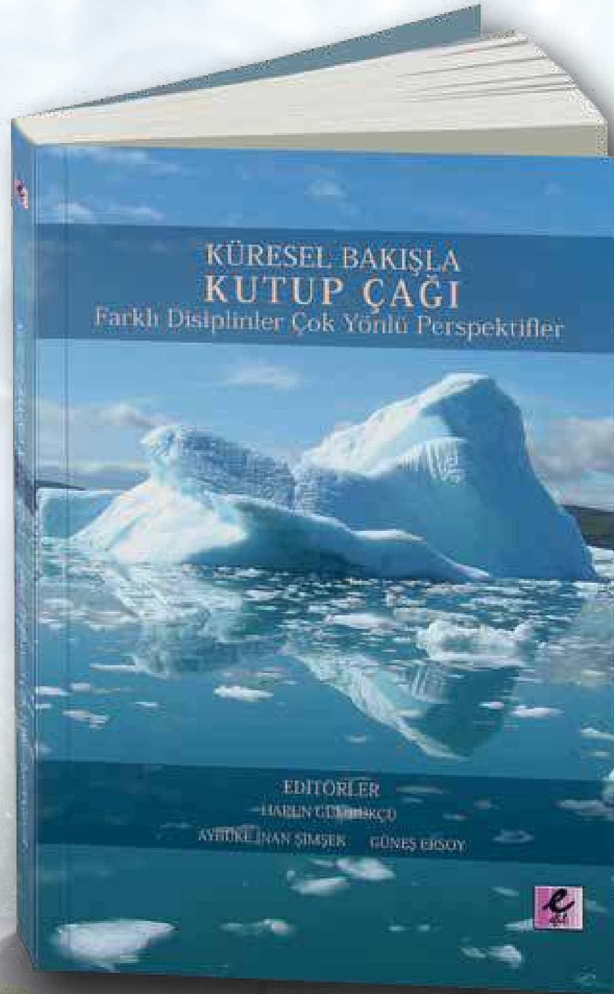
Küresel Bakışla Kutup Çağı

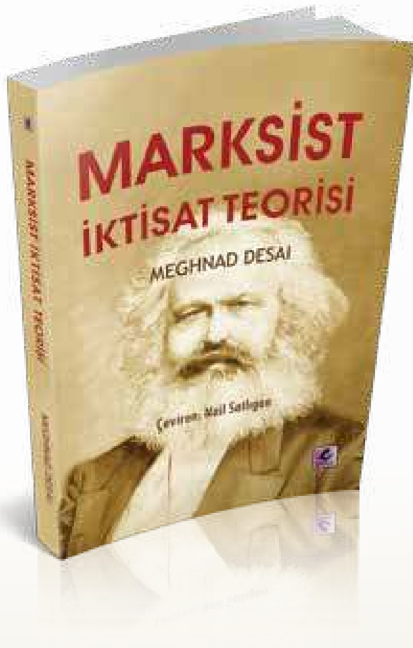
Editörler: Harun Gümrükçü, Aybüke İnan Şimşek, Güneş Ersoy

Bu yaz, Türkiye'de ve dünyanın birçok bölgesinde, mevsim normallerinin çok üstünde sıcak hava ve yanı sıra olağan dışı yağışların neden olduğu felaketler yaşanıyor.

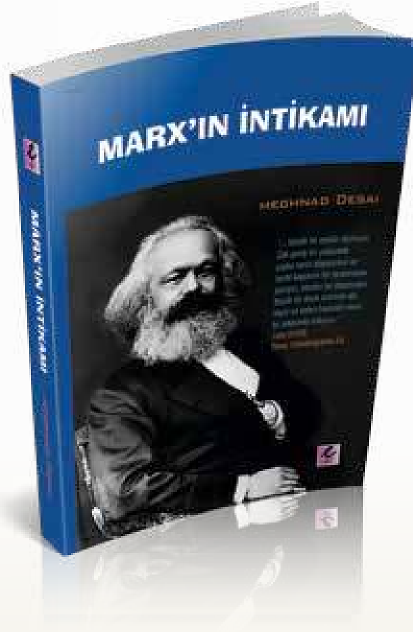
Küresel ısınmanın sonucu olarak görülen bu anormallikler yaşanırken, Kutup Bölgelerindeki buzulların erimesi, buzul kalınlıklarının incelmesi, tekstil ve navigasyon sisteminde yaşanan kreatif gelişmeler, bu bölgelerin rekabet edilebilir koşullarda ulaşıma açılmasını olanaklı kıldı.

Küresel Bakışla Kutup Çağı, gelinen nokta itibariyle Kutup Bölgelerini ekonomik, hukuksal ve çevresel bir bakışta ele almakta ve kutuplardaki iklim değişikliğinin bölgesel ve küresel etkilerini anlatmakta.

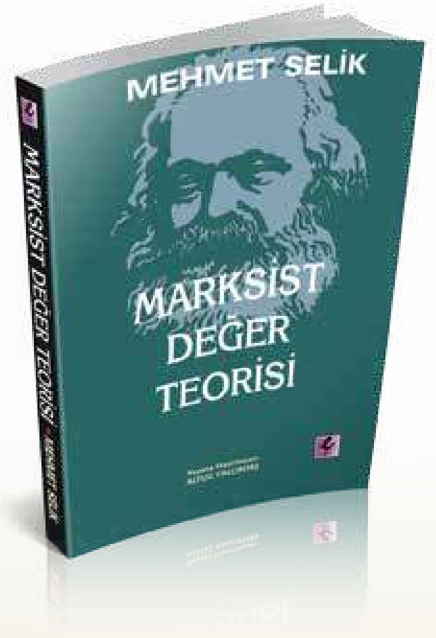

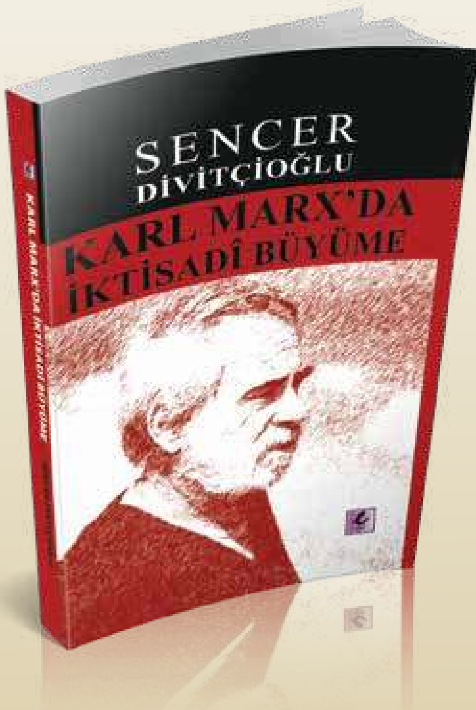
Marksist İktisat Teorisi
Meghnad Desai

Marx'ın İntikamı
Meghnad Desai

Marksist Değer Teorisi
Mehmet Selik

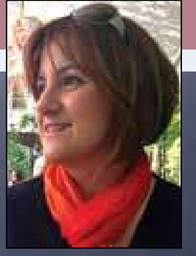
Karl Marx'da İktisadi Büyüme
Sencer Divitçioğlu

Bu kitap yaklaşık altmış yıl önce yazıldı. Bu kadar eski bir kitabı tekrar yayınlamanın ne anlamı var diye düşünüyor olabilirsiniz. Bunun birkaç neden var; fakat asıl nedeni Sencer Divitçioğlu'nun yazdıklarının hâlâ güncel olmasıdır.

Kapitalist ekonomiler 1929 krizinde olduğu gibi, 2007 krizinde de düşen kâr oranları ve düşen efektif taleple karşı karşıya kalınca, 1973 krizi sonrası sürekli yadsıdıkları devlet müdahalesini yeniden anımsadılar. Bununla da kalmadılar piyasa mekanizmasına bıraktıkları "büyümeyi" tekrar iktisat politikalarının amaçları arasına aldılar.

Sencer Divitçioğlu "Karl Marx'da İktisadi Büyüme" başlıklı yapıtında Marx'ın büyüme teorisinin ana hatlarını verdikten sonra, kapitalizmin büyüme teorisini Marx'ın yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmektedir. Kitabı okuduğunuzda, siz de bugün çok tartıştığımız, azalan kâr oranları, aşırı tüketim, eksik tüketim gibi güncel sorunların kaynağında nelerin yattığını göreceksiniz.

Neoklasik iktisat bize bölüşüm teorisini unutturmuştu. Divitçioğlu, her ne kadar kitabın bölüşüm kitabı olmadığını ifade etse de, Marx'ın büyüme teorisinde, basit yeniden üretim ve genişleyen yeniden üretimi analiz ederken, ekonomide bölüşümün büyümeyi nasıl etkilediğini de anlamış olacaksınız.

Ayça Tekin Koru
TED Üniversitesi
ayca.tekinkoru@tedu.edu.tr

Kırdan Kente Göçün Fırtınaları İçinde Ahhh Güzel İstanbul

"Bendeniz Haşmet İbriktaroğlu… Dedemin dedesi, Osmanlı sarayında ibrikçibaşı imiş. Dedem paşa, amcam süferadan, babam da zengin bir hovarda hem de tüccar.

Beylerbeyi'nde bir yalıda dünyaya gelmişim. Validem, daha ben bir yaşımdayken yakışıklı bir zabitle kaçmış. Peder, içkide iki hanı ve bir koca köşkü yemiş bitirmiş. Eh, servetin geri kalanını ayıptır söylemesi biz batırdık; tüccarlığın bir zamane sanatı olarak inceliklerini kavrayamadığımızdan birkaç işten-anlamazın aklına uyup birkaç madrabazın eline çevirsinler diye para bıraktık. İflasla beraber yalıyı da sattık. Bir çul artmamacasına geriye kalan ne var ne yoksa hepsini dağıttık.

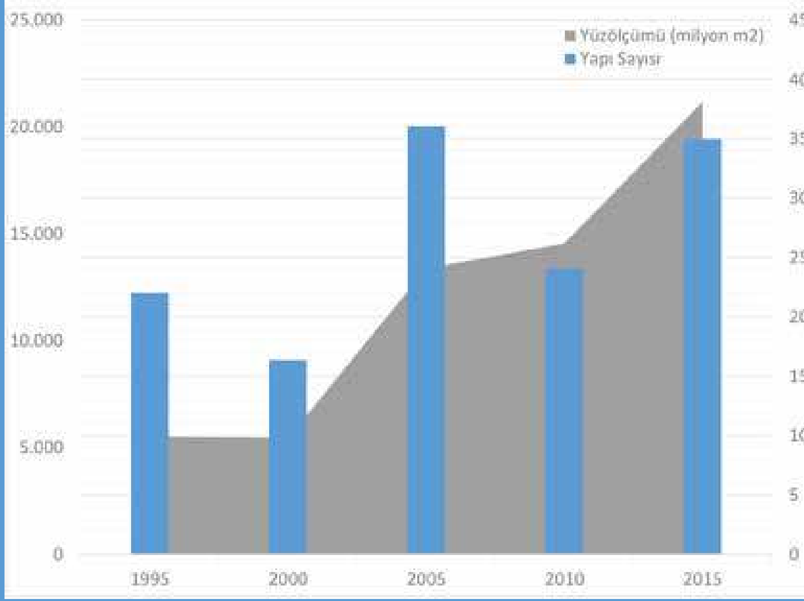
Gerçekte kaldı mı bilmem ama benim gönlümde hâlâ bir güzel İstanbul yaşar. Ahhh güzel İstanbul, nasıl da bozulmamış o bin yıllık güzelliğin."[1]

1966 senesinde iskelede durup bineceği vapuru beklerken, kaybettiği İstanbul'a bakarak iç çeken ve bu unutulmaz sözleri sarf eden Haşmet (Sadri Alışık), 27 Temmuz 2017 günü aynı yerden İstanbul'a baksa acaba neler söylerdi?

Bilemezdi elbet, orta ölçekli konvektif sistem değil de bir süper hücre fırtına yüzünden olduğunu o anda başına düşen ceviz büyüklüğündeki doluların. Bilemezdi elbet, göğün siyaha çektiği o anlarda, yirmi dakika sonra sokağın öbür tarafına kulaç atarak geçmeyi tecrübe edecek olmasının kentsel ısı adası denen şey yüzünden olduğunu. Bilemezdi elbet, Paris Anlaşması'na uyulmazsa, aynı miktarda sera gazı salmaya devam ederse insanoğlu atmosfere, canım İstanbul'unun seksen seneye kalmadan Kahire kadar sıcak olacağını.[2]

Türkiye, ister tarihi kaza deyin, ister Allah'ın lütfu deyin, bereketli topraklar üzerinde bir ülke. Tarımın katma değerinin herhangi bir orta yüksek gelir ülkesi seviyesinde olması başarı değil başarısızlık! İnsanını köyünde, çiftliğinde tutamayıp, refah içinde tarım yapmasını sağlayamamak, şehirleri yapay ve doğal afetler cehennemine dönüştürecek seviyede göçü engelleyememek tam bir fiyasko!

■ Grafik 1. İstanbul Yeni Yapı Ruhsat İzinleri

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

kara, deniz ve hava trafiği felç oldu ve tabii insanlar yollarda yüzdü.

Neden?

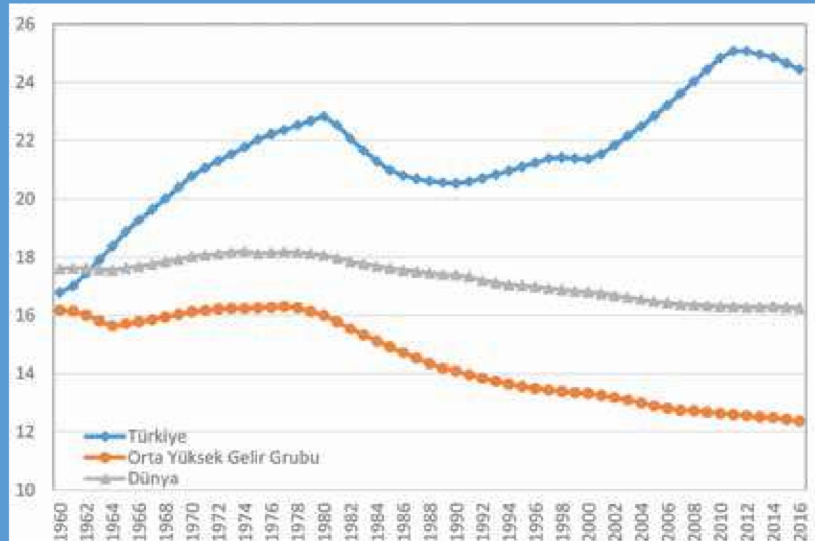
Sebeplerden en önemlisi, elbette, tüm dünyanın topyekûn yaşadığı iklim değişikliği. Ama İstanbul özelinde bunun üzerine bir de yanlış şehirleşmenin yok edici etkileri biniyor. Türkiye İstatistik Kurumu yeni yapı ruhsat izin verilerine göre İstanbul'da 1995 yılında 5000 binaya izin verilmişken, 2015 yılında bu rakam 20000'e çıkmış durumda (Grafik 1). Aradaki yıllarda dalgalanan bir seyri var yeni bina sayısının. Ancak, yüzölçümü olarak bakıldığında, arada bir azalan oranda dahi olsa, daimi bir artışın olduğu görülüyor. Yani hem daha çok bina yapılıyor hem de birim kullanım alanı genişliyor.

Rüzgâr koridorlarını ortadan kaldıracak şekilde dağın taşın beton, asfalt ve cam yığınına dönüşmesinin, yeşil alanların giderek azalmasının İstanbul'da yarattığı ısı farkı kırsala göre 8 dereceyi buluyor. Kent, fokur fokur kaynayan bir ısı adasına dönüyor

Fakat hissedebilirdi gölgede 33 derece, ensesinde 37 derece olan nemli sıcağı. Dahası, görebilirdi Haşmet. İstanbul'un 15 milyona varan nüfusu ile omuz atılmadan yürünmesi zor bir megakent olduğunu. Zümrüt gibi yeşil yedi tepenin asırlık ağaçlarının yerini, şehrin nefes almasına izin vermeyecek şekilde yapılmış yüksek binaların aldığını. Dere yataklarının, sonu yok gibi görünen, baktıkça daha da çirkinleşen apartmanlar yığını ile doldurulduğunu. Görebilirdi İstanbul'un beton, asfalt ve camdan oluşan bir canavara dönüştüğünü.

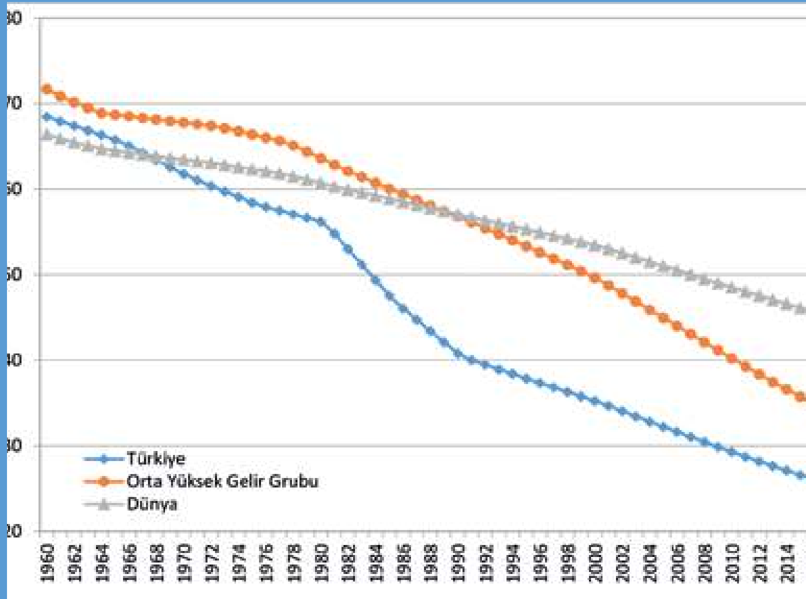
İstanbul, Temmuz ayının sonunda, 9 gün arayla (18 ve 27 Temmuz) iki tane felaket yaşadı. İklim bilimcilere gazete ön sayfalarında yer ayrıldı, söyledikleri ciddiye alınır gibi yapıldı. Böylelikle, Kuzey Amerika ya da Japonya halklarının yabancı olmadığı konvektif sistem, süper hücre gibi meteoroloji terimleriyle tanıştı Türkiye insanı. Vinçler devrilip patlamalar oldu, yıldırımlar düşüp yangınlar çıktı, bir avuca ancak 3-4 tanesi sığan dolu taneleri cam-çerçeve indirdi, otobüsler, minibüsler tavanına kadar suya gömüldü, metrobüsleri su bastı,

■ Grafik 2. En Kalabalık Kentin Nüfusunun Kentsel Nüfusa Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

■ Grafik 3. Kırsal Nüfus Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

gün geçtikçe. Yerin çok sıcak oluşu göğün soğuğuyla birleşince, hani lise yıllarında öğrendiğimiz ve şimdilerde meşhur olmuş konvektif ısı transferine zemin hazırlıyor ve beklenmedik şiddette yağışa neden oluyor.

Diğer ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'nin şehirleşmesi önemli bir fark arz ediyor. Ülkenin en kalabalık kentinin nüfusunun toplam kentsel nüfusa oranına bakıldığında, 2016 yılında dünyada bu oranın %16, Türkiye'nin ait olduğu orta yüksek gelir grubu ülkelerde %12 ve Türkiye'de %25 civarında olduğu görülüyor (Grafik 2). Yani İstanbul, Türkiye'de kentte yaşayan nüfusun dörtte birini barındırıyor!

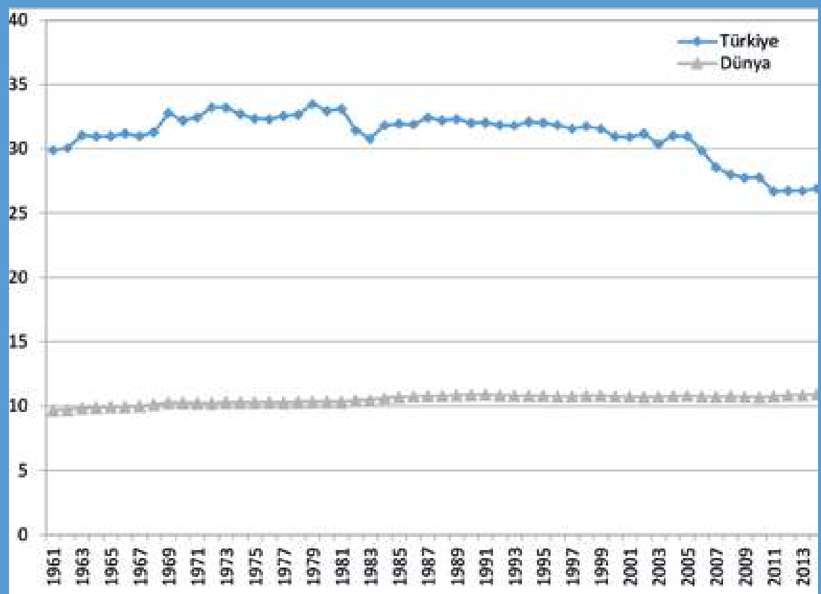
Dahası, dünya ve orta yüksek gelir grubunda bu oran 50 yıllık bir süreçte aşağı yönlü bir eğilim içindeyken Türkiye'de tam tersi. Haşmet'in 1960'lardaki İstanbul'u da bugünün İstanbul'u da kentsel nüfusun ciddi bir kısmını içeriyor.

Bunun en temel nedenlerinden birisi kırdan kente göçün, Türkiye'de, hem dünya hem de orta yüksek gelir grubu ülke ortalamasının epeyce üstünde olması. 1960'larda, %65-75 bandında ve birbirine çok benzer olan dünya, orta yüksek gelir grubu ve Türkiye kırsal nüfus oranı 2016 yılına gelindiğinde birbirinden ciddi anlamda uzaklaşıyor (Grafik 3). Şöyle ki, dünya ortalaması %45, orta yüksek gelir grubu ülkeler ortalaması %35 iken, Türkiye %25 rakamını görüyor. Yani kırdan kente göç sebebiyle 1960'ta %70'i kırsalda yaşayan Türkiye toplumunun 2016 yılında sadece %25'i kırsalda yaşıyor.

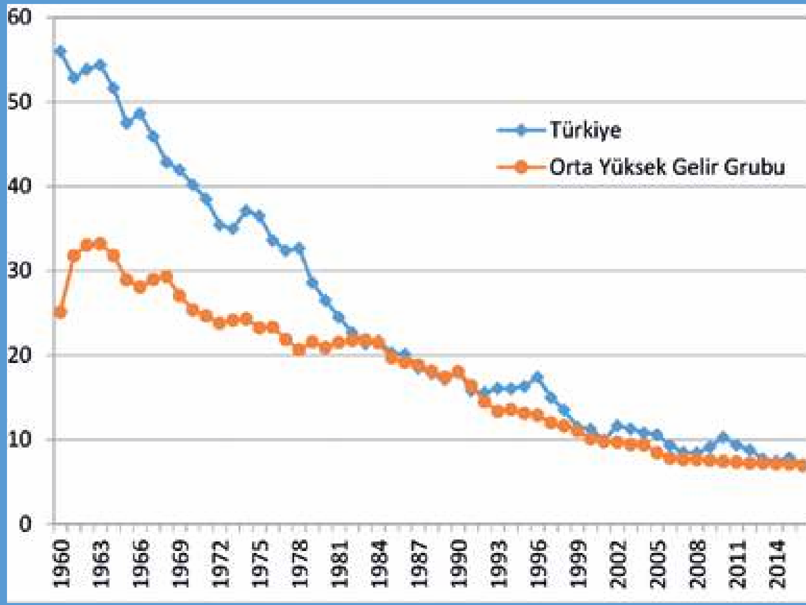
Burada durup sormak gerekiyor neden diye? Türkiye'nin tarıma elverişli alanlarında 2000 sonrası önemli bir azalma olduğu doğru, ancak tarıma elverişli alanların toplama oranı, dünya ortalamasının hala çok üzerinde (Grafik 4). Dünya genelinde korkutucu bir boyut alan iklim değişikliği sebebiyle bu avantajlı durumu daha ne kadar korur Türkiye, kestirmesi güç. Ama şu belli; kırdan kente göçün sebebi tarım arazilerindeki azalma değil.

Sebep, Türkiye'nin kalkınma sürecinde akılcı olmayan şekilde sanayileşmesi, sonrasında yine akılcı

■ Grafik 4. Tarıma Elverişli Alan Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

■ Grafik 5. Tarım, Katma Değer (GYSH %)

Kaynak: Dünya Bankası

olmayan şekilde hizmetleşmesi. İstanbul, Türkiye sanayisinin sadece kalbi değil, neredeyse tamamı. Bir çekim merkezi ve en büyük çekim merkezi. İstanbul, sanayileşmesini tamamlamadan aceleyle hizmetleşme tuzağına düşen Türkiye'de hizmetler sektörünün sadece beyni değil, topyekûn ta kendisi.

Türkiye, tarım arazilerinin kıymetini bilmeyen, katma değeri yüksek tarım yapamayan bir ülke. Türkiye milli hasılasına katkısı 1960 senesinde %55 olan tarım kaynaklı katma değer, 2016 senesinde orta yüksek gelir grubu ülkeler ortalamasında yakınsayarak %7'ye kadar inmiş durumda (Grafik 5).

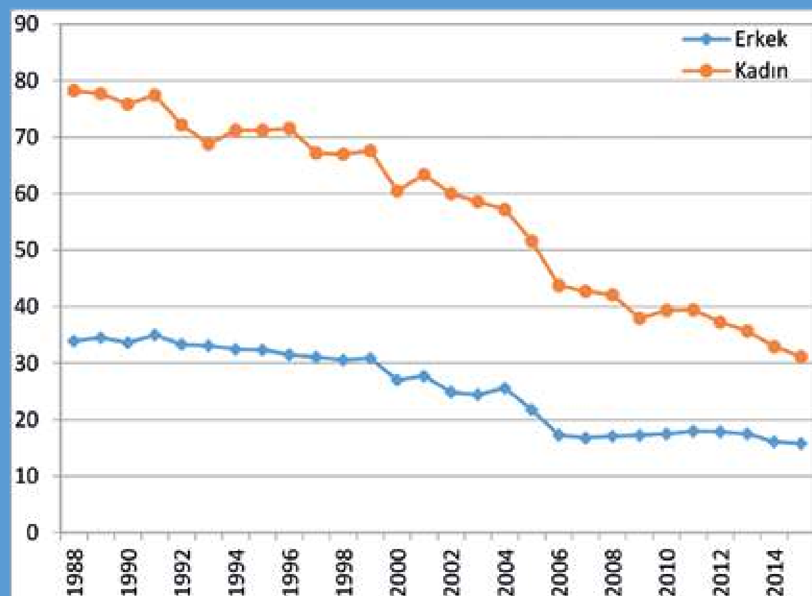
Bunu, kalkıp da, sadece ve sadece gelişmekte olan ülke gerçeğine bağlamak doğru değil.

Türkiye, ister tarihi kaza deyin, ister Allah'ın lütfu deyin, bereketli topraklar üzerinde bir ülke. Tarımın katma değerinin herhangi bir orta yüksek gelir ülkesi seviyesinde olması başarı değil başarısızlık! İnsanını köyünde, çiftliğinde tutamayıp, refah içinde tarım yapmasını sağlayamamak, şehirleri yapay ve doğal afetler cehennemine dönüştürecek seviyede göçü engelleyememek tam bir fiyasko!

Tarımdaki istihdam verileri, tarım ürünlerinin ticareti verileri... Hepsi, hepsi aynı hikayeyi dillendiriyor. 1960'ta çalışan kadının %80'i tarım işçisiyken bugün bu oran %30 (Grafik 6). Bunun önemli bir kısmı, kadının işgücüne katılımındaki ve tarım dışı istihdam edilebilme kapasitesindeki artıştan kaynaklanıyor. Bu güzel bir şey ancak, bunun tamamının kadının gönüllü seçimiyle olduğunu iddia etmek zor. Erkek istihdamında ise tarımın payı 1960'dan bugüne %35'ten %18'e düşmüş.

Öte yandan, tarımsal ürünler ticaretinde hep net ihracatçı olan Türkiye, 2000 yılından beri dalgalanan bir ticaret dengesi yaşıyor. Geçen 15 yılın 7'sinde net ithalatçı statüsünde bir Türkiye artık burası. Net ihracatçı olma potansiyeli yüksek ama performansı düşük bir Türkiye burası.

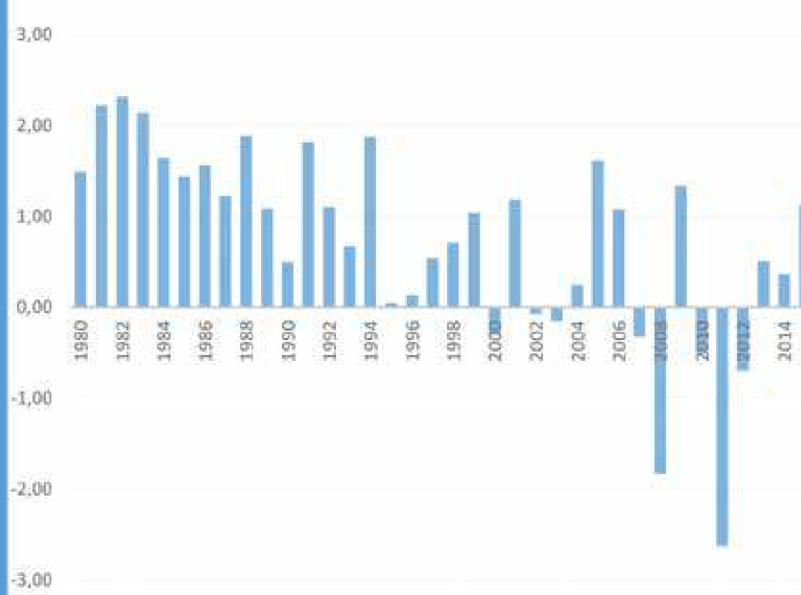
Ne yapmak lazım? İlk akla gelenler... Türkiye çiftçisinin, kadınıyla erkeğiyle, yükseköğrenimden geçmesi, bu bereketli topraklarda bilinçli ve katma

■ Grafik 6. Cinsiyete Göre Tarım İstihdamının Toplam İstihdama Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 7. Tarımsal Ürünler Ticaret Dengesi (Milyar $)

Kaynak:Dünya Ticaret Örgütü

değeri yüksek tarım yapması. Gıda imalatının birincil ürüne yakın yerlerde yapılması. Tarıma dayalı endüstriyel çekim merkezlerinin çeşitlenmesi.

Türkiye tarımında ciddi reformlar yapmadıktan, o reformları sadakatle uygulamadıktan sonra, kırdan kente göçün önünü almak pek de mümkün görünmüyor. Sanayi politikasını, tarım politikası ile iyi entegre etmedikten, kırsal nüfusu en az kent nüfusu kadar eğitimli yapmadıktan sonra kırdan kente göçün önünü almak pek de mümkün görünmüyor.

Ve tabii, İstanbul'a dönecek olursak... Sevgili okur, Ah Güzel İstanbul filminin başkahramanı Haşmet, 50 yıl sonra İstanbul'a baktığında, fırtınalarla tarumar olmuş İstanbul manzarasının geri planında kırdan kente göçü gördü bu yazıda. Peki, ya biz? Biz, her birimiz, birer vatandaş, birer seçmen, daha da önemlisi birer insan olarak göremez miydik bunları? Görmediysek, neden görmedik? Gördüysek, neden umursamadık? Çok sıkı düşünmek lazım...

Son Notlar

1 1966 yapımı Ah Güzel İstanbul filminin açılış sahnesi.

2 http://www.climatecentral.org/news/global-cities-climate-change-21584

Yasemin Asu Çırpıcı
Yıldız Teknik Üniversitesi
yusanmaz@yahoo.com

Tarımda Senaryolar Hep Aynı

2008 yılında doktoramı bitirdiğimde, tezimde yaptığım genel denge analizi sonucunda yazdığım sonuçlar, olası bir tarımsal liberalizasyonu senaryosunda hayvancılık sektöründe rekabet gücümüzün olamayacağı, sadece meyve ve sebze konusunda bir avantajımız olabileceğini gösteriyordu. Bugün baktığımda durumda bir değişiklik olmadığını görüyorum.

İlk ve ortaöğrenim hayatımda Türkiye'nin gıda konusunda kendi kendine yetebilen yedi ülkeden biri olduğu belletilirdi bize. Bundan mutluluk duyuşum dün gibi aklımda. Yazık ki bu, geçmişte kaldı. Anadolu gibi harikulade toprakları olan yurdumda gıda güvencesini düşünür hale gelmemiz son derece üzücü. Son alınan kararları değerlendirmeye geçmeden önce sektörle ilgili bazı bilgileri gözden geçirelim.

Tarım sektörünün GSYH içindeki payının, ülkenin gelişmişlik düzeyi arttıkça azalması beklenir. Türkiye'de de tarımın payının, zaman içerisinde dalgalanmalar gösterse de genel olarak düşme trendinde olduğunu gözlemleyebiliriz. 90'lı yıllarda ortalama %15,5 olan tarımın payı 2000'li yıllarda ortalama %9,4 olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise bu değer %6,9'a gerilemiştir. Bu yüzdelerin ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için başka ülkelerle karşılaştırmakta fayda vardır. Öncelikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere (GOÜ'ler) bakarsak, Avrupa'daki GOÜ'ler içinde Ukrayna'dan sonra en yüksek değerlere sahip olduğumuzu görebiliriz. Bununla birlikte Asya'ya baktığımızda buradaki GOÜ'lerde daha yüksek tarım payları görmekteyiz. Latin Amerika ülkeleri ise Türkiye'den daha az veya daha fazla değerlere sahip olabilmekteler (Tablo 1).

Gelir gruplarına göre ülkelerle karşılaştırdığımızda ise Avrupa Birliği'nin çok üstünde bir yüzdeye sahip olduğumuz görülmekte. Bu durum yüksek gelir grubu ülkeler için de geçerlidir. Orta ve az gelirli ülke gruplarının ortalamasının ise altında yer almaktayız (Tablo 2).

■ Tablo 1: Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarımın GSYH içindeki Payı (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Latin Amerika										
Arjantin	8,8	8,7	6,3	8,5	8,3	6,9	7,2	8,0	6,0	7,6
Brezilya	5,2	5,4	5,2	4,8	5,1	4,9	5,3	5,0	5,0	5,5
Şili	4,0	4,1	4,1	3,9	4,0	3,6	3,7	4,3	4,3	4,3
Kolombiya	7,8	7,5	7,5	7,1	6,8	6,3	6,1	6,2	6,6	7,1
Meksika	3,3	3,3	3,5	3,5	3,4	3,5	3,5	3,5	3,6	3,8
Peru	7,3	7,8	8,1	7,5	7,7	7,4	7,3	7,5	7,8	..
Venezueala	4,1	4,4	6,1	5,8	5,4	5,5	5,4	..	..	..
Asya										
Bangladeş	18,7	18,5	17,9	17,8	17,7	17,1	16,3	16,1	15,5	14,8
Çin	10,3	10,3	9,8	9,5	9,4	9,4	9,3	9,1	8,8	8,6
Hindistan	18,9	18,4	18,4	18,9	18,5	18,2	18,6	18,0	17,5	17,4
Endonezya	13,7	14,5	15,3	13,9	13,5	13,4	13,4	13,3	13,5	13,5
Malezya	10,0	10,0	9,2	10,1	11,5	9,8	9,1	8,9	8,5	8,6
Pakistan	23,1	23,1	23,9	24,3	26,0	24,5	24,8	24,9	25,1	25,2
Filipinler	12,5	13,2	13,1	12,3	12,7	11,8	11,3	11,3	10,3	9,7
Tayland	9,4	10,1	9,8	10,5	11,6	11,5	11,3	10,1	8,7	8,3
Avrupa										
Bulgaristan	5,4	7,0	4,9	4,8	5,3	5,3	5,3	5,3	4,8	4,4
Macaristan	4,0	3,9	3,5	3,5	4,6	4,6	4,6	4,7	4,1	4,5
Polonya	3,4	2,9	2,8	2,9	3,2	3,0	3,2	2,9	2,5	2,4
Romanya	5,5	6,6	6,0	6,3	7,3	5,3	6,1	5,3	4,7	4,3
Rusya	4,4	4,4	4,7	3,9	4,0	3,7	3,8	4,1	4,6	4,7
Türkiye	**8,5**	**8,4**	**9,1**	**10,3**	**9,4**	**8,8**	**7,7**	**7,5**	**7,8**	**6,9**
Ukrayna	7,5	7,9	8,3	8,4	9,5	9,1	10,0	11,7	14,2	13,7
Afrika										
Güney Afrika	3,0	3,2	3,0	2,6	2,5	2,4	2,3	2,4	2,3	2,4

Kaynak: Dünya Bankası, 2017

■ Tablo 2: Gelir Gruplarına Göre Ülkelerin Tarımının GSYH içindeki Payı (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Yüksek Gelir	1,4	1,4	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,4	..
Orta Gelir	9,9	9,9	9,9	9,6	9,6	9,4	9,4	9,3	9,2	9,2
Az Gelir	31,8	32,7	33,0	32,6	32,1	33,0	31,8	30,8	30,2	29,7
AB	1,7	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,5

Kaynak: Dünya Bankası, 2017

İşgücü piyasasına baktığımızda toplam işgücü içinde tarımın payı, 2015 itibariyle Türkiye'de %20 ,4 olmuştur. Bu değer yüksek gelir grubu ülkelerin (%3,1) ve AB'nin (%4,5) hayli üzerindedir.

Bu veriler bize Türkiye için tarımın görece önemini koruduğunu göstermekte. Sektörle ilgili uygulanacak kararlar, gerek ekonominin geneline etkisi gerekse tarımda çalışan nüfusa olan etkileri bağlamında önem arz etmekte. Doğru zamanda doğru politikaların uygulanması ayrı bir öneme sahip olmakta.

Bugün izlenen stratejilere baktığımızda, çiftçiyi desteklemek için sayısal olarak tatmin edici izlenimi verecek pek çok çalışma görmekteyiz. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine bakıldığında 2002'den bu yana tarım desteklerinin önemli artış kaydettiği gözlenmekte. 2002 yılında 1,8 milyar TL

olan tarımsal destek miktarı, 2015 yılında 10 milyar TL'ye, 2016'da ise 11,6 milyar TL'ye yükseltilmiştir. 2017 yılında ise bunun, 12,8 milyar TL'ye çıkması planlanmaktadır (Çelik, 2016). Peki, neden hala üretici kan ağlıyor? Yapılanlar neden yetersiz kalıyor?

Özellikle ürün bazında bakıldığında pek çok gelişmekte olan ülkenin Türkiye ile benzer bir kaderi paylaştığını görebiliriz. Bu elbette tesadüfi değil. Yaşananlar aslında 80'lerden sonra gelişmiş ülkelerin uyguladıkları taktiklerin bir sonucu. Buna geçmeden önce biraz daha geriye gidelim. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesinde yapılan son tur olan Uruguay Turu öncesinde, tarımsal ticaret pratikte GATT'tan çıkartılmıştı (Clapp, 2006: s10). Bunun nedeni, ABD'nin 1950'lerde tarımını korumaya devam etmesiydi (Jawara ve Kwa, 2003). Amerika, tarımını büyük ölçüde çiftçi destekleri ile korurken AB, ihracat sübvansiyonlarından faydalanmaktaydı. Her ikisi de belli ürünler için yüksek tarifeler uyguladılar. Japonya gibi bazı ülkeler de tarımlarını korudular ancak, 1980'lerde bu korumacı politikalar masraflı hale geldi. Nitekim OECD'nin toplam tarımsal sübvansiyonu yılda 300 milyar dolara ulaştı. Bu gelişmelerin ardından ABD, tarımın da GATT kapsamına alınması için baskı yapmaya başladı (Clapp, 2006: s10).

Uruguay Turu (1986- 94) sonucundan, 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması kararı yanında bir de Tarım Anlaşması çıktı. Tarım anlaşması gereğince hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, aşamalı olarak tarife indirimi taahhütlerinde bulundular. Aynı zamanda ihracat sübvansiyonları ve iç destekler de kademeli olarak azaltılacaktı (Çırpıcı, 2008a). Oysaki bu taahhütler gelişmiş ülkeler tarafından yerine getirilmedi. 2000'li yıllarda düzenlenen bir dizi "ileri tarım müzakereleri" de sonuç vermedi.

90'lara kadar tarımsal ürün fiyatlarını yüksek tutmayı amaçlayan politikalar uygulayan gelişmiş ülkeler, 90'larda çiftçiye doğrudan destekler verme yoluna gitmişlerdir. Bir yandan ürün fiyatları düşük tutulurken diğer yandan çiftçinin üretime devam etmesi için haricen desteklenmesi söz konusu olmuştur. Bu sayede dev şirketlere ucuz mal alma fırsatı doğmuştur. Bunun da ötesinde, verilen ihracat sübvansiyonları sayesinde maliyetin bile altında fiyatlarla, gelişmekte olan ülkelere ihracat yapılmıştır (Günaydın, 2009). Kendi tarifelerini indirmek konusunda sürekli sorun çıkartan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin yapılan anlaşmalara uygun olarak düşürmüş oldukları tarifeler sayesinde onların piyasalarına kolaylıkla girebilmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler ise, tarifeler yüzünden gelişmiş pazarlara giremiyor, sübvansiyonlar ve iç destekler sayesinde gelişmiş ülkelerin düşük tutabildiği fiyatlarla baş edemiyorlardı (Çırpıcı, 2008). Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde çiftçiye destek veren kamu kuruluşları özelleştirilmeye başlandı. Kamu tekellerini yok etmek amacıyla yapıldığı söylenen bu girişimler piyasalarda, çoğu yabancı, bir iki özel tekel oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ürün ve girdi desteklemelerine son verilerek doğrudan destekleme sistemine geçilmiş ancak, bunlar da çiftçiyi düze çıkartamamıştır. Pek çok çiftçi kentlere göç etmek zorunda kalmıştır (Özkaya vd., 2010).

Gelişmiş ülkeler belirli ürün gruplarında üstünlüklerini kurarken, diğer ürün gruplarını da gelişmekte olan ülkelere bırakmışlardır. Bu paylaşımların sonucunda, örneğin; ABD, mısır ihracatına yönelik uyguladığı desteklerle Meksika'da mısır tarımını bitirmiştir. Bunun yerine Meksika'ya sebze ve meyve üretimi bırakılmıştır. Meksika'nın bu alandaki gelişimi Kanada'daki sebze meyve tarımını yıkmaktadır. Bu tarımsal sistemlerin karşılıklı yıkımı içerisinde Türkiye'ye yaş sebze ve meyve, fındık ve koyunculuk gibi alanlarda imkan açılırken pamuk, pirinç, hayvansal ürünler üretimi geriletilmiştir (Özkaya vd., 2010).

2000'lerde Türkiye

2000'lerde Türkiye tarım politikalarında IMF, Dünya Bankası (DB) ve Avrupa Birliği ile yapılan Ortak Tarım Politikası (OTP) görüşmeleri etkili olmuştur. 1999-2008 IMF birlikteliğinden çıkan IMF tarım taahhütleri, şöyle özetlenebilir (Günaydın, 2009):

- Mevcut destekleme sisteminin, elemine edilerek doğrudan gelir desteğine geçilmesi
- Ziraat Bankası'nın sübvansiyonlu tarım kredi sistemine son verilmesi
- Destekleme alım fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması

- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL'in özelleştirilmesi
- Tütün ve Şeker Yasalarının çıkarılması

2001 yılında imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) veya İngilizce adıyla Agricultural Reform Implementation Project (ARIP) aşağıdaki uygulamaları getirdi (Günaydın, 2009):

- Doğrudan gelir desteği (DGD)
- Çiftçi geçiş programı (alternatif ürün projesi)
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması
- Proje destek hizmetleri

2000 yılında dört pilot bölgede başlatılan DGD uygulaması, 2001'in sonunda hayata geçirilmiştir (Yapar, 2005). Buna göre üretim yapan çiftçilere, tarımsal üretim yaptığı birim alan üzerinden gelir yardımı yapıldı. Başlangıçta "DGD'nin amacı, gümrük vergilerinin düşürülmesi, mal piyasalarına hükümet müdahalelerinin azaltılması, kredi ve gübre sübvansiyonlarının kaldırılması sonucunda dara düşecek üreticilere bir tür güvenlik ağı sağlamak ve üretici kayıt sistemini başlatmak olarak belirlenmişti. Gümrük vergilerinin azaltılması dışında, diğer politika değişiklikleri büyük oranda gerçekleşti." (TİM, 2016a: 95-96).

Başta artarak giden DGD'ler 2005'te bir düşüş göstermiş, 2006'da artmış, 2007'de bir kez daha düşmüştür (Tablo 3). 2007 yılında DGD uygulaması son buldu. Kalan ödemeler 2008 yılında yapıldı. DGD'den artırılan kaynaklar, devam etmekte olan ürün ve miktar bazında verilen ödemelere kaydırıldı. Bu sayede bütçe transferleri 2000 öncesi yapısına döndürüldü (TIM, 2016).

Uygulamanın geneline bakıldığında amacına ulaşmadığını görmek zor değildir. Küçük çiftçiyi hedeflediği söylenen sistemden büyük işletmeler nemalanmıştır. Bazı durumlarda başvuruda bulunmak için çiftçinin yapması gereken masraflar, alınacak ödemeyi geçebilmekteydi. Bu şekilde başvurmaktan vazgeçenler oldu. Ayrıca, çiftçi kayıt sisteminin tamamlanmamış olmasından dolayı ödemelerden, tarlada çalışan çiftçi yerine yeri geldi kentte yaşayan toprak sahipleri faydalandılar. Büyük toprak sahiplerinden, ödemelerin yapılacağı ölçeklere göre topraklarını bölüp ödeme almayı başaranlar oldu. Bunun yanında, bizdeki uygulama Avrupa Birliği uygulamasında farklı oldu. Öncelikle AB, gelir desteği uygulamasına hemen geçmemiş, müdahale alım fiyatlarını kademeli olarak azaltmıştır. Bu sayede üretici gelir kayıplarını telafi etmeye çalışmışlardır. Türkiye'de ise DGD uygulamasına geçildiğinde diğer desteklerin bir kısmı hemen kaldırılmıştır (Sayın, 2003). Bunun yanında AB, DGD verirken bir yandan da ürünlere göre farklılaşan ödemeler, verimlilik analizleri, geri kalmış bölgelere öncelik tanınması gibi uygulamalar yapmış, Türkiye buna benzer geçiş önlemleri alabilecekken bunlara başvurmamıştır (ZMO, 2004).

Tablo 3: Tarımsal Destekler ve GSYH İçindeki Payı (2002-2009) (Milyon TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	1.469	2.330	2.480	2.353	2.653	2.465	1.984	1.255
Doğrudan Gelir Desteği	1.469	2.019	2.125	1.673	2.653	1.640	1.140	
Mazot Desteği	0	311	355	410	0	480	492	
Gübre Desteği	0	0	0	270	0	345	352	
Destek Primleri	240	268	334	897	1.292	1.797	1.848	1.870
Hayvancılık Destekleri	35	107	209	345	661	741	1.095	1.183
Kırsal Kalkınma Destekleri	0	0	0	0	0	80	109	267
Tarım Sigortası Destekleri	0	0	0	0	2	40	47	81
Telafi Edici Ödemeler	40					79	80	85
Kuraklık Desteği	0	0	0	0	0	266	547	0
Tarım Reformu Uygulama Projesi	84	57	31	29	14	26	42	27
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	0	3	30	28	58	60	57	184
Toplam Destekleme Ödemeleri	1.868	2.804	3.084	3.707	4.747	5.555	5.809	4.951
GSYH	359.359	468.015	577.023	673.703	789.228	880.461	994.783	999.192
Desteklemeler/GSYH	0,52	0,60	0,53	0,55	0,60	0,63	0,58	0,50

Kaynak: Günaydın (2009) ve TÜİK

2006 nisan ayında “Tarım Kanunu” çıkartıldı. Burada, tarımsal destekler için bütçeden ayrılan payın, GSMH’nin %1’inden az olamayacağı hükme bağlandı ancak, Tablo 3’te de görüldüğü üzere destekler 2002-2009 döneminde hiç bu orana ulaşamadı. Sonraki yıllarda da desteklerin oranı %0,5-0,6 civarında kaldı (Donat, 2014 ve Kalkınma Bakanlığı 2016). Donat (2014)’ın dikkat çektiği üzere, 2007-2014 yılları arasında toplam tarımsal destekler 55 milyar TL iken, tarım kanununa göre verilmesi gereken miktar 99 milyar TL idi. Buna göre 44 milyar TL civarında bir eksik ödeme söz konusuydu.

Desteklerin düşük oluşunun yanında, özellikle hayvancılıktaki verim düşüklüğü, girdi maliyetlerinin yüksek oluşu, dağınık toprak yapısı önemli sorunlar arsında yer almakta (Donat 2016).

Özetle, 2000’li yıllar, uluslararası kuruluşların bizden beklentileri doğrultusunda uygulanan politikalarla geçiyor. Türkiye İhracatçılar Meclisinin (TİM) yayımladığı 2017 hedeflerine bakıldığında (TİM, 2016b) sürekli, verilecek teşviklerden söz ediliyor ancak, bunlar gerçekleşecek mi ve/veya ne kadar etkin olacaklar bilinmez.

Uluslararasi Gelişmeler

Bu noktada, tekrar uluslararası piyasalardaki durumumuza dönebiliriz. Bu alandaki en güncel gelişmeler, AB ile olan GB anlaşmasına tarım ürünlerinin de eklenmesi çalışmaları ve gümrük vergilerinde öngörülen indirimlerdir.

AB’nin 2004 yılındaki Etki Değerlendirme Raporu’nda (AB, 2004), verili koşullar altında Türkiye’nin AB’ye karşı yalnızca koyun eti, bakliyat, fındık ve yaş meyve sebze alanında rekabetçi olabileceği belirtilmiştir.

Dünya Bankası 2014 yılında bir CGE (Computable General Equilibrium: Hesaplanabilir Genel Denge) çalışması GTAP (Global Trade Analysis Project) yaptı (World Bank, 2014). Gümrük Birliği’nin Değerlendirilmesi başlıklı bu çalışmada, dört farklı senaryo altında AB ile tarım ticaretinde daha ileri serbestleşme olmasının etkileri incelenmiştir (Gençosmanoğlu, 2015). Buna göre bu liberalizasyonun gelir, işsizlik, dış ticaret, gıda fiyatları ve üretim faktör fiyatları üzerindeki etkileri çalışılmıştır. Tüm senaryolar için GSYH’deki artışın %0.05-0.26 arası ile sınırlı kalacağı öngörülmekledir. Buna karşın reel gelir, ücret ve

fiyatlara daha önemli katkı olabileceği ortaya konmaktadır. Gıda fiyatlarının %0.34-1.28 arası düşeceği, işgücü ücretlerinin %0.11-1.21 arasında artması beklenmektedir (Ülgen ve Dilek, 2015).

Türkiye için en yüksek gelir artışına sebep olacak senaryo, Gümrük Birliği'nin birincil tarım ticaretini de kapsayacak şekilde genişletilmesi olarak test edilen senaryodur. Bununla birlikte, ürün bazında ihracat ve dış ticaret dengesi değişimi önemli farklılıklar göstermektedir (Ülgen ve Dilek, 2015). İhracatımızda en büyük artışın sebze, meyve ve kabuklu yemiş, bitkisel ve katı yağlar, süt ürünleri, şeker ve gıda ürünlerinde; ithalatta ise en fazla artışın buğday, sebze, meyve ve kabuklu yemiş, sığır eti ve süt ürünlerinde yaşanacağı beklenmektedir (Gençosmanoğlu, 2015).

Farklı yöntemlerle sınanan farklı liberalizasyon senaryolarının ortak bir noktası vardır. Bu da hayvancılık sektörü üzerinden uğrayacağımız zarardır (Örnek olarak Eruygur, 2006; Çırpıcı, 2008b; Yeşilada v.d., 2010; Grethe, 2004 incelenebilir). Bu zararın telafisinin ne derece mümkün olacağı, ürünler bazında elde edilebilecek fiyat düşüşü ve/veya ihracat artışı gibi avantajların ne kadar yüksek olacağına bağlıdır. En az bir senaryosunda genel bir refah artışına işaret eden çalışmalar çoğunlukta olmakla birlikte üreticinin zarar göreceği sonucu da beraberinde çıkmaktadır.

Dünya Bankasının çalışmasında, müzakerelerin ürün bazında yapılması ve tarım sektörünün tümünün serbestleşmesinin, bir geçiş dönemi içinde kontrollü şekilde gerçekleştirilmesi tavsiye edilmiştir. Gençosmanoğlu (2015) da yaptığı kısmi denge analiziyle, ticaretin serbestleşmesinin, bundan en çok etkilenecek mal gruplarından başlamak üzere ve Gümrük Birliği'ne kademeli bir biçimde dâhil edilmesinin yerinde olacağı sonucuna varmıştır. Yine, Grethe (2004) ve Eruygur ve Çakmak (2007) mevcut koşullarla serbestleşmeye gidilmesini sakıncalarını vurgulamışlardır. Buna göre GB'nin tarım ürünlerini de içerecek şekilde genişletilmesinin, aşamalı bir şekilde ve özellikle hayvancılıkta gereken yapısal değişiklikleri de hayata geçirerek yapılması önem arz etmektedir.

2008 yılında doktoramı bitirdiğimde, tezimde yaptığım genel denge analizi sonucunda yazdığım sonuçlar, olası bir tarımsal liberalizasyonu senaryosunda hayvancılık sektöründe rekabet gücümüzün olamayacağı, sadece meyve ve sebze konusunda bir avantajımız olabileceğini gösteriyordu. Bugün baktığımda durumda bir değişiklik olmadığını görüyorum. Başa dönersek; gelişmiş olan ülkelerin, gelişmekte olan ülkeler için yazdıkları senaryolara baktığımızda bizim için sebze ve meyve alanını uygun gördüklerini anlayabiliriz. Bizim hayvancılığımızı bitirip meyve ve sebzede avantajlı kalabilmemize olanak sağlıyorlar.

Şimdi bir de çiftçi, ürününü toplamadan bir tarife indirimi kararı alındı. Buna göre, canlı hayvan, karkas et, buğday, mısır, arpa gibi hububat ürünlerinin ithalat gümrük vergisi düşürüldü. Canlı büyükbaş hayvanların ithalat gümrük vergisi %135'ten %26'ya; karkas et ithalatında %100 ile %225 arasında olan gümrük vergisi %40'a; buğdayın ithalat gümrük vergisi %130'dan %45'e; arpada %130'dan %35'e; mısırda ise vergi %130'dan %25'e düşürüldü. Dünya gazetesi yazarı Ali Ekber Yıldırım (2017), bu bilgileri paylaştıktan sonra bu indirimlerin hedefe ulaşmayı sağlamayacağını belirtiyor. Fiyatları düşürmenin yolunun ithalat vergilerini düşürmekten değil, üretimi arttırmaktan geçtiğini vurguluyor. Kararın zamanlaması da eleştirilerin hedefinde. Çoğunluğu, hasat için hazırlanan çiftçi için bunun en kötü zaman olduğu görüşünde birleşiyor. Buna Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Faruk Çelik de dahil.

Sonuç

Gerçek yapısal iyileştirmelere gitmeden, uzun vadeli planlamalar yapmadan, verim artışına gitmeden, üretim artışını desteklemeye yönelik girişimlerde bulunmadan önümüze konan programları uygulamaya koymaya devam edersek bir yere varamayacağız.

Tarımda gelişmiş ülkelerin yazdıkları senaryolar hep aynı. Gelişmekte olan ülkelere biçtikleri roller belli. Biz artık bu senaryoların gönüllü oyuncuları olmayalım. Önümüze konan "kriterleri" sağlama telaşından çıkıp artık üreticiyi merkeze alan yollar bulalım. Tarımın düşüşüne artık "Dur!" diyelim.

Kaynakça

- AB (2004), "Issues Arising from Turkey's Membership Perspective", Commission of the European Communities, Brussels, 6.10.2004, SEC(2004) 1202.
- Clapp, J. (2006), "Developing Countries and the

WTO Agriculture Negotiations", the Centre for International Governance Innovation (CIGI), Global Institutional Reform, Working Paper No. 6.
- Çelik, F. (2016), "2017 Yılı Bütçe Sunumu", Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.
- Çırpıcı, Y.A. (2008a), "DTÖ Tarım Müzakereleri ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi", Türkiye'nin Sorunları Sempozyum Dizisi 1: Tarım Sektörünün Gelişimi, Sorunları ve Tarım Politikaları, 20 Ekim 2008.
- Çırpıcı, Y.A. (2008b), "Economy-Wide Analysis of Water Resource Management: A CGE Model for Turkey", Doktora Tezi, ODTÜ, İktisat Bölümü, Ankara.
- Donat, İ. (2016), "Türkiye'nin tarım politikasındaki 10 yanlış", Bloomberg HT haber, http://www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/1861778-turkiyenin-tarim-politikasindaki-10-yanlis/ [Erişim: 04.07.2017].
- Donat, İ. (2014), Bloomberg HT haber,
- http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1675807-analiz-ciftci-devletten-44-milyar-tl-alacakli [Erişim: 14.07.2017].
- Dünya Bankası (2017), "Development Indicators", www.worldbank.org [Erişim: 06.07.2017].
- Eruygur, H. O. (2006), "Impact of Policy Changes on Turkish Agriculture: An Optimization Model with Maximum Entropy Formalism (Türk Tarımında Politika Değişikliklerinin Etkileri: Maksimum Entropi Yaklaşımı ile Bir Optimizasyon Modeli)", Doktora Tezi, ODTÜ, İktisat Bölümü, Ankara.
- Eruygur, H. O., ve Çakmak, E.H. (2007), "AB Üyeliğinin Türk Tarımına Etkileri, İktisat İşletme ve Finans", 22(259) (Ekim): 5-17. DOI: 10.3848/iif.2007.259.0464.
- Gençosmanoğlu, Ö.T. (2015), "Gümrük Birliği'ne Tarım Ürünlerinin Dahil Edilmesi: Türkiye için Ticaret Politikası Önerileri", Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi 23(1): 25-47.
- Günaydın, G. (2009), "Türkiye Tarım Politikalarında 'Yapısal Uyum': 2000'li Yıllar", Mülkiye Dergisi 13(262): 175-221, Ankara.
- Grethe, H. (2004), "What Can Turkey Gain from Full Agricultural Market Integration with the EU without Being a Member?", International Ag. Trade Research Consortium.
- Kalkınma Bakanlığı (2016), "Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018): 2016 Yılı Raporu", TC Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Jawara, F. and A. Kwa (2003), "Behind the Scenes at the WTO: The Real World of International Trade Negotiations", London: Zed.
- Özkaya, T., Günaydın, G., Bozoğlu, M., Olhan, E., Sayın, C. (2010), "Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler" Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Ankara.
- Sayın, C. (2003), Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, TOBB Yayını, Ankara, Aktaran: Yapar (2009).
- TİM (2016a), "Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016", Küçük Mucizeler Yayıncılık ve İletişim Hizmetleri.
- TİM (2016b), "Tarımda 2017'nin Yol Haritası Belli", http://www.tim.org.tr/tr/inpressdt-5875a5bf-9c76-42cb-b8b9-375c568ca2d8.html [Erişim: 12.07.2017].
- Ülgen, S. ve Dilek, P.Y. (2015), "Gümrük Birliği'nde Yeni Dönem ve İş Dünyası", TÜSİAD, Yayın No: T/2015,10-568, ISBN 978-605-165-013-5.
- World Bank (2014), "Evaluation of the EU-Turkey Customs Union", Dünya Bankası, Report No. 85830-TR.
- Yapar, S. (2005), "Türkiye'de Tarımsal Ekonomi ve 'Desteklememe' Politikasının Bir Aracı Olarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemi", Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 2(5), Aralık 2005.
- Yeşilada, A., Üçer, M., ve Aksoy, İ. (2010), "Türkiye'de Tarım Sektörü", Egeli & Co., İstanbul, Aktaran TİM (2016a).
- Yıldırım, A. E. (2017), "Çiftçiye Bayram Hediyesi İthalat Kararnamesi", Dünya Gazetesi, 29 Haziran 2017, https://www.dunya.com/kose-yazisi/ciftciye-bayram-hediyesi-ithalat-kararnamesi/369908 [Erişim: 15.07.2017].
- ZMO (2004), "Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi, Yoksulluk Yardımı mı?", http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=147&tipi=5 [Erişim: 12.07.2017].

İktisat Sadece İktisat Değildir

Editörler: Metin Sarfati, Burak Atamtürk

İktisat disiplininin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra neo-klasik ortodoksi ile birlikte, ekonomi politik geçmişinden kurtularak teknik bir bilim olma hedefi taşıdığı bir gerçektir. Ancak neo-klasik paradigmayla ortaya konulan hayranlık uyandırıcı teorik modeller, reel dünyada olup biteni anlaşılmasına yetmemiş olmak bir yana iktisatçının kurgusal bir dünyada yaşayıp yaşamadığını bile düşündürür olmuştur Bu tespit bir bilim olarak iktisadın sorumluluklarının hatta varlık nedeninin de sorgulanmasını gerektirecektir. Bu durumda iktisat biliminin problematiğinin dahi yeniden tanımlanması söz konusu olabilecektir.

İktisat bilimi bu önermeden bakıldığında bugün krizdedir ve birçok çevrede açık veya gizli "iktisatçının ne işe yaradığı" bile sorulabilmektedir.

Bugünkü haliyle egemen iktisat teorisinin sınırları dahilinde üniversitelerde yapılan öğretim, dünyayı algılamakta yeterli ve geniş bir perspektif oluşturamadığı bir gerçektir. 21. yüzyılın iklim, gıda, nüfus, finansal istikrarsızlık gibi devasa sorunlarının kavranması, eşdeğer derinlik ve kapsamda bir entelektüel birikim ve kavrayışı gerektirmektedir. Standart teorinin soyut ve son derece dar bir alanı hedefleyen analizleri ise hem bu perspektiften uzak olmakta hem de doğal olarak yetersiz bir eğitim verilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla iktisat, insanı ilgilendiren tarih, sosyoloji, felsefe, siyaset bilimi vb gibi disiplinlerle birlikte yürümek zorundadır. Zira içinde insan olan ve onun dünyasını anlamaya çalışan bir disiplin aynı zamanda multidisipliner olmak zorundadır. Bu anlamda özellikle sosyal disiplinlerin ontolojisinde plüralizm temel teşkil etmektedir. Aksi durum bu disiplinleri kuraklaştıracaktır.

Bu sorunların tartışılması amacı ile düzenlenmiş olduğumuz konferansları içeren bu kitap umarız Neo-klasik ortodoksiye karşı iktisadın, maddeye olduğu kadar insana da ait bir bilim olduğunun hatırlanmasına bir katkı sunar.

İktisat Kuramının Geçmişine Bakış
Mark Blaug

Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi
Ahmet Ertuğrul

İktisadi Doktrinler Tarihi
Mehmet Selik

Modernizmin Yansımaları Serisi

1960'lı, 1970'li ve 1980'li yıllarda Türkiye'nin modernizm serüvenini anlatan kitaplar siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikler ile küresel eğilimleri buluşturuyor. Ülkenin geçirdiği süreçleri ve olayları özgün bir şekilde farklı disiplinlerden yararlanarak okuyucuya sunuyor.

Mert Can Duman
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
mcduman@etu.edu.tr
www.mcduman.com

Farklı Yönleriyle Türkiye Ekonomisinde Gıdanın Yeri

Maslow'un meşhur İhtiyaçlar Hiyerarşisi'ni resmeden piramidin tabanını oluşturan ve bir bireyin, hayatını idame ettirebilmesi için olmazsa olmazlarından olan fizyolojik ihtiyaçlardan olan beslenme ihtiyacı, hayatın her alanında olduğu gibi ekonomide de büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma kapsamında da Montaigne'in ünlü sözlerinden biri olan "Kral da, dilenci de aynı iştahla acıkırlar." ifadesinden hareketle gelir seviyesi, yaşam tarzı, birikimler, beklentiler ne olursa olsun ve nasıl farklılaşırsa farklılaşsın, toplumda yaşayan her bir birey için önemini hiç kaybetmeyecek olan gıda sektörü ve farklı yönleriyle Türkiye ekonomisindeki yeri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

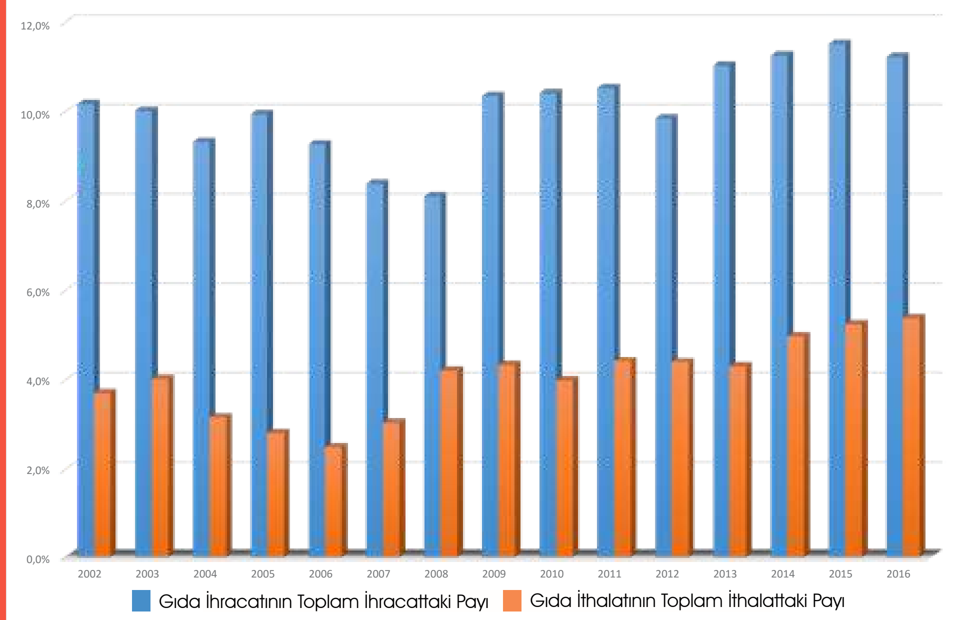
Dış Ticaret Hacmimizin Ortalama %7'sini Gıda Sektörü Oluşturuyor

Bu çalışma kapsamında, gıda sektörünün dış ticaretimizdeki yeri incelenmeden önce gıda sektörü ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası birbirinden farklı sınıflamaların varlığı tespit edilmiş; gıda sektöründe yer alan ürünlerin nitelikleri de göz önünde bulundurularak, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması'nın (SITC Rev.3) faydalı bir değerlendirmeye vesile olacak en uygun sınıflama olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, takip eden bölümdeki gıda sektörüne ilişkin dış ticaret istatistikleri, SITC Rev.3 sınıflaması ile Dünya Ticaret Örgütü'nün 2014 Uluslararası Ticaret İstatistikleri Raporu'nda belirlediği metodoloji ışığında değerlendirilmektedir (DTÖ, 2014).

Söz konusu rapora göre, SITC Rev.3 sınıflaması ışığında, gıda sektörünün "0-Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri, 1-İçki ve Tütün, 22-Yağlı Tohumlar ve Yağ Veren Maddeler ve 4-Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Mumlar" bölümlerini içerdiği ifade

2004-Temmuz 2017 döneminde tüketici fiyatları genel seviyesinde aylar itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre değişim ortalama olarak %8,38 oranında gerçekleşirken aynı dönemde alkollü ürünler ve tütün hariç gıda ürünlerindeki fiyat değişimi ortalama %9,28 oranında gerçekleşmiştir.

■ Grafik 1: 2002-2016 Yılları Arasında Gıda Sektörünün Toplam İhracatımız ve İthalatımızdan Aldığı Pay

Kaynak: TÜİK.

edilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında yapılan değerlendirmelerde de söz konusu bölümlerdeki dış ticaret istatistikleri dikkate alınmaktadır.

2002 yılında gıda sektöründe 3,7 milyar dolarlık ihracat, 1,9 milyar dolarlık da ithalat hacmine sahip olan ülkemiz, 2016 yılı sonunda sırasıyla 16 milyar dolar ve 10,7 milyar dolarlık ihracat ve ithalat performansı göstermeyi başarmıştır. Gıda sektöründe, söz konusu dönemdeki ihracat ve ithalat görünümümüze baktığımızda, genel seyrin toplam ihracat ve ithalat performansına benzer şekilde gerçekleştiği görülebilmektedir.

2002 yılında toplam ihracatımızın %10,2'lik kısmını oluşturan gıda ihracatı, 2016 yılı sonuna gelindiğinde bu payını %11,2 seviyesine yükseltirken, 2002 yılında toplam ithalatımızın %3,7'sini oluşturan sektör yine 2016 yılı sonunda ise toplam ithalatın %5,4'ünü karşılar duruma gelmiştir. 2002-Haziran 2017 döneminde tüm yıllar itibarıyla dış ticaret fazlası verdiğimiz bir sektör olarak dikkat çeken gıda sektöründe yıllık ortalama ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %165 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2002-2016 yılları arasındaki döneme baktığımızda alkollü içecekler ile tütün ürünlerini de içeren gıda sektöründeki ihracatımız, yıllık ortalama %11,6 oranında artış oranına sahip olurken ithalatımız ise, aynı dönemde yıllık ortalama %15,7 oranında artış göstermiştir (Söz konusu dönemde toplam ihracatımız ve ithalatımızda sırasıyla %11,4 ve %12 oranlarında artış gözlemlendiğini eklemek faydalı olacaktır). 2017 yılının ilk altı aylık bölümüne baktığımızda ise gıda ihracatında %2,2 oranında, gıda ithalatında ise %14,9 oranında artış gözlemlenmiştir.

Gıda Fiyatları Genel Fiyatlar Seviyesinden Daha Fazla Artıyor

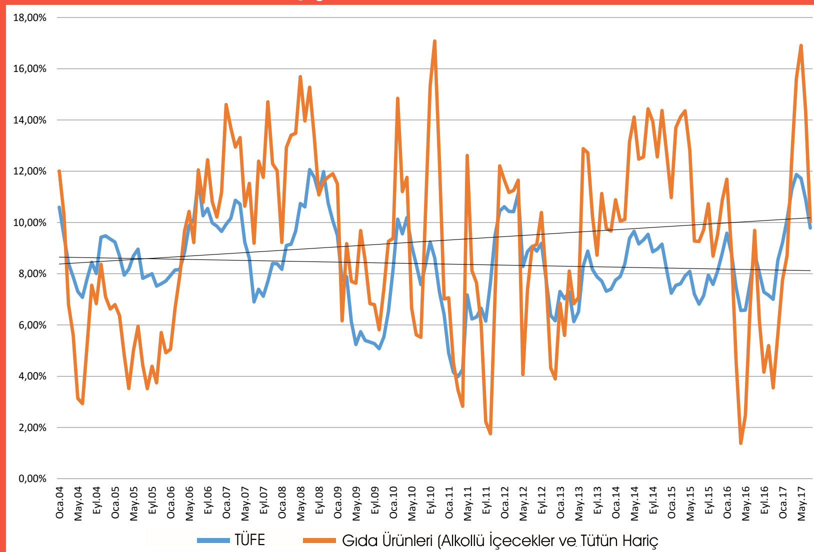
Tüketici fiyatlarındaki değişimlerin değerlendirildiği en güncel hesaplama yöntemine göre baz yılı olarak kabul edilen 2003 yılından bugüne, tüketici fiyatları genel seviyesi ile gıda fiyatları arasındaki doğrusal ilişki incelendiğinde, bu iki değişken arasında %99,7 oranında bir korelasyon saptanmaktadır. Her ne kadar son birkaç aylık dönemde ateşini bir miktar yitirmiş olsa da, nisan ayı ile beraber tekrar çift hanelere yükselen enflasyon oranındaki yukarı yönlü hareketin temel sebeplerinden biri olarak kabul edilen gıda fiyatlarındaki fiyatlar genelde seviyesine ilişkin yapılan değerlendirmelerde de yerini her zaman muhafaza etmektedir.

Bahsedilen dönemde gıda fiyatlarının hareketlerine ve fiyatlar genel seviyesi ile olan ilişkisine değinmeden önce isterseniz güncel TÜFE hesaplamasında gıdanın yerinin altını çizelim. 2017 yılı itibarıyla yapılan hesaplamalarda kullanılan 414 madde arasında gıda ve alkolsüz içecekler harcama grubuna ait ürünlerin

toplam ürünler içerisindeki ağırlığı %21,8 olarak belirlenirken, aynı dönemde alkollü içecekler ve tütün ürünlerinin ağırlığı ise %5,87 olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumundan edinilen verilere göre 2010 yılından bu yana gıda ve alkolsüz içecek ürünlerinin toplam içerisindeki payı, 2014 yılı haricinde tüm yıllarda gerileme göstermiştir. 2010 yılında toplam içerisinde %27,6 oranında paya sahip gıda ürünleri 2017 yılının Temmuz ayı itibarıyla 5,8 puan güç kaybederek %21,8 oranında paya sahip olmaya başlamıştır.

2004-Temmuz 2017 döneminde tüketici fiyatları genel seviyesinde aylar itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre değişim ortalama olarak %8,38 oranında gerçekleşirken aynı dönemde alkollü ürünler ve tütün hariç gıda ürünlerindeki fiyat değişimi ortalama %9,28 oranında gerçekleşmiştir. Toplam tüketim ürünlerinin beşte birini oluşturan gıda ürünlerindeki bu artışın tüketici fiyatlarındaki genel artıştan daha yüksek gerçekleşmesi, söz konusu dönemde gıda fiyatlarının enflasyon oranı üzerinde yukarı yönlü harekete sebep olduğu değerlendirmesini beraberinde getirebilir. Aşağıdaki şekilde, 2004-Temmuz 2017 yılları arasındaki dönemde tüketici fiyatları genel seviyesi ile alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç gıda ürünlerindeki yıllık fiyat değişimleri yer almaktadır.

■ Grafik 2: 2004-Temmuz 2017 Döneminde TÜFE ve Gıda Fiyatlarındaki Yıllık Değişim

Kaynak: TÜİK.

Genel olarak tüketici fiyatları genel seviyesindeki değişimden daha yüksek oranda artan gıda fiyatları kimi dönemlerde 15'in üzerinde artış göstermiştir.

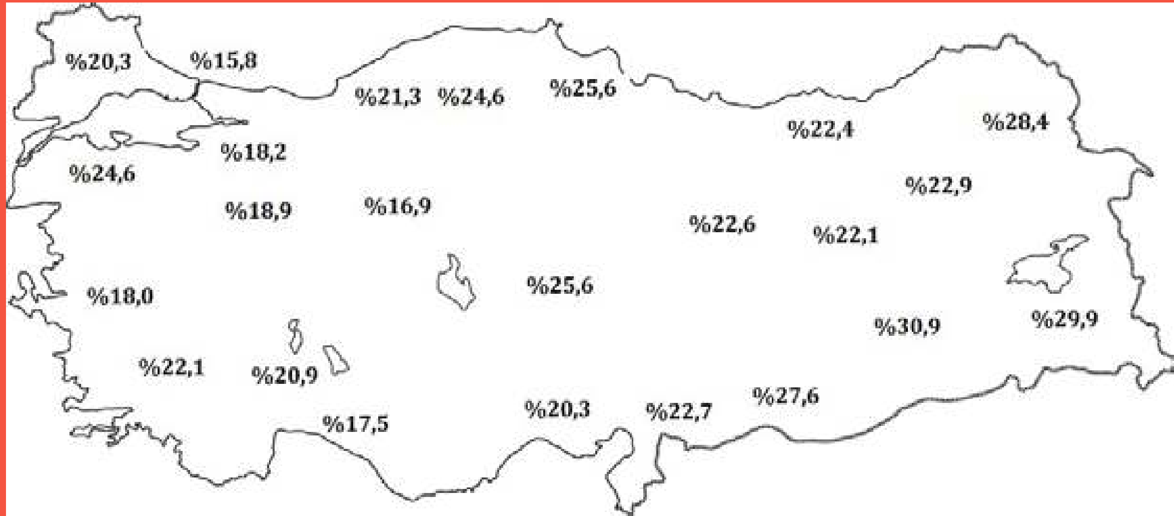
2004'ten bu yana fiyat değişimlerini gösteren şekle bakıldığında, gıda fiyatlarının ortalama üzeri artış gösterdiği dönemlerde TÜFE'deki artış oranı da yukarı doğru hareketlenmiş; gıda enflasyonu, enflasyon oranındaki değişimin esas belirleyicilerinden biri olarak dikkat çekmiştir. Ağustos ayının hemen başında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından açıklanan Enflasyon Raporu'nda da gıda enflasyonunun sebeplerinden birisi olarak işlenmemiş gıda fiyatlarındaki yüksek orandaki artış değerlendirilmiş ve gıda enflasyonunu sınırlamaya yönelik tedbirlerin geniş bir yelpazede ele alınması gereğine işaret edilmiştir (TCMB, 2017).

Ortalama Bir Hanehalkı, Gelirinin Beşte Birini Gıdaya Harcıyor

Farklı yönleriyle gıda sektörünün değerlendirilmeye çalışıldığı bu çalışmanın son bölümünde ise sektöre dış ticaret ve fiyatlar penceresinden sonra bir de harcamalar penceresinden bakılmıştır. Yine TÜİK'in yapmış olduğu Hanehalkı Bütçe Araştırması'nın sonuçlarına göre, 2002 yılında 100 lirasının 27 lirasını gıda ve alkolsüz içecekler ürünlerine ayıran ortalama bir hanehalkı, 2016 yılı sonunda bu ürünlere 100 lirasının 19,5 lirasını ayırmıştır. Söz konusu dönemde gıda ve alkolsüz içecek ürünlerinin toplam harcamalar içerisindeki payı 7,2 puan azalırken bu ürünlerin harcamalar içerisindeki yerini, payını 9,5 puan artıran ulaştırma harcama grubu almıştır.

2016 yılı sonu itibarıyla gelir gruplarına göre gıda harcamalarına baktığımızda ise en düşük gelire sahip %20'lik gelir grubu, gıda ürünlerine ve alkolsüz içeceklere %28,9 oranında pay ayırırken, en yüksek gelir grubunda yer alana %20'lik grubun ise bu ürünlere yalnızca %14,2 oranında pay ayırdığını görmekteyiz. Diğer bir deyişle gıda ürünleri, daha düşük gelir seviyesindeki hanehalkının bütçesinde daha fazla yer tutmaktadır. Aynı durum, alkollü içecekler ve

■ Şekil 1: Bölgeler İtibarıyla Hanehalkı Harcaması İçerisinde Gıda Ürünlerinin Payı

Kaynak: TÜİK.

tütün ürünlerinde de geçerli: En düşük gelir grubunda yer alan bireyler 100 liralarının ortalama 5 lirasını alkollü içecekler ve türün ürünlerine ayırırken, en yüksek gelir grubundaki bireyler ise bu ürünlere 3,3 lira harcamaktadır.

Hanehalkının geliri kadar yapısı ve yaşadığı yer de gıda ürünleri harcamasının belirleyici unsurlarından olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Duman (2015) kentte yaşayan bireylerin bütçesinde kira harcamalarının daha yüksek oranda yer tuttuğunu değerlendirirken kırda yaşayan bireylerin ise kentte yaşayanlara kıyasla gıda ürünlerine daha fazla harcama yaptığını ifade etmektedir. Kentte yaşayan bireyler gıda ve alkolsüz içecek ürünlerine %17,8 oranında pay ayırırken bu oran, kırda yaşayan bireyler için %27,2'ye yükselmektedir. Çalışma öncesinde de öngörüldüğü gibi, hanehalkının büyüklüğü de gıda harcamalarında etkin rol oynamaktadır. Tek kişilik ailelerde %17 paya sahip gıda ürünleri harcamasının, 7 ve daha fazla üyeli hanehalklarında %26,9 paya sahip olması, daha kalabalık ailelerin beslenme ihtiyaçlarına daha fazla harcama yaptığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gıda ürünlerine yapılan harcama, kent ve kırda olduğu kadar bölgeler arasında da farklılık göstermektedir. NUTS 2 sınıflamasına göre ayrılan bölgeler itibarıyla toplam harcamaları içerisinde gıda ürünlerine en fazla pay ayıran bölgeler sırasıyla TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt), TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgeleri olmuştur. Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinden oluşan bölgede yaşayan bir hanehalkı, 100 lirasının ortalama 31 lirasını gıda ürünleri ve alkolsüz içeceklere ayırırken İzmir'de yaşayan bir birey 18 lirasını, Ankara'da yaşayan bir birey 16,9 lirasını, İstanbul'da yaşayan bir birey ise 15,8 lirasını söz konusu ürünlere ayırmaktadır. Büyükşehirlerde barınma ve ulaştırma harcamalarının da diğer bölgelere görece daha yüksek seyretmesi, gıda ürünlerinin bu bölgelerde toplam harcamalar içerisinde daha az paya sahip olmasının bir nedeni olarak değerlendirilebilir.

Sonuç Yerine

Bireyin yaşamını idame ettirmesinde olmazsa olmazlarından gıda ürünleri, kendisine ekonomide de sağlam bir yer bulmaktadır. Ülkemizin her 100 ihraç ürününün 11'ini, her 100 ithal ürününün ise 5'ini oluşturan gıda ürünleri sadece dış ticaret alanında değil, iç piyasada fiyatlar genel seviyesi ile harcama yapısında da büyük öneme sahiptir. Öncelikli olarak, yıllar itibarıyla dış ticaret fazlası vermeyi başaran bir sektör olarak karşımıza çıkan gıda sektörünün dış ticaretinde, yapılan düzenlemeler ile daha etkin bir görünüme kavuşulması, dış ticaret desteklenirken yurtiçindeki üretimin ve üreticinin de kaybının önlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Buna ek olarak, dönemler itibarıyla tüketici fiyatlarındaki değişimin esas belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkan gıda fiyatlarındaki değişimin de

istikrara kavuşması ve kontrol altına alınması için, sektöre ilişkin düzenlemelerin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. TCMB'nin de ifade ettiği gibi enflasyon ile mücadele konusunda gıda enflasyonunu sınırlamaya yönelik tedbirlerin geniş bir yelpazede ele alınması ve gıda enflasyonunun sürdürülebilir düzeylere çekilmesi için kararlı adımların atılması gerekmektedir. Bu bağlamda, hükümetimiz ve ilgili kurumlar da gıda enflasyonu ile mücadele ve gıda fiyatlarının belirli bir istikrara kavuşturulması konusunda çalışmalarını sürdürmektedir.

Son olarak, hanehalkının harcamaları içerisine ortalama olarak beşte bir oranında paya sahip gıda ürünlerine yönelik çalışmalar, fiyat seviyelerinde olduğu kadar hanehalkı harcamaları ve bütçesi konusunda da büyük etkiye sahiptir. Gerek olmazsa olmaz ihtiyaçlardan biri olması, gerekse de ekonomideki yeri dolayısıyla gıda ürünleri ile ilgili çalışmaların geniş bir vizyon ve etkin politika setleri ile desteklenmesi de büyük öneme sahiptir.

Kaynaklar

- Duman, M. C. (2015). Kentte Yaşayan Kira, Kırda Yaşayan Gıda Derdinde, İktisadiyat, Haziran 2015.
- Dünya Ticaret Örgütü (2014). International Trade Statistics Report 2014, World Trade Organization, Geneva.
- TÜİK (2017). Dış Ticaret İstatistikleri, Tüketici Fiyat Endeksi Göstergeleri ve Tüketim Harcamaları İstatistikleri.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2017). Enflasyon Raporu 2017-III, Ankara, Ağustos 2017.
- UNSTATS (2017). Standard International Trade Classification, http://bit.ly/2v60OKq, Erişim Tarihi: 4 Ağustos 2017.

Çevremizde 40 Yıl

Engin Ural

Çevremiz! Hem de en geniş anlamıyla.
Hava, su, toprak ve insanı çevreleyen her şey.
40 yıllık geçmişe bir bakış!

Vakıfların, derneklerin ve benzeri kuruluşların; projelerin, uluslararası ilişkilerin pek bilinmeyen dünyası.

Üniversiteler, bürokrasi, hukukçular ve muhafazakârlık üzerine değerlendirmeler, görüşler, sorular...

40 yıldır bu konuların içinde olan TÇV Genel Sekreteri Av. Engin Ural'ın yaşamı, anıları, düşünceleri.

Çevre Mühendisliğinde Temel İşlemler ve Süreçler

Tom D. Reynolds, Paul A. Richards

Çevre mühendisliği alanında dünyada en çok satan kitap, su ve atık su arıtımındaki temel işlemlerin eksiksiz halini kapsamaktadır. Hem su hem de atık su konularını içeren geniş aktif çamur kapsamı ve arazide arıtım yöntemi konularıyla bu alandaki diğer yayınlardan ayırıcı ve üstün özelliğe sahiptir.

Birinci bölümden beşinci bölüme kadar kimyasal ve biyolojik kavramlar, reaktörlerin temel ilkeleri ve diğer ana süreçler konusunda sağlam bir altyapı verilmektedir. İzleyen bölümler su ve atık su arıtım tesislerinin tasarımına, bu tür birimlerin tasarımını etkileyen yeni teknikleri özenle açıklayarak, uygulanabilir bir yaklaşım sunmaktadır. Okuyucuların, temel işlemleri daha iyi anlayabilmesi için yeni sorular ve çalışılmış örnekler geliştirilmiştir.

Baran Bozoğlu
TMMOB Çevre Mühendisleri Odası
Genel Başkanı
baranbozoglu@gmail.com

Trajediden Komediye

İstanbul'da 18 Temmuz 2017 tarihinde yaşanan sel ve taşkının afete dönüşmesi, ciddi maddi manevi kayıplara neden oldu. Bunun yanında, akıllı telefonlar ve sosyal medya aracılığıyla da "dehşet verici" ve "komik" görüntüleri hızlıca yayıldı. Bununla birlikte kamuoyunda "Taşkınlara, sellere ne kadar hazırlıklıyız?", "İklim değişikliğinin etkileri neler olacak?"; İstanbul özelinde ise "En az deprem kadar tehlikeli afetlere maruz kalabiliriz." gibi önemli tartışma başlıkları ve sorular oluştu.

Bu yazının yazılma kararının verilmesinden birkaç gün sonra 27 Temmuz'da, yani sel gündeminden 9 gün sonra İstanbul'da yine sel ve taşkınların yaşandığını ve benzer görüntülerin oluştuğunu hep birlikte gördük. 18 Temmuz'daki "trajedi" 27 Temmuz'da "komedi"ye dönüştü…

Meteorolojik olaylar dünyanın gerçeği, bin yıllardır yaşanıyorlar. Yağışın, toprağın tutma kapasitesinden fazla olması halinde sel oluşuyor. Dere yataklarında taşkınlar meydana geliyor. Bu durum aslında dünyanın her yerinde, kentinde, köyünde yaşanabiliyor. Asıl sorun ise yaşanan bu meteorolojik olayın afete dönüşmesi; yani insanlara ve insanların ürettikleri yapılara maddi ve manevi zarar vermesi. Bu nedenle bu olaylara doğal afet değil, yapay afet demeliyiz, çünkü afete dönüşüp dönüşmemesi büyük oranda bizlerin elinde.

18 Temmuz'da İstanbul'da metrekareye saatte 65 kg ile 110 kg

Bayramlarda, kampanyalarda heyecanla cep mesajı atan kişiler, kurumlar hatta cep telefonu ile iletişimimizi sağlayan kuruluşlar böyle önemli bir durumda neden bilgilendirme faaliyetini gerçekleştirmedi? Kentin riskli bölgeleri belirlenerek oralara ulaşımın kontrol altına alınması sağlanamaz mıydı? Veya 27 Temmuz'da öğlen saatlerinde "fırtınanın" kopacağı bilinmesine rağmen iş yerleri tatil edilebilir miydi? Toplu taşıma güzergâhları güncellenebilir miydi? Belediyeler rögar kapaklarını, su akarlarını temizleyebilirler miydi? Bunların hepsi alt ölçekli, detaylı risk yönetiminin eylemleri olabilirdi.

arasında yağış düşmesi ve 27 Temmuz'da metrekareye 20 dakikada 30 kg yağış düşmesi sonucu oluşan sel ve taşkın, afete dönüştü. Tıpkı 2009'da Borçka'da, 2010'da Rize'de ve 2015'de Artvin'de yaşanan sel ve taşkınlarda olduğu gibi. Bu olaylarda insanlar maalesef yaşamlarını yitirdi, ciddi maddi kayıplar yaşandı. Yani, sel ve taşkın afete dönüştü. 2015'de Artvin'de yaşanan olayla ilgili BBC'ye yaptığım açıklamada kentleşme pratiğine dikkat çekmiş ve Hopa'nın Sundura Mahallesi'nin, su tutma alanı yani sulak alan olduğunu ancak, buranın imara açıldığını, zararın bu bölgeyle bağlantılı olarak arttığını belirtmiştim[1]. İstanbul'daki sel ve taşkının afete dönüşmesinin de aslında bu gerekçeden farkı yok.

Neden?

Yağışın insanlara zarar vermesini azaltmak için suyun toprakla, ağaçla, denizle, dereyle, yer altı suyuyla buluşması gerekiyor. Bu sağlanamadığı zaman su akıyor ve yatağını kuşkusuz buluyor. Eğer, toprağı kent merkezinde azaltırsanız, ağacı, ormanı azaltırsanız, bununla da yetinmeyip "Dereleri ıslah ediyorum." diyerek etrafını betonlarla çevirirseniz, hatta dere yataklarına beton yapılar dikerseniz büyük zararlarla karşılaşırsınız, tıpkı 18 ve 27 Temmuz'da yaşandığı gibi. Peki, bu basit, ilkokul çağındaki çocukların bile birkaç soru sonrası ulaşabileceği bilgiye sahip olunmasına rağmen neden betonu artırmaya, toprağı azaltmaya, ağaçları yok etmeye, dere yataklarını imara açmaya hatta derelerin üstünü kapatmaya[2] ve üzeri kapatılan dereyi imara açmaya[3] devam ediyoruz?

Soruya hepimiz birçok farklı cevap verebiliriz. Cevapların hepsi doğrudur. Hızlı "kalkınma" kaygısı, hızlı "para kazanma" uğraşı, hızlı "rant" edinme sevdası, hız… Bir cevap, hız… Yoksa hangi akıl, derenin üzerini kapatıp bir de imara açar? Ya da, Samsun'da TOKİ'nin yaptığı gibi derenin yatağına bina diker?[4] Diğer cevap, "bilgisizlik" olabilir. Bir diğer cevap, ucuza konut üretme kaygısı olabilir. Göç ile birlikte İstanbul'daki konut ihtiyacındaki artış da cevap olabilir. Örneğin; fizibilite çalışması için mühendislik yatırımı yapmamak ya da olası önlemler için maliyet yaratmama isteği. Plansız kentleşme başka bir cevap olabilir. Taşeronlaşma da başka bir cevap.

Şimdi birkaç cevabın detaylarına girelim:

Planla"ma"

Gerçekten plansız mı kentleşiyoruz? Plan nedir? Neleri içermelidir? Bu detaylara ve sıkıcı tanımlara girmeyeceğim. Sadece bir gerçekle yüzleşelim. Türkiye plansız değil. Her yerde bir plan var. Kentlerin üst ölçekli alt ölçekli planları, kalkınma planları, strateji planları, iklimle ilgili uyum ve eylem planları. Lüks otellerde, bazen AB destekli projelerle, yüzlerce "atölye çalışması" ile planlar oluşturuluyor. Bazen ise, bu atölye çalışmaları da yapılmadan birden planlar oluşturulabiliyor.

Örneğin; 2009 yılı İstanbul Çevre Düzeni Planı, oy birliği ile İBB Meclisi'nde kabul edilmişti ve bu

planda 3. Havalimanı'nın yeri sulak alanların ve ormanın olduğu bölgede değildi. Ancak, bir anda değişti… Benzer bir örnek, Balıkesir – Çanakkale Çevre Düzeni Planı'nda da yaşandı, Karabiga'daki Akdeniz fokları birden plandan çıkartıldı, termik santrallere engel olmasınlar diye[5]. Bunlar üst ölçekli planlar; peki ya alt ölçekli planlar ve imar planları?

Kent içerisindeki yapılaşmaya dair olan planlar ise ilçe belediye meclislerinde, büyükşehir belediye meclislerinde her an değişikliğe uğrayabiliyor. Revizyon üstüne revizyon… Her revizyonda betonlaşma, yapılaşma ve kat miktarı artıyor. Ağacı, toprağı, parkı arttıran, buna karşın betonu azaltan revizyonlar ise bir elin parmaklarını geçmez. Belki de hiç yok.

Durum öyle vahim ki, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporlarında, tesislere dair bilgi verilirken, planda henüz yok ancak plana işletilecektir diye taahhüt verilebiliyor. Yani belediyelerden veya Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan o kadar eminler ki, planı hemen revize ettirip, tesisi plana işlettirebiliriz diyebiliyorlar.

Özetle, plansız asla değiliz; ancak, planlarımız oldukça kısa süreli ve hatta bazen birkaç haftalık planlar yapabiliyoruz.

Taşeronlaşmanın Kontrolsüzlüğü

Belediye hizmetlerinde, yani alt yapı ve üst yapı gibi hizmetlerde devletin doğrudan projelendirme ve inşaat işinden hızlıca çekilmesi ve bu işleri taşeronlar vasıtası ile yapması bir tercih belirtmektedir. Avrupa'da, Japonya'da veya ABD'de, dünyanın birçok ülkesinde bu şekilde gerçekleştirilebiliyor. Kamu maliyetlerinin azaltılması açısından da bir yöntem; meselenin iktisadi boyuna, doğruluğuna yanlışlığına girmeyeceğim. Bu yazının içeriğine uygun değil. Taşeronların yapacağı işlerin iyi planlanması, iyi projelendirilmesi, doğru fiyatlandırılması ve mutlaka çok detaylı bir biçimde olmak kaydıyla, yetkin insanlar tarafından kontrol edilmesi gerekiyor.

18 Temmuz ve 27 Temmuz tarihinde İstanbul'da yaşanan sel ve taşkında dikkat çeken görüntüler vardı. Ankara'da olduğu gibi, düşük yoğunluklu bir yağışta dahi köprü altlarında, metro istasyonlarında yoğun su birikmeleri yaşandı. Kanalizasyon suları kentin her tarafını kapladı. Hatta bazı evlerin tuvaletlerinin taşmasıyla beraber atık sular evleri bastı.

Bu olaylar, rögar kapaklarının nasıl ve nerelere koyulması gerektiğinin öneminden, kanalizasyon sisteminin 100 yıllık projeksiyonlarla yapılandırılmasına; gider çaplarının bu olası sel durumlarına göre belirlenmesinin öneminden, köprülerin ve metroların su akarlarının eğiminin doğru planlanmasına kadar birçok ve aslında basit, ufak yatırımlarla, bilimsel hesaplamalarla, mühendislik faaliyetleri ile çözülebilecek sorunların dahi çözülemediğini göstermiştir.

Metro istasyonlarındaki su baskınları, rögar kapaklarının yapıları ve eğimi, köprü altlarındaki su akarlarının durumu acaba taşeronlar tarafından projelendirilirken, inşaatı yapılırken ilgili kurumlar tarafından ne kadar dikkatli ve detaylı kontrol edildi? İki cevap var ve her iki cevap da aslında bize sorumluları işaret ediyor.

Riski Yönetebiliyor muyuz?

Uzun yıllardır yöneticiler, afeti yönetmeye çalıştı. Bilim ve teknoloji ilerledikçe afet yönetiminin yerine riskin yönetilmesi, olasılıklar üzerinden önlemler alınması gerektiği ortaya çıktı. Aslında bu şekilde maliyetler de azaltılıyordu. Örneğin; riski görerek alınan bir önlemin maliyeti 1 birimken, riski değerlendirmeden önlem almamanın maliyeti 10 birime çıkabiliyor. Öte yandan insan yaşamının kaybedilmesinin maddi bir karşılığı olamayacağı için de büyük bir yük ile karşı karşıya kalınıyor. Biz de ülke olarak öncelikle afeti yönetmeye odaklandık. Bu durum, afet ve acil durumlara dair kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na (AFAD) da ismini verdi. Haksızlık etmeyelim, son dönemde AFAD tarafından risk değerlendirme üzerine de çalışmalar yapılıyor.

Riski yönetebilmemiz için bilime ve teknolojiye ihtiyacımız var. Ülkemizde bu konuda yeterli kapasite olduğunu söyleyebiliriz; üniversitelerimiz, bilim insanlarımız meteorolojik olaylar nedeniyle oluşabilecek durumları öngörebiliyor ve bu konuda bilimsel çalışmalar yapıyorlar. Bu konudaki kurumumuz Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (MGM) de görevini yerine getiriyor. Peki, son örnekte, İstanbul'da ne oldu? Kısa vadeli risk yönetimine bakıyoruz, uzun vadeli risk yönetimiyle birbiriyle ilintili olmasına rağmen bu da başka bir tartışma konusu olsun.

MGM, sel durumuna dair uyarısını 1 gün önceden yaptı. Bazı basın yayın organlarında da bu konu yer aldı. Yani kent yönetiminin, büyükşehir ve ilçe belediyelerinin, valiliğin konudan haberi vardı. 1 gün öncesinden… Peki, bu duruma dair, toplum bilgilendirilerek gerekli önlemler ne kadar alındı?

Bayramlarda, kampanyalarda heyecanla cep mesajı atan kişiler, kurumlar hatta cep telefonu ile iletişimimizi sağlayan kuruluşlar böyle önemli bir durumda neden bilgilendirme faaliyetini gerçekleştirmedi? Kentin riskli bölgeleri belirlenerek oralara ulaşımın kontrol altına alınması sağlanamaz mıydı? Veya 27 Temmuz'da öğlen saatlerinde "fırtınanın" kopacağı bilinmesine rağmen iş yerleri tatil edilebilir miydi? Toplu taşıma güzergâhları güncellenebilir miydi? Belediyeler rögar kapaklarını, su akarlarını temizleyebilirler miydi? Bunların hepsi alt ölçekli, detaylı risk yönetiminin eylemleri olabilirdi.

Peki, bu olaylar olurken daha fazla pratiğimiz ve çalışmamız olan afet yönetiminde ne kadar başarılıydık? Sanırım 27 Temmuz'da saatlerce TV'lerin canlı yayınlarına yansıyan, mezarlığın duvarının çökmesi sonucu altında kalan insanların, afet konusunda bilgisi olmayan yüzlerce insan tarafından "kurtarılmaya" çalışma görüntüleri ile afet yönetimi konusundaki başarımızı da görmüş olduk.

Daha da Artacak

İklim değişikliği her ne kadar bazı siyasetçiler tarafından yok sayılıyor olsa da[6], gerçekliği, olumsuz etkileri bilimsel çalışmalarla açıklanmış küresel bir sorun. İklimler kuşkusuz bin yıllardır değişiyorlar. Ancak, Sanayi Devrimi sonrasında bu süreç insanın doğrudan müdahalesi ile, sera gazı miktarının artması ve küresel ısınmanın gerçekleşmesi ile hızlandı. Doğal seyrinden sapan dünya sıcaklık değerleri her geçen yıl rekor kırıyor. Dünya, bu yıl da Sanayi Devrimi'nden sonraki en sıcak yılını yaşıyor. Basına yansıyan sıcaklık rekoru haberleri sürekli hale geliyor.

Dünyadaki sera gazı emisyonu miktarı, dünya sıcaklığını sanayileşme öncesinden en fazla 2 derece ile sınırlandırmayı hedefleyen Paris Anlaşması'nın gündeme geldiği 16 Kasım 2015'de 402,23 ppm iken bugün 406,56 ppm[7]. Paris Anlaşması'nın oy birliği ile kabulünden sonra neredeyse %1'lik bir sera gazı artışı yaşanmış durumda. Paris Anlaşması'nın detaylarına girmeyeceğim ancak, burada şunu söylemek lazım, küresel ısınma giderek artacak gibi görünüyor. Henüz somut, dünyayı bu dertten kurtaracak adımlar atılmış sayılmaz. Bu nedenle, küresel ısınmayı engellemenin yanında, olası engelleyememe hallerine de hazırlıklı olmak, yani "uyum"u gündeme almak gerekiyor. Dünya, hali hazırda olması gerekenden 1,1 derece daha sıcak durumda…

İstanbul'daki hava olaylarını sadece iklim değişikliğine bağlamak doğru olmayabilir. Bunu belki de yıllar sonra daha net söyleyebileceğiz; fakat ülkemizin, iklim değişikliğinin etkisi ile sel ve taşkın gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu, bunun en çok İstanbul ve İzmir gibi sahil şeridindeki kentleri etkileyeceği, ilgili bakanlıklarımızın ve uluslararası çalışmaların raporlarına çoktan yansımış durumda. Meteorolojik olayların sıklığı, yoğunluğu ve şiddeti artacak. İç Anadolu'da ise kuraklık olacak. Çoktan yaşamaya başlamadık mı?

İktisat ve Toplum Aşkına

Derginin adına atıf yapayım da karizmayı arttırayım filan diye bu başlığı yazmadım. İktisat ve toplum bu meselenin temelindedir. Buraya kadar yazdıklarımız, tartıştıklarımız, yazmak isteyip de, tartışmak isteyip de tartışamadıklarımız (zaman ve mekân sıkıntısından- yanlış anlaşılmasın) hep iktisat ve toplumla ilgili değil midir?

Toparlarken, bu iki olay dikkat çekici ve çok manidardı. Bu manidarlığın etkilerini bakalım birkaç ay içerisinde görebilecek miyiz? 27 Temmuz günü sel, afete dönüşmüş; dolu, araç camlarını parçalamadan biraz önce, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Çevre Düzeni Planı Revizyon Çalışmalarına dair paydaşlarla toplantı, atölye çalışması yapıyordu. Bakalım bu iklim olayları planlara girebilecek mi? Risk değerlendirilebilecek mi? Bu en büyük temennimizdir.

11. Kalkınma Planı'na dair Başbakanlık Genelgesi, 29 Temmuz'da yayımlandı. Kalkınma planına dair güzel, önemli, umut verici konular vardı genelgede. Ancak, ne genelgede, ne de ihtisas komisyonları ve çalışma komisyonlarında iklim değişikliği başlığı maalesef yoktu; iklim değişikliğini en üst ölçekli başlık yapmamız, bütün planları, projeleri, politikaları buna dair belirlememiz gerekirken. Dilerim bu eksiklik giderilir.

Bu dikkat çekici olayların dışında kuşkusuz bazı önerilerim var:

- İstanbul'a doğru olan göç, acilen durdurulmalı; her kentin kalkınması, yerel kalkınma politikaları üretilerek sağlanmalı. TÜİK verilerine bakınca, kalkınma ajanslarının bunu tam olarak sağlayamadığı, bir yerlerde hatalar olduğu görülüyor.
- Tüm toplumun afetlere karşı bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi gerekiyor.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda afetlere karşı belediyelerin yapması gereken çalışmalar belirtiliyor. Bu konuda belediyelerden talepler artmalı. Görevlerini yerine getirmeyenler mutlaka hesap verebilmeli.
- İklim değişikliğine dair politikalar güncellenerek, temel politika haline getirilmeli.
- Kentlerde kanalizasyon ve yağmur suyu kanalları mutlaka ayrılmalı, bu çalışmalar hızlanmalı.
- Ağaç dikimleri ve kentlerdeki yeşil alan oranları arttırılmalı. Ormanlar yok edilmemeli. Kentsel dönüşüm bu konuda fırsata çevrilmeli. Altyapının yenilenmesi için de önemli bir fırsat olabilirdi ancak, bina sayısı ve yüksekliğini arttırmaya odaklanıldı.
- Havza bazında taşkın yönetim planları hazırlanmaya devam ediliyor, 2020'ye kadar bu planlananlar tamamlanacak ancak, daha önce de belirttiğim gibi plan yeterli olmuyor, uygulama lazım.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı iki başlı su yönetimine neden oluyor. Tek başına, güçlü, teknik altyapısı iyi, personeli liyakat kuralları ile yönetilen, suyu da kapsayan, çevre sorunlarını azaltma odaklı bir Çevre Bakanlığı kurulması da ivedi bir ihtiyaçtır.
- Taşkın erken uyarı sistemleri Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün de ortak çalışması ile belediyelerin yönetiminde oluşturulmalı ki anlık durumlara dair hızlı refleks verilebilsin.
- Kamu yararı gözeten, bir canlının dahi zarar görmemesini hedefleyen, sürekli hazırlıklı olan bir yapıya sahip olmamız kesinlikle imkânsız ve zor değil. Bunun için yapılacak olan yatırımlar belki bazen işlevsiz gibi görülebilir ancak, öyle bir an gelir ki, rögar kapağının doğru yapılmasından kaynaklı belki birçok insanın hayatı kurtulabilir. Bu işleri hafife almamamız gerektiğini, bilimden ve teknikten yararlanmamız gerektiğini son olaylar gösterdi.

Son Notlar

1 http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150825_hopa_sel

2 Ankara Merkezi, Ankara Çayı

3 Samsun, Havza İlçesi, Tersakan Deresi

4 http://www.ntv.com.tr/turkiye/samsunda-sel-felaketi-11-olu,XmFt9Hbck0yWrSQddndK6w

5 http://www.milliyet.com.tr/termik-santral-ugruna-foklara-gundem-2021307/

6 ABD Başkanı Trump, Paris Anlaşması'ndan çekileceklerini açıkladı: http://www.ntv.com.tr/dunya/trump-abdnin-paris-iklim-anlasmasindan-cekilecegini-acikladi,zO2XzIDaP0KUgawf2pBbLA

7 NASA tarafından sera gazı miktarı paylaşılıyor: https://climate.nasa.gov/vital-signs/carbon-dioxide/

Bilmediğimiz Çin

Vural Fuat Savaş

Gazete haberlerinde ve TV programlarında adını sık sık duymadığımız ÇİN; ekonomik, politik ve askeri yönden dünyanın ikinci en büyük süper devletidir.

Altı bin yıllık geçmişiyle, bir zamanlar dünyanın en ileri uygarlığına sahip olan ÇİN, on sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupalı ülkelerinin, Japonya'nın ve Rusya'nın sömürgesi haline gelmiş ve uygarlık yarışında geri kalmıştır. Yirminci yüzyılın başında kurulan Çin Cumhuriyeti, Mao Zedung'un liderliğini yaptığı devrim ile komünist rejime geçmiştir.

Bir buçuk milyardan fazla nüfusu ile Komünist Çin bugün dünya ekonomisinin egemen güçlerinden birisi olmuştur. Çin, dünya ihracatında ilk sıradadır. Dört milyar dolara yaklaşan döviz rezervi ile dünya finans piyasalarının da en büyük oyuncusudur. Bu kitap, Çin'in süper bir güce dönüşümünün öyküsüdür.

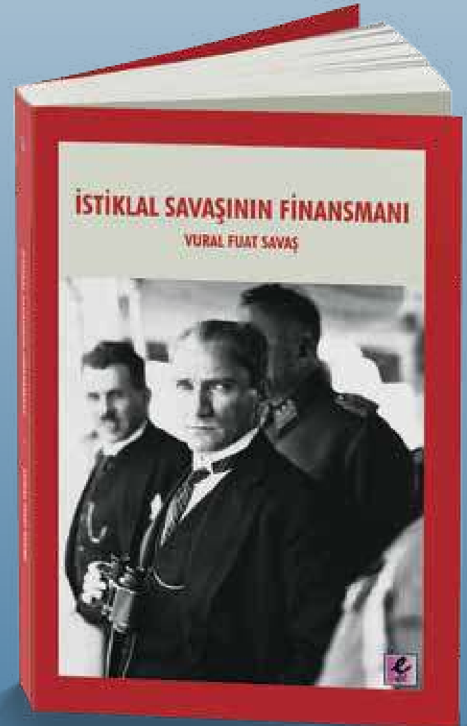
İstiklal Savaşının Finansmanı

Vural Fuat Savaş

Türkiye'de son yıllarda cumhuriyete ve onun kurucularına yönelik söylem, suçlamalara dönüştü. Bu yapılırken çoğu zaman da eksik bilgi ve yalana dayalı bir dil kullanılıyor; Osmanlıcılık-Yeni Osmanlıcılık çekici ifadelerle övülüyor. Hele Abdülhamit dönemi anlatılırken, ileri sürülen görüşleri dinlerken, yazıları okurken hayrete düşmemek imkansız hale geliyor.

Övülen o Abdülhamit ki, Osmanlı Devleti'nin iflasına 15 Ekim 1881'de (28 Muharrem 1299) imza atmıştır. Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı Devleti ekonomisinin denetimini Duyun-u Umumiye idaresine (Borçlar İdaresi) bırakmıştır. Osmanlı böyle bir çöküş ile ömrünü tamamlarken, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kazanılan İstiklal Savaşı, sadece siyasi bir başarıya değil, aynı zamanda ekonomik başarıya da zemin hazırlamıştır. Ancak bu kolay olmamıştır.

Vural Fuat Savaş bu kitapta sadece İstiklal Savaşı'nın finansmanını değil, aslında yokluğun ve olanaksızlığın nasıl başarıya dönüştürüldüğünü, yani zaferi anlatmaktadır.

Kentsel Dönüşümde Sürdürülebilirlik ve Yeşil Kentler

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şube Yönetim Kurulu

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin, İstanbul'da Yaşanan Su Baskınlarıyla İlgili Yaptığı 18 Temmuz 2017 Tarihli Açıklama:

Betona teslim edilen bir kentin yağmura teslim olması kaçınılmazdır.

17 Temmuz 2017 gecesi başlayan yağmurun neden olduğu su baskınları İstanbul'da hayatı bitme noktasına getirdi. TV ekranlarına yansıyan görüntüler, vahametin boyutunu gözler önüne sermeye yetiyor.

Dünyanın sayılı metropollerinden olan İstanbul'un karşı karşıya kaldığı tablo, kentleşme ve yapılaşma gerçeğimizi gün yüzüne çıkardı. Su baskını İstanbul'la birlikte Trakya bölgesindeki kentlerimizi de etkiledi ancak, asıl büyük etki İstanbul'da görüldü. İstanbul kent içi ulaşımı durma noktasına geldi. İnsanlar evlerinde, iş yerlerinde mahsur kaldı, deniz ulaşımı aksadı, evleri, iş yerlerini su bastı. Su baskınının bilançosu henüz çıkarılmadı ama söylenebilir ki, ekonomik açıdan telafisi zor sonuçlarla karşı karşıya kalacağımız açıktır.

Dünyada son birkaç on yılda meydana gelen doğal afetlerde 1,5 milyon insanın hayatını kaybettiği, milyarlarca liralık ekonomik kayıp yaşandığı bilinmektedir. Afetle yüz yüze gelen nüfusun %15'i gelişmiş ülkelerde yaşamakta, buna rağmen can kayıplarının ancak %1,8'i bu ülkelerde görülmektedir. Az gelişmiş ya da yoksul ülkelerdeki can ve mal kaybı ise gelişmiş ülkelere göre 20 kat daha fazladır.

Kentleşmede her türlü yanlış karara imza atanlar, "takdiri ilahi" diyerek iç rahatlatmakta, sorumluluğu üzerinden atmakta ve TV ekranlarına çıkıp yara sarma çalışmaları ile övünmektedir.

İşin ilginç tarafı, merkezi ve yerel yöneticilerin, hemen her yağmurdan sonra oluşan su baskınlarıyla ilgili yaptıkları değerlendirmeler, beklenmeyen bir durumla karşı karşıya kalındığı, yani beklenenden daha fazla yağmur yağması nedeniyle bu duruma maruz kalındığı yönündedir. Oysa ülkemizde yağış rejiminin düzensizliği ve baskın gibi doğa olaylarının olabileceği bilinmektedir. Yani, ne yağmur ne de su baskınları ülkemiz açısından sürprizdir.

İstanbul'un beklenenden fazla yağış alması, yağmurun bir doğa olayı olduğu gerçeğini değiştirmez. Yağmur bir doğa olayıdır; kentleşme ve imar konularında yapılan yanlışlar, doğa olayını doğal afete çevirmektedir. Tıpkı depremde olduğu gibi.

O halde, kentlerimizi bu vahim tablo ile karşı karşıya bırakan yanlışlara dikkat çekmek gerekmektedir.

Siz plansız, programsız, hiçbir bilimsel kabule dayanmadan imar planları hazırlarsanız; dere yataklarını yapılaşmaya açarsanız; imarsız kentler yaratırsanız, kaçak yapılaşma ve sağlıksız kentleşmeye dönüşen tasarruflarda bulunursanız; kentleri imarsızlığa ve sağlıksız yapılaşmaya mahkûm ederseniz; yolları, köprüleri, barajları inşa ederken kentlerin, yeşil alanların, su havzalarının korunmasını asli sorumluluk saymazsanız, altyapı yatırımlarını ihmal ederseniz, bugün karşı karşıya kaldığımız görüntü kimse açısından şaşırtıcı olmayacaktır.

Betona teslim edilen bir kentin yağmura teslim olması kaçınılmazdır. Her doğal afetten sonra yaranın açılmasına neden olanlar, kamuoyunun karşısına çıkıp "Devlet yaralarınızı saracaktır." diyerek yaranın iyileştirileceğinden söz etmekte, yani adeta aklımızla dalga geçmektedir.

Bugün İstanbul'un içinde bulunduğu vahim tablo, helikopterle köprü ve bağlantı yolları belirleyen bir zihniyetin, Üçüncü Boğaz Köprüsü ve Üçüncü Hava Limanı için Kuzey Ormanları'nı, su havzalarını yok etmekte sakınca görmeyenlerin eseridir.

Kentleşmede her türlü yanlış karara imza atanlar, "takdiri ilahi" diyerek iç rahatlatmakta, sorumluluğu üzerinden atmakta ve TV ekranlarına çıkıp yara sarma çalışmaları ile övünmektedir.

"Beklenenden" fazla yağan yağmur, İstanbul'un makyajının akmasına neden olmuştur.

2009 yılındaki su baskınlarında İstanbul ve Trakya'da 33 insanımız hayatını kaybetmişti. 2010 yılında ise Trakya ve Antalya'da 10 canımızı yitirmiştik. Bugün tek tesellimiz ise can kaybı olmamasıdır.

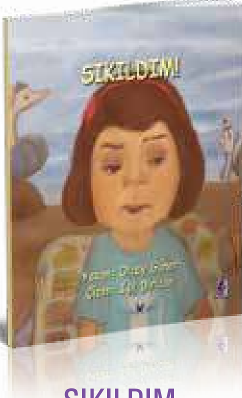
İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, merkezi, bütünlüklü, sürdürülebilir imar planının bir an önce hazırlanması, dere yataklarındaki yapılaşmaya son verilmesi, altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, orman ve su havzalarının korunup çoğaltılmasını sağlayacak projelerin hayata geçirilmesi, kentlerin betondan kurtarılması çağrısında bulunmaktadır.

Bunlar yapılmadığı takdirde, ne yazık ki son yaşadığımız felaket bu olmayacaktır.

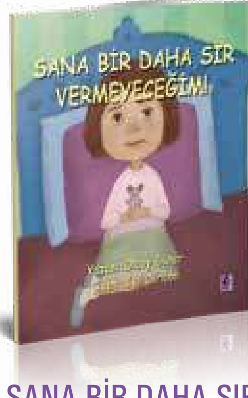
Çocuklar İçin Terapötik Hikayeler

Yazar Olcay Güner, yıllar boyunca çocukları ve aileleri gözlemledi. Psikolojik sorunlarını çözmeleri için onlara yol gösterdi. Çocukların kendi kendilerine buldukları yaratıcı çözüm yollarına hayran kaldı. Kendisi de katkıda bulundu. Bu kitaplarını da çocukların hem yaşamda karşılaşabilecekleri sorunlara hem de psikolojik tedavilerine yardımcı olması için kurguladı.

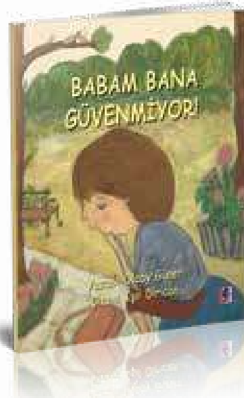
SIKILDIM

Her çocuk sıkılır. Özellikle yaz tatillerinde ne yapacağını bilemez. Bunun için anne ve babasını sıkıştırır. Klinik Psikolog Olcay Güner, bu kitabında çocukların kendi kendilerini oyalabileceğini ve yeni oyunlar geliştirebileceğini ifade ediyor.

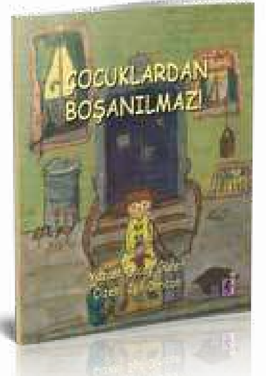
SANA BİR DAHA SIR VERMEYECEĞİM

Fidan'ın, okulunda arkadaşına sır vermesiyle içine düştüğü zor durumu anlatıyor. Bu kitap, sorunun çözümüne birden fazla çözüm önerisi sunuyor…Uygulama yaptırmayı da ihmal etmiyor.

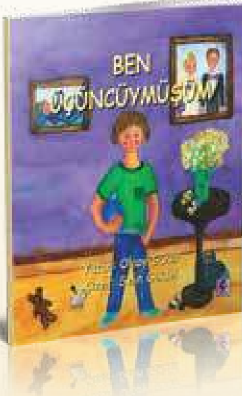
BABAM BANA GÜVENMİYOR

Ceylan'ın, arkadaşının doğum günü partisi için hafta sonunda arkadaşında kalmasına izin vermeyen babası hakkındaki düşüncesi işleniyor. Üzülen Ceylan'ın, babası hakkındaki düşünceleri nasıl değişiyor?

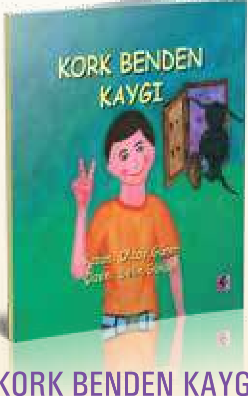
ÇOCUKLARDAN BOŞANILMAZ

Çocukların hayatta karşılaşabilecekleri sorunlardan biri işaret ediliyor. Anne-baba ayrılığı, çocukların anlayabileceği üslupla kullanılarak duygusal ve eğlenceli yanlarıyla aktarılıyor.

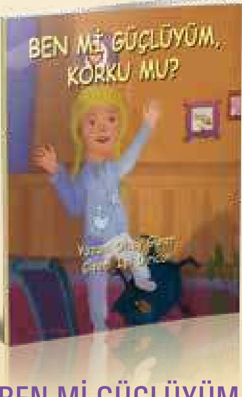
BEN ÜÇÜNCÜYMÜŞÜM

Yazar, aile kavramını işliyor. Anne ve babanın nasıl tanıştıkları ve nasıl aile oldukları anlatılıyor.

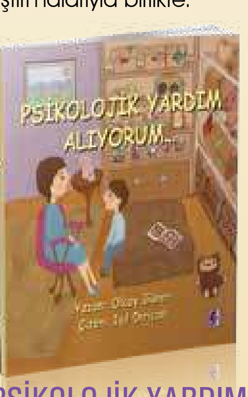
KORK BENDEN KAYGI

Bir çocuk kaygıyla nasıl mücadele eder? Zaman zaman psikolojik sorunlara da değinen yazar Güner, çocuklara taktikler sunuyor… Alıştırmalarıyla birlikte.

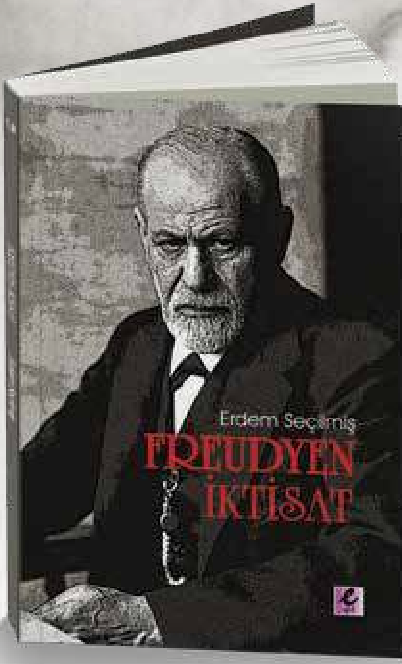
BEN Mİ GÜÇLÜYÜM, KORKU MU?

Korkuyla karşılaşan ve bu korkuyu yenmeye çalışan bir çocuk dillendiriliyor. Çözüm yöntemleriyle birlikte yazar, çocuklara yaz tatili hediyesi vermiş gibi.

PSİKOLOJİK YARDIM ALIYORUM

Terapiye başlayan çocukların nelerle karşılaşabilecekleri ve neler yapmaları gerektiği çocukların duygu ve düşünceleri yok sayılmayarak anlatılıyor.

Freudyen İktisat

Erdem Seçilmiş

Liberalizm, devlet kanalı ile insan davranışlarını yönlendiren yöntemlerin içine yerleştirilmiş rasyonelliktir. Rasyonalizm öğretisi bireysel tercihleri öngörülebilir kıldığından sömürü için vazgeçilmez bir araçtır. Kapitalist düzende öngörmek "güvenliği sağlamak" yani sistemi korumak ile eş değerdir. Bu nedenle piyasa ekonomisinin temelinde güvenlik dispositifi yatar. Neoliberaller için güç, kontrol altına alınabilecek "bilince sahip" bir organizmadan ibarettir. Kapitalist bir sistemde egemenin temel hedefi nüfusu oluşturan bireylerin beyinleri ve bedenleri üzerinden mutlak bir hakimiyet kurmaktır.

Tahakküm üzerine şekillenen neoliberal sistemin kaotik yapısı bireyi köksüzleştirir. Ajanlar, kapitalist piyasa toplumunun üyesi olma zorunluluğu hisseder. Kendinden büyük bir örgütün vazgeçilmez bir bileşeni haline gelerek aidiyet hissini pekiştirmek isteyen birey, sistemin yapısının durağan mı yoksa kararsız mı olduğunu idrak edemez. Bu kavrayış eksikliği, bireyi giderek artan bir kaygıya sürükleyerek ruhsal çöküntüye neden olur. Bu çöküntü, kimi bireylerde paranoyak ve şizofrenik eğilimler ile kendini belli ederken kimi bireylerde nevroz olarak tezahür eder. Ruhsal sapmaların; kimde, ne zaman ve nasıl belireceğinin asıl belirleyicisi psişedir. Bu karmaşık işleyişi içselleştirmek amacıyla birey davranışlarını irdeleyen araştırmacıların karar alma sürecini şekillendiren içsel ve dışsal etkenlere eş anlı odaklanması elzemdir.

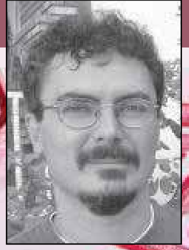
Kompleksite ve İktisat

Editörler: Ercan Eren, Serçin Şahin

Aydınlanma Çağı ile birlikte ortaya çıkan modern bilim anlayışı insanın, doğa ile olan kadim mücadelesinde büyük başarılar kazanmasını sağladı. Bunun verdiği güvenle içinde yaşadığı "saat gibi işleyen" evrenin kurallarını bir gün tam olarak keşfederek, geçmiş ve gelecekteki tüm olayları sonsuz bir kesinlikle belirleyebileceğini düşünmeye başladı. Ancak, bir yandan kuantum mekaniği ve kaosun keşfi, insanın "mutlak determinizm" hayalini suya düşürürken; öte yandan beynimizdeki nöronların etkileşimi sonucunda ortaya çıkan "bilincin" veya karıncaların bir araya gelerek oluşturduğu kolonilerin son derece kompleks davranışlar sergilemesi gibi olguların açıklanmasında yetersiz kalması, olguları bileşenlerine ayırarak inceleyen "indirgemeci" bilim anlayışının yanında, bütüncül olarak ele alan yeni bir bilim anlayışının gerekliliğini ortaya koydu.

Böylece, birçok bilim dalında birbirinden bağımsız gerçekleşen buluşların sonucunda; bileşenler arasındaki etkileşimlerle "kendiliğinden organize olan" ve "beliren" yapıları ve davranışlarını inceleyen "kompleksite bilimi" ortaya çıktı.

Kompleksite biliminin getirdiği yeni araçlar, diğer tüm kompleks adaptif sistemler gibi, ekonominin de incelenmesi ve anlaşılması için yeni olanaklar sağlıyor. Bu kitapta, kompleksite bilimi ve iktisadın kesişim noktaları ortaya konularak, bu araçların ekonomiyi incelemekte nasıl kullanılabileceği açıklanıyor.

Turan Subaşat
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
turansubasat@gmail.com

Yeni Bir Mit Olarak Finansallaşma[1]

Dönem dönem moda olan birçok ekonomik terim gibi finansallaşma da çok kullanılan ancak, iktisatçıların tanımı ve anlamı üzerine anlaşamadıkları bir terimdir. Literatürde görülen tanımların çoğu finansallaşmanın nedenleri, sonuçları ve seçilmiş ülkelerde aldığı biçimler üzerinden yapılmıştır. Bu nedenle bu tanımlar aslında, kimi ülkelerde gözlemlenen bazı gelişmeleri betimlemekten öteye geçmemektedirler. Genelleştirilebilecek bir tanımın yokluğunda yapılan tartışmalar, kavrama yüklenen ideolojik misyon nedeniyle birçok abartalı çıkarımlara yol açmaktadır. Finansallaşma hem sayıları artan finansal krizler hem de finans sektörünün reel sektör üzerinde kurduğu düşünülen egemenliği nedeniyle negatif bir algı yaratmaktadır.

Kendini heterodoks bir iktisatçı olarak değerlendiren biri olarak elbette finansallaşmayı savunmak gibi bir misyonum yok ancak, bazen neoliberalizmi ve kapitalizmi eleştirme kaygısı, yapılan eleştirilerin objektiflikten uzaklaşmasına neden olabiliyor. Her konuda olduğu gibi, yapılan abartılı eleştiriler sadece eleştirilene güç katma gibi bir sonuç doğuruyor. Bu nedenle yazım, finansallaşmayı ülkelerin kendine özgü koşullarından bağımsız olarak küresel bir olgu olarak gören (ve hatta küreselleşmeyle özdeşleştiren), kapitalizmin kalıcı, her zaman istikrarsızlıklar doğuran ve bu nedenle de sonunu hazırlayan bir gelişme olduğuna dair abartılı görüşlere karşı bir uyarı misyonuyla yazılmıştır.

> *Finansallaşmanın değişik ülkelerde aldığı biçimlerin birbirinden ayrılması, bu ülkelerin yaşadıkları farklı finansallaşma ve kriz deneyimlerini açıklamak, aşırı genellemeler ve yanıltıcı sonuçlardan kaçınmak açısından büyük bir öneme sahiptir.*

Finansallaşma Nedir?

Finansallaşmanın ne olduğu konusundaki tartışmaları bu kısa yazıda detaylıca ele almak elbette mümkün değil ancak, Costas Lapavitsas'ın bu

konuda çok popüler olan tanımı üzerinden giriş kısmındaki iddialarımızı örnekleyebiliriz. Lapavitsas (2011) finansallaşmayı olgun kapitalist ekonomilerin yaşadığı bir dönüşüm olarak tanımlar ve birbiriyle ilişkili üç özelliğinden bahseder. İlk olarak; büyük şirketler, kendi finansal kapasitelerini geliştirdikleri için bankalara olan ihtiyaçları azalmıştır. İkinci olarak; bankalar, faaliyetlerini firmalardan hanehalkına doğru kaydırmıştır. Son olarak da; hanehalkları, artan oranlarda finansal işlemlerde bulunmakta ve finansal piyasalara katılmaktadır. Bu görüşe göre finansallaşma, finansal sermayenin üretken sermayeden hem giderek özerkleştiği hem de onu artan oranlarda egemenliği altına aldığı kapitalizmin yeni bir aşamasını temsil eder. Finansal sermaye ayrıca saldırgan faaliyetler yoluyla hanehalklarını da sömürür ve balon ekonomileri yaratarak krizlere yol açar.

Kanımızca yukarıdaki özellikler az sayıda olgun kapitalist ekonomilerde gözlenen gelişmeleri betimlemesinin ötesinde finansallaşmanın doğru bir tanımlaması olamaz. Böylesine dar bir betimleme hem yüksek hem de orta ve düşük gelirli ülkelerde gözlemlenen zengin deneyimleri gözden kaçıran aşırı bir genelleştirmenin ürünüdür. Örneğin; hem ABD hem de Almanya ciddi oranlarda finansallaşmıştır ancak, 2008 yılında ABD'de yaşanan kriz hem daha derin olmuş hem de daha uzun sürmüştür. ABD ve Almanya'ya oranla çok daha az finansallaşan Yunanistan, krizden çok daha fazla etkilenmiştir. Bu bilgiler, finansallaşmanın değişik biçimlerinin değişik sonuçlar doğurabildiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, krizleri genel anlamda finansallaşmayla değil, finansallaşmanın aldığı spesifik biçimlerle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır.

Lapavitsas'ın betimlemesi ayrıca, olgun kapitalist ekonomiler kadar finansallaşmamış birçok düşük ve orta gelirli ülkenin 1980'lerden itibaren neden çok sayıda finansal kriz yaşadığını açıklama konusunda da yetersiz kalmaktadır. Finansallaşmayı net bir şekilde tanımlamadaki sorunlar ve finansallaşmanın değişik biçimlerini birbirinden ayırmadaki eksiklik, finansallaşma ve finansal krizler arasında net bir bağlantı kurmada da başarısızlığa yol açmaktadır. Lapavitsas, finansallaşmanın analizi için ilginç bir çerçeve oluşturmuş ancak finansallaşma ve finansal kriz arasında net bir bağlantı kurmakta başarısız olmuştur. Bir dizi yazıda aynı noktalar sürekli olarak tekrar edilmesine rağmen; finansallaşmanın neden finansal krizler doğurduğu, neden finansallaşmış bazı ülkeler finansal krizler yaşarken diğerlerinin yaşamadığı ve benzer finansallaşma seviyesindeki ülkelerin neden farklı boyutta krizler yaşadıklarını açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Kanımızca basit ve anlaşılır bir tanımlaması yapılmadan finansallaşmanın nedenleri, sonuçları ve değişik ülkelerde aldığı değişik biçimler tartışılamaz, finansallaşmanın hangi biçimlerinin finansal krizlerle ilişkilendirilebileceği anlaşılamaz. Finansallaşma basitçe finansal sektörün, ulusal gelir içindeki payındaki artış olarak tanımlanabilir. Bu geniş tanım (Lapavitsas'ın tanımının tersine) kendiliğinden olumlu ya da olumsuz bir anlam ifade etmez ve kendine özgü özelliklerine bağlı olarak farklı ülkelerde farklı finansallaşma biçimlerinin araştırılmasına izin verir. Bu tanıma göre bir ülkede finansal sektör hızlı bir biçimde büyüyorsa, büyük şirketlerin ve hanehaklarının artan bir şekilde finansal işlemlerde bulunup bulunmamasından bağımsız olarak finansallaşma vardır. Bunun tersi de doğrudur. Büyük şirketler ve hanehalkları, artan oranlarda finansal faaliyetlerde bulunsa bile finansal sektör belirgin bir şekilde büyümediği sürece finansallaştırma yoktur. Ayrıca, finansal sektörün ulusal gelir içindeki payının artmasına katkı yapmadığı sürece, ne hanehalkının (kredi kartı kullanımı ve internet üzerinden yapılan finansal aktiviteleri gibi) ne de büyük firmaların artan finansal aktiviteleri yeni bir kavram (finansallaşma) türetmeyi gerekli kılmaz. Bunlar yeni teknolojilerin doğurduğu doğal sonuçlardır ve hanehalkının artan mobil telefon ve internet kullanımı ve uluslararası seyahatlerinden çok da farklı değildir.

Finansallaşmanın Biçimleri

Finansallaşmanın değişik ülkelerde aldığı biçimlerin birbirinden ayrılması, bu ülkelerin yaşadıkları farklı finansallaşma ve kriz deneyimlerini açıklamak, aşırı genellemeler ve yanıltıcı sonuçlardan kaçınmak açısından büyük bir öneme sahiptir. Kanımızca finansallaşma en azından dört farklı biçimde gerçekleşebilir.

İlk olarak, finansallaşma ekonomik ilerlemenin kendisi tarafından tetiklenen (sanayileşme ile karşılaştırılabilir) doğal bir süreç olabilir. Teknolojik gelişmelerin bir zamanlar tarım sektörünün ağırlıklı

olduğu bir ekonomiden, sanayinin ağırlıklı olduğu bir ekonomiye geçişine neden olduğu gibi, şimdi de sanayi sektörünün ağırlıklı olduğu bir ekonomiden (finansal sektör de içinde) hizmet sektörünün ağırlıklı olduğu bir ekonomiye doğru geliştiği doğal bir süreç olabilir. Bu durum, sanayi sektörünün üretkenliğindeki hızlı artış ve talebin hizmet kesimine kayması sonucu gerçekleşmiş olabilir. Bireylerin ve finansal olmayan firmaların da teknolojik gelişmeler sayesinde artan oranlarda finansal piyasalara daha fazla entegre olmaları doğal karşılanmalıdır. Bunlar ülkelerin gelişme seviyelerine bağlı olarak farlı seviyelerde gelişen küresel trendlerdir. Bu tip yapısal değişimlerin, finansal piyasalar yeterince düzenlendiği sürece, kriz yaratması için belirgin bir neden yoktur.

İkinci olarak, finansallaşma finansal piyasaların serbestleştirilmesinden kaynaklanabilir. Özellikle devletin emeklilik, sağlık ve eğitim gibi alanlardan çekilmesiyle birlikte özel sektörün bu alanlarda genişlemesi finansal sektör üzerinden olacaktır. Özel emeklilik, özel sağlık sigortası ve özel eğitimin finansmanı finansal piyasaları genişletecektir. Farklı boyutlarda olsa da serbestleşme politikaları hemen hemen tüm ülkelerde uygulandığı için bu tipten finansallaşmanın da küresel olduğu düşünülebilir. Özünde kamu yararına olmasa da (finansal piyasalar yeterince düzenlendiği sürece) krizleri bu tip politikalarla ilişkilendirmek için de bir neden yoktur.

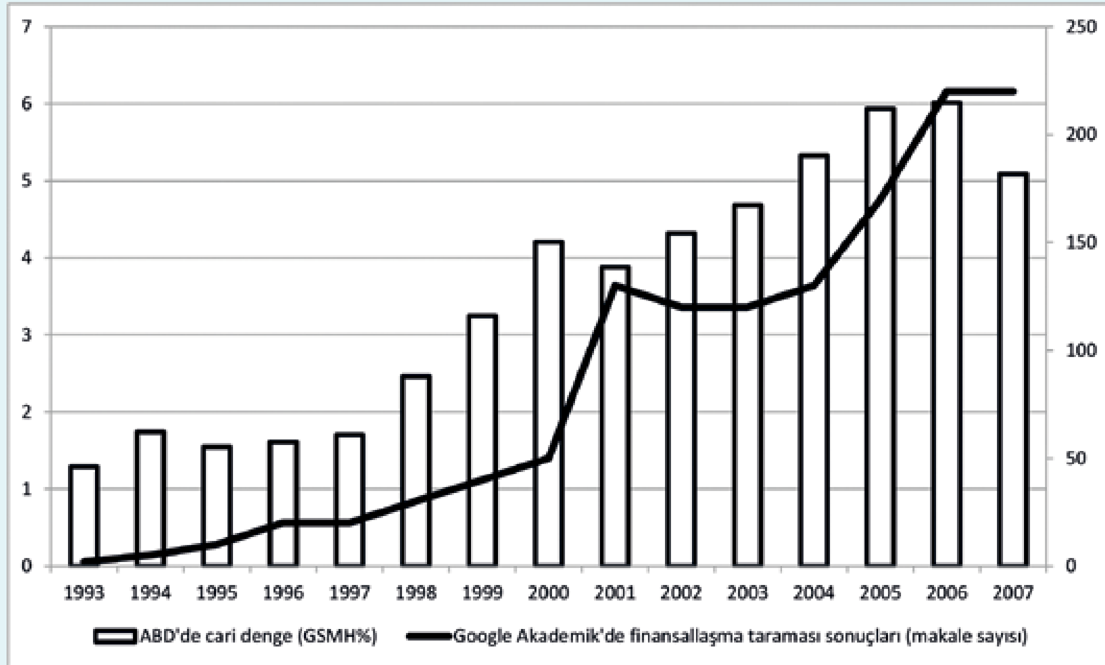
Üçüncü olarak, az sayıda ülke uluslararası normlarla karşılaştırıldığında normalin üzerinde büyümüş finansal sektörlere sahip olabilir. Örneğin; bilinçli devlet politikalarıyla ABD ve İngiltere'deki finansal piyasalar dünyanın bankerleri olma yolunda desteklenmiştir. 1979 yılında iktidara geldiğinde Thatcher, İngiltere'nin artık bir sanayi sonrası toplum olması gerektiğini söylemiş ve uyguladığı politikalar finansal sektörü büyütürken sanayi sektörünü hızla küçülmüştür. Bu tipten bir finansallaşma, bu ülkelere özgü olup küresel çapta genelleştirilemez. Tersine, bu ülkelerde normalden fazla büyüyen finansal sektörün küresel çaptaki faaliyetlerinin diğer ülkelerin finansal sektörlerinin küçük kalmasına katkı yaptığı söylenebilir. Yine, emekçi sınıfların çıkarlarına ters olsa da bu tip bir finansallaşmayı doğrudan küresel krizlere bağlayacak olan bir mekanizma yoktur. Bu ülkelerdeki finansallaşma diğer ülkelerdekinden çok farklı olduğu için (çoğu zaman yapıldığı gibi) finansallaşmayı bu ülkelerin deneyimlerinden hareketle tanımlamak ve onların deneyimlerini genelleştirmek de doğru olmaz. Bir başka deyişle, finansal sektörün sanayi kesimini egemenlik altına aldığı bu ülkeler için doğru olsa da, bu durum küresel olarak doğru değildir. Birinci ve ikinci tip finansallaşmanın tersine bu tip finansallaşma küresel bir trend değildir. Çok daha az finansallaşmış olan birçok ülkenin yaşadığı krizler, bu tipten bir finansallaşmanın mutlaka kriz doğuracağı tezini çürütmektedir.

Dördüncü olarak, finansal sektörün serbestleşmesi özellikle aşırı sermaye girişleriyle birlikte sıkça "aşırı finansallaşma"ya, balon ekonomilerine ve krizlere neden olabilir. Özellikle 1980'lerden itibaren düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelerde yaşanan birçok krizin ardında aşırı sermaye girişlerinin neden olduğu büyük cari açıkları görmekteyiz. Giren sermayenin bir kısmının üretken alanlarda kullanılabilmesine rağmen ihtiyacın çok üzerindeki sermaye girişleri (gayrimenkul gibi) riskli ve spekülatif alanlara yönelmekte, yaratılan balon ise er ya da geç çökerek krizler doğurmaktadır. Aşırı sermaye akışlarıyla ilişkilendirilen bu tipten finansallaşma, bazı ülkelerin ödünç alan ve bazı ülkelerin ise ödünç veren ülkeler olması nedeniyle küresel değildir ancak, yaşanan krizler hem ödünç veren hem de alan ülkeleri etkileyerek küresel sonuçlar doğurabilir.

Çok sayıda ve faklı finansal yapılara sahip ülkelerde gözlemlenen krizler, Lapavitsas'ın bahsettiği üç özelliğin, krizlerin ne gerekli ne de yeterli koşulu olduğunu göstermektedir. Bu dört türde finansallaşmanın birbirinden ayrılması, finansallaşma ve krizler arasındaki ilişkinin doğru anlaşılması için gereklidir. Birkaç örnek üzerinden açıklayalım.

İlk olarak, ABD ve İngiltere'de yaşanan finansallaşma ve krizler üzerine yukarıdaki finansallaşma biçimlerinden hareketle birkaç açıklama yapmak aydınlatıcı olacaktır. Bu ülkelerdeki finansallaşma iki farklı dönemde iki farklı biçim almıştır. 1980'lerden itibaren yaşanan üçüncü tipten finansallaşma bir politika seçimiyken, 1997 yılından itibaren yaşanan dördüncü tipten finansallaşma küresel likiditedeki artış ve aşırı sermaye girişleriyle ilişkilendirilebilir. Bu iki ülke, ilk dönemde artan sermaye giriş çıkışları yaşasa da çıkanın çok üzerinde sermaye girişleri (ki büyük cari açıklar yaratmıştır) 1997 yılından itibaren

■ Grafik 1: ABD'de cari açık ve Google Akademik'te finansallaşma taraması sonuçları

Kaynak: World Development Indicators ve Google Akademik

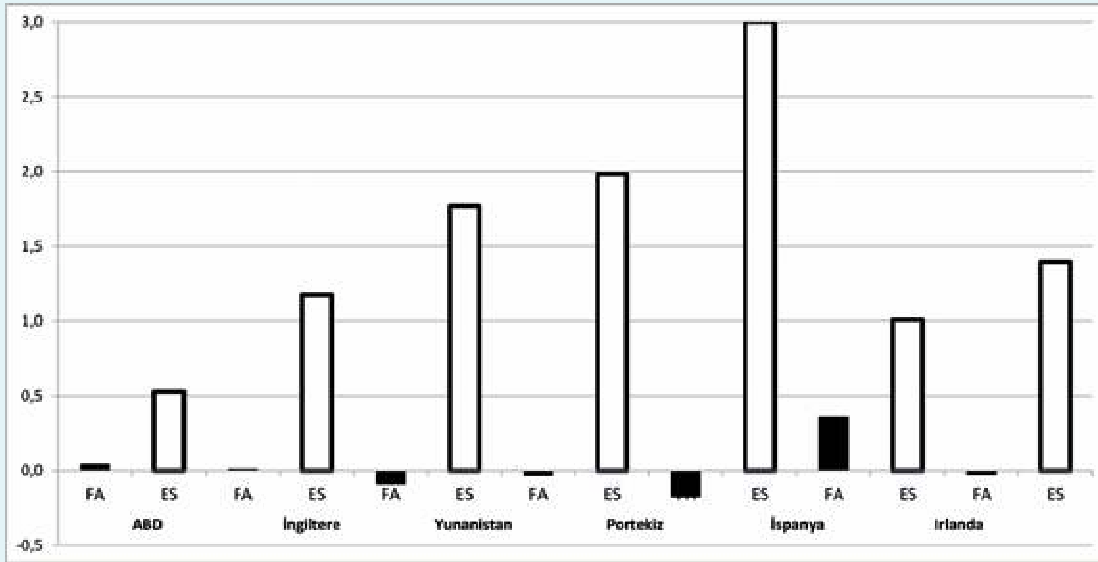
Not: Bu iki değişken arasındaki ilişkinin daha net gösterimi adına ABD'nin cari hesabının ulusal gelir içindeki payı -1 ile çarpılmıştır. Bu nedenle şekildeki pozitif veriler cari açığı temsil etmektedir.

artan küresel likidite nedeniyle oluşmuştur.[2] Üretken yatırım fırsatlarının çok üzerinde gerçekleşen sermaye girişleri bankaların saldırgan ve dürüst olmayan yöntemlerle halklarını aşırı borçlandırmaları sonucunu doğurmuştur. Genelde inanılanın tersine, bankaların bu tutumu krizlerin nedeni değil aşırı sermaye girişlerinin bir sonucudur. Bankaların bu saldırgan tutumu, özünde 1970'lerde petrol krizleri nedeniyle yaşanan likidite bolluğundan sonra bankaların, düşük ve orta gelirli ülkeleri saldırganca borçlandırarak 1980'lerde yarattıkları borç batağından çok da farklı değildir. Borç sorunları henüz çözümlenmemişken ve yaşadıkları acılar çok tazeyken bu ülkelerin tekrar borçlandırılması mümkün olmadığı için bu kez bankalar zengin ülkelerin halklarını hedef almışlardır. ABD ve İngiltere'deki kriz, üçüncü tipte bir finansallaşma nedeniyle değil dördüncü tipte "aşırı finansallaşma" nedeniyle gerçekleşmiştir.

İkinci olarak, hem ABD hem de Almanya, birinci ve ikinci tipte bir finansallaşma yaşamış olsa da sadece ABD üçüncü ve dördüncü tipte finansallaşmış ve ABD dördüncü tipte finansallaşma nedeniyle kriz yaşamıştır. Bu nedenle, ABD'de finansallaşma üzerine çok büyük bir akademik yazın varken Almanya'da finansallaşma üzerine hemen hiçbir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu, Almanya'daki finansal sektörün küçük ve yavaş büyümesinden değil, Almanya'nın üçüncü ve dördüncü tipten finansallaşma yaşamamasından kaynaklanmıştır. Bir başka deyişle ABD, büyük cari açıklar veren bir ülkeyken Almanya cari fazla veren bir ülkedir. Bu gözlem cari açık ve fazla yaşayan diğer ülkeler için de genelleştirilebilir. Cari açık veren İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerin finansallaşmalarıyla ilgili büyük bir akademik yazın varken, cari fazla veren Japonya ve Çin gibi ülkeler üzerine bu tip bir yazın bulunmamaktadır ve bunun nedeni bu ülkelerin küçük ve büyümeyen finansal sektörlere sahip olması değildir. Google Akademik'te yaptığım basit bir araştırma finansallaşma kavramının ABD'nin büyük cari açıklar vermeye başladığı 1997 yılından önce hemen hiç kullanılmazken, kavramın popüler kullanımındaki artışın ABD'nin cari açıklarıyla birlikte hızla arttığını gösteriyor; ki bu durumun bir tesadüften ibaret olduğunu düşünmek kolay değildir.

Üçüncü olarak, birçok ülkede kriz öncesinde artan finansal faaliyetler, finansal aracılıktan (financial intermediation) daha çok, emlak sektöründeki genişlemeden kaynaklanmaktadır ki bu da aşırı finansallaşma tezini desteklemektedir. OECD'nin

■ Grafik 2: Finansal aracılık (FA) ve emlak sektörlerindeki (ES) istihdamın toplam istihdam içindeki payındaki değişmeler (2000 ve 2008 arası)

Kaynak: ILO verilerinden yararlanarak yazarın kendi hesaplaması.

finansallaşma konusunda yayınladığı veriler, krizlerden önce ülkelerde, toplam finansal faaliyetlerinde ciddi bir artış olduğunu göstermekle birlikte bu faaliyetlerin ne kadarının finansal aracılıktan ve ne kadarının emlak sektöründen kaynaklandığı konusunda detaylı bilgi vermemektedir. Buna karşın ILO, finansal aracılık ve emlak sektöründe istihdam verilerini ayrı ayrı yayınlamaktadır. Sektörlerdeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı, sektör katma değerlerinin ulusal gelir içindeki payının, mükemmel olmasa da, kabul edilebilir bir göstergesidir. Grafik 2'de görüleceği gibi, krizden etkilenen yedi ülkenin hepsinde emlak sektörünün toplam istihdam içindeki payındaki artış, finansal aracılıktaki artışı büyük bir farkla geçmiş, hatta bu ülkelerin üçünde (Yunanistan, İspanya ve Fransa) finansal aracılığın payında düşüş görülmüştür. Bu gözlemler finansal sektörde görülen faaliyetlerdeki artışın aslında emlak sektöründen kaynaklandığını göstermektedir; ki bu durum, finansallaşmayla krizleri ilişkilendiren klasik yaklaşımları yanlışlamaktadır. Emlak sektörü öncülüğünde gerçekleşen finansallaşma, yukarıda bahsettiğimiz dördüncü türden aşırı bir finansallaşmadır ve uzun vadede sürdürülebilirliği yoktur. Sermaye girişlerinin durması ve cari açıklarla beslenen balon ekonomilerinin çöküşüyle birlikte emlak temelli finansallaşmada da doğal bir düşüş görülmektedir.

Sonuç

Yukarıda yapılan tartışmalar, finansallaşmanın biçimlerinin ayırt edilmesinin iki açıdan çok önemli olduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi, finansallaşmanın sadece ilk iki biçimi küreseldir ve diğer iki biçimi ise ülkeden ülkeye değişmektedir. Farklı finansallaşma biçimlerinin saptanması, ülkelerin farklı kriz deneyimlerinin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. İkinci olarak, sadece birinci tipten finansallaşma, teknolojik değişikliklerden kaynaklandığı için kalıcıdır. İkinci ve üçüncü tipten finansallaşma uygulanan politikalar sonucu olduğu için bu politikaların değiştirilmesiyle birlikte tersine dönüştürülebilir. Devletin hizmet sektöründeki payında yaşanabilecek olan bir artış; eğitim, sağlık ve emeklilik sektörlerinde finansal piyasaların rolünü azaltabilecektir. Dördüncü tipten finansallaşma ise konjonktürel olarak oluşan ve neoliberal politikalar sürdüğü sürece sıkça karşılaşabileceğimiz türden bir finansallaşmadır ve krizlerle doğrudan ilişkilendirilebilir. Ancak, finansal sektörün sıkıca düzenlenmesi, bu tip finansallaşmayı azaltabileceği gibi bu kökenden kaynaklanan krizlerin azalmasına da yardımcı olabilir. Üçüncü tipten finansallaşma sadece bazı ülkelerde görülmekte ve bu ülkelerin finansal sektör üzerinde uzmanlaşmalarından kaynaklanmaktadır, ki bu durumun uzun bir süre devam etmesi beklenebilir.

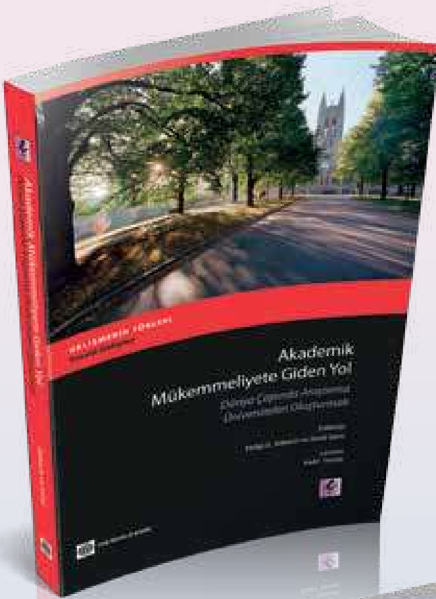
Son Notlar

1 Bu yazı Subaşat (2016)'tan esinlenerek yazılmıştır.

2 Artan küresel likiditenin bazı ülkelerde gözlenen cari fazlalarla ilişkilendirilebilecek dört ana nedeni vardır. İlk olarak, 1997 yılında yaşanan Doğu Asya Krizi'nden sonra birçok ülke bilinçli olarak cari fazla vererek rezerv biriktirme çabası içine girdiler. 1998 yılından itibaren petrol fiyatlarında görülen hızlı artış petrol ihraç eden ülkelerde ciddi cari fazlalara neden oldu. Üçüncü olarak, Çin özellikle 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduktan sonra devasa cari fazlalar vermeye başladı. Bu ülkelerde biriken fonların çoğu, ABD başta olmak üzere batı ülkelerine yönlendirildi. Bu ülkelerdeki cari fazlalarla ABD'deki cari açıklar çıplak gözle görülebilecek kadar net bir trend izlemiştir. Almanya'nın (özellikle 1999 yılında Avro'nun yaratılmasıyla birlikte başlayan) merkantilist politikaları bu ülkede çok büyük cari fazlalar yaratmış ve bu durum özellikle Avro Bölgesi ülkelerinin yaşadığı büyük cari açıklarla sıkça ilişkilendirilmiştir.

Kaynakça

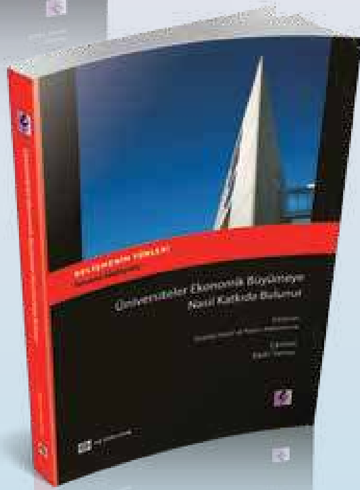
- Lapavitsas, C. (2011), Theorising Financialization, Work, Employment and Society, Vol 25(4). Pp. 611-626.
- Subasat,T. (2016), 'Conjunctural and policy based causes of the 2008 crisis' in T. Subasat, The Great Meltdown of 2008: Systemic, Conjunctural or Policy-created?, (Edward Elgar: London).

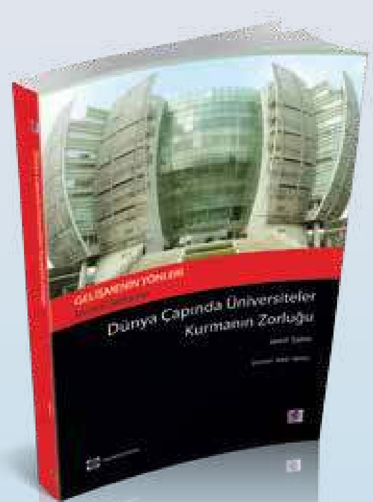
Akademik Mükemmeliyete Giden Yol - Dünya Çapında Araştırma Üniversiteleri Oluşturmak

Jamil Salmi, Philip G. Altbach

Ekonomik büyüme ve rekabet gücü için yükseköğretimin önemi, giderek, sadece orta gelirli ve gelişmiş ülkeler için değil, aynı zamanda düşük gelirli olanlar için de kritik olarak kabul edilmektedir. Eksiksiz ve dünya standartlarında bir müfredata erişim, yeni fikirler ve teknolojiler oluşturarak, uygulayarak ve yayarak üretken faaliyetleri olumlu yönde etkileyecek olan yetenekli, üretken ve esnek işgücü geliştirmelerine yardımcı olur. Araştırma üniversiteleri 21. yüzyılın bilgi ekonomilerinin merkezi kurumları olarak ortaya çıkmaktalar. Bu rapor, küresel sahnede kendi ülkelerinin konumunu iyileştirmek için reformlar ve yenilikler düşünen politika yapıcılar ve yükseköğretim yöneticilerinin ilgisini çekecektir.

Üniversiteler Ekonomik Büyümeye Nasıl Katkıda Bulunur
Editörler: Shahid Yusuf, Kaoru Nabeshima

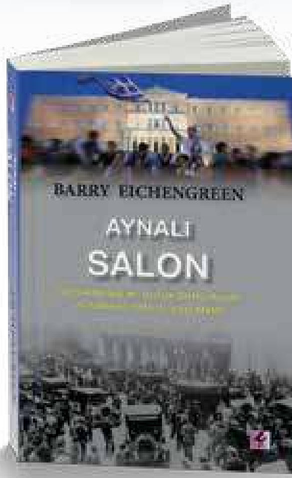

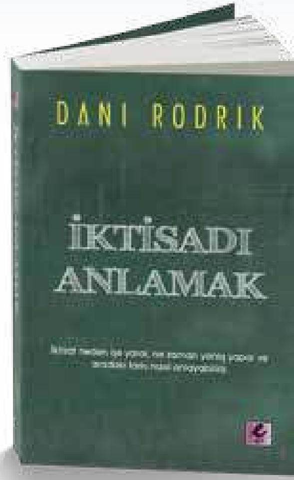
Dünya Çapında Üniversiteler Kurmanın Zorluğu
Jamil Salmi

İktisadi Analiz
Asaf Savaş Akat

Batı Avrupa'da kapitalizm ve sanayinin gelişmesinin kendisi için yarattığı tehdidi, bugün kendisinden daha gelişmiş bir ekonomiye sahip pek çok ülkeden önce hisseden Osmanlı-Türk toplumu, 200 yıllık bir çabaya rağmen, kapitalistleşme/sanayileşme sürecinin bir noktasında takılmışa benziyor. Türk insanının güncel yaşamında, kapitalizmi kapitalizm yapan kurumların önemli bir bölümünün yokluğu bir yana, üstelik kapitalizm öncesi ideolojik ve politik yapının etkisi de hâlâ güçlüdür. Bu koşullarda, eleştirel bir yaklaşımın, kapitalizmi bir türlü doğuramayan bir toplumun yaşadığı sancılı bunalım içinde oluşan geçmişe yönelik tepkilerden kendisini ayırt etmesi zorunlu oluyor.

Aynalı Salon
Barry Eichengreen

İktisadı Anlamak
Dani Rodrik

İktisatta Yöntem
Mark Blaug

Bu kitap iktisadın doğası hakkında bir incelemedir. Başlangıç bölümlerinde, bilim felsefesindeki güncel düşünceleri ve yöntem üzerine yazılanların bir değerlendirmesi sunulmaktadır. Profesör Blaug, daha sonra refah ekonomisinin mantıksal statüsü gibi zorlayıcı bir sorunu ele alarak okuyucuyu iktisatta öne çıkan konuların anlaşılmasına yöneltmektedir. Ardından önde gelen iktisat tartışmalarını içeren bir dizi vaka çalışması bunu izlemektedir. Burada amaç, iktisatçıların üzerinde anlaşmaya varamadığı önemli sorunları çözmek yerine yöntem sorununa daha çok dikkat çekerek iktisattaki anlaşmazlıkların nasıl daha çok aydınlatılabileceğini göstermektir.En son bölüm, dağılan uçları bir araya getirmekte ve modern iktisatta neyin yanlış olduğu hakkında yazarın görüşünü vermektedir.

Profesör Blaug'un bu kitabı gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş yeni baskısından Türkçeleştirilmiştir. Blaug kitapta makroekonomi, genel denge kuramı ve dış ticaret kuramı konularındaki son gelişmeleri tartışmaktadır.

Halkla İlişkiler 2.0 Sosyal Medyada Yeni Paydaşlar, Yeni Teknikler

Özlem Aşman Alikılıç

Halkla ilişkiler, internet ve sosyal medya ile sadece yakınlaşmakla kalmadı, sıkı bir işbirliğine de girdi. Bu işbirliği aslında hedef kitleler ile kurum ve marka işbirliğini de temsil etmekte. Bugün iletişimciler, halkla ilişkiler uzmanları internet ve sosyal medya teknolojilerini kullanarak paydaşlarıyla etkileşim içine giriyor, kurum ve markalar da paydaşlarıyla sohbet ederek bağlantıda kalıyorlar.

Özlem Aşman Alikılıç, "Halkla İlişkiler 2.0: Sosyal medyada Yeni Paydaşlar, Yeni Teknikler" adlı kitabında kurumları, halkla ilişkiler uzmanlarını, ajansları ve öğrencileri; sosyal medyada çevrimiçi paydaşlar ve yeni halkla ilişkiler teknikleri ile buluşturuyor.

Bu kitapta Podcast'ten VOD'lara, VNR ve sosyal medya basın bülteni hazırlamaktan, sosyal medya ölçümlemesine kadar; uzun soluklu sohbetler inşa edilmesinden, çevrimiçi fırsatlar yaratmaya; uygulamaya yönelik her tür tarif, açıklama, yöntem; halkla ilişkiler temelli teorik kuramların gerçek yaşamla buluşmasından, güncel ve reel uyarlamalara kadar halkla ilişkiler ve iletişim dünyasına dair pek çok bilgi var.

Kişilik Dinamikleri ve Stresle Baş Etme
Zeynep Deniz Yöndem

Birbirimizi Anlamak İçin İletişim
Özgür Döğerlioğlu

Yönetici Olmak İçin Bilmeniz Gereken 14 Şey
Özgür Döğerlioğlu

Kadın Erkek İlişkilerinde Sorunlar ve Çözümleri
Nur Velidedeoğlu Kavuncu

Liderlik, Kuramlar ve Yeni Bakış Açıları
Hakan Vahit Erkutlu

Feridun Tur
Türk Eximbank – Ekonomik Araştırmalar
feriduntur@gmail.com

Tahvil Muamması: Yine, Yeni, Yeniden

FED faiz artırım sürecinde yol almaya devam ederken piyasalarda iyimser görünümün hâkim olduğu, bilanço küçültme planı açıklanmasına karşın risk iştahı yüksekliğinin korunduğu dikkat çekmektedir. FED, 2017 yılı içinde 50 baz puanlık faiz artışı yapmış olmasına karşın 10 yıllık devlet tahvili getirileri 35 baz puan kadar düşüş kaydetmiştir. Bu durum, faiz artırım sürecinin daha detaylı incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

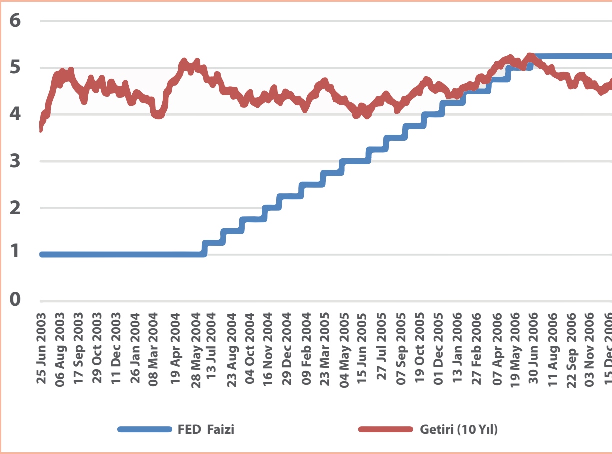
Bu çalışmada ilk olarak FED'in 2004-2006 dönemindeki faiz artışı döngüsü incelenerek vade primi kavramı tanıtılmış, ardından vade priminin olası belirleyicileri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise vade primi kavramından yola çıkarak FED'in gelecekteki faiz artırım patikasına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Greenspan'in Tahvil Muamması – 2004-2006 (Conundrum)

FED, Haziran 2004'te kısa vadeli faizlerde artırıma başlamış ve 2006 yılının ortasına kadar süren artırım döngüsünde 425 baz puan faiz artışı gerçekleştirmiştir. Kısa vadeli faizlerdeki söz konusu yükselişe karşın, bu dönemde 10 yıllık tahvillerin getirileri %4 ila %5 arasında dalgalanmış, kısa vadeli faizlerdeki yükseliş tahvil faizlerine yansımamış (Grafik 1), hatta dolar beklenmedik şekilde bu dönemde değer yitirmiş[1], hisse senedi piyasaları yüksek kazanç imkânları sunmuştur. Bu durum, FED'in efsanevi başkanı Alan Greenspan tarafından bir muamma[2] olarak ifade edilmiştir.

Trump'ın maliye politikasında somut adımlar atacağına ilişkin bir inanış yatırımcılar nezdinde yayılmadığı sürece risk iştahının yükselme eğilimini koruyabileceği değerlendirilmektedir.

■ Grafik 1: 10 Yıllık Tahvil Getirisi ile FED Faizi Arasındaki İlişki (%, 2003-2006)

10 yıllık tahvilin getirisi, yatırımcıların 10 yıllık vade boyunca kısa vadeli faizlerin hangi seviyede oluşacağı beklentisi (risk nötr getiri) ile vade priminden oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle yatırımcıların 1 yıllık tahvil yerine daha riskli kabul edilen 10 yıllık tahvile yönelmelerini sağlamak için pozitif bir vade primi verilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Geleneksel anlayış, vade priminin pozitif ve istikrarlı bir yapı arz etmesi gerektiğinden yola çıkarken, Greenspan'in Tahvil Muamması sonrasında yoğunlaşan çalışmalar bu anlayışın hatalı olduğunu göstermiştir.

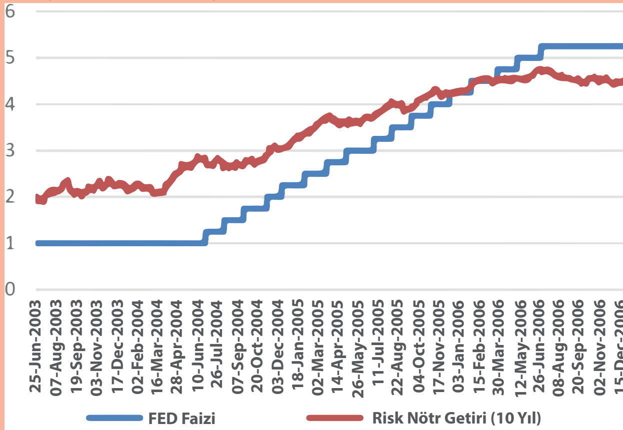
Grafik 2'den de görüldüğü gibi, FED'in politika faizinde yaptığı artırımlar, risk nötr getirilerde[3] bir yükselişi beraberinde getirmiştir. Bu husus, FED'in faiz artırımlarıyla birlikte kısa vadeli faizlerin takip eden 10 yıl boyunca izleyeceği seyre ilişkin beklentilerin artmış olması anlamına gelmektedir. Buna karşın aynı dönemde vade primi yaklaşık %2 seviyesinden sıfıra kadar gerilemiştir. Risk nötr getirilerde, politika faizindeki artışa paralel bir yükseliş yaşanırken (Grafik 2), vade priminde görülen keskin düşüş (Grafik 3), tahvil getirilerinin görece yatay dalgalı bir hareket izlemesine neden olmuştur (Grafik 1).

Tahvil getirisi, yukarıda da değinildiği gibi, risk nötr getiri ile vade primi toplamından oluşmaktadır. FED'in kısa vadeli faizleri artırması, risk nötr getiriyi yani kısa vadeli faizlere ilişkin beklentiyi yükseltmekte, buna karşın vade priminin izlediği yön farklılaşabilmektedir. Nitekim 2004 yılının ortasında başlayan faiz artırım döngüsünün enflasyon beklentilerini düşürmesi suretiyle vade primini aşağı yönlü baskılayıcı etki doğurduğu değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle kısa vadeli faizlerdeki artış bir yandan risk nötr getiriyi yükselterek tahvil faizlerini yukarı yönlü baskılarken, diğer yandan enflasyon beklentilerini düşürücü yönde etki ederek vade primini aşağı yönlü baskılamıştır.

Küresel Kriz ve FED'in Politika Uygulamaları

ABD'de ekonomide görülen yavaşlama risklerine paralel olarak 2007'nin son çeyreğinden itibaren FED'in politika faizinde azaltıma gittiği ve Ocak 2009'da politika faizinin sıfır tabanına (%0-%0,25 bandı) yerleştiği bilinmektedir. Grafik 4, politika faizindeki indirimler ile birlikte risk nötr getiride de düşüşün gözlendiğine işaret etmektedir. FED faizi sıfır çizgisinde seyrettiği süre boyunca risk nötr getirinin de görece yatay bir

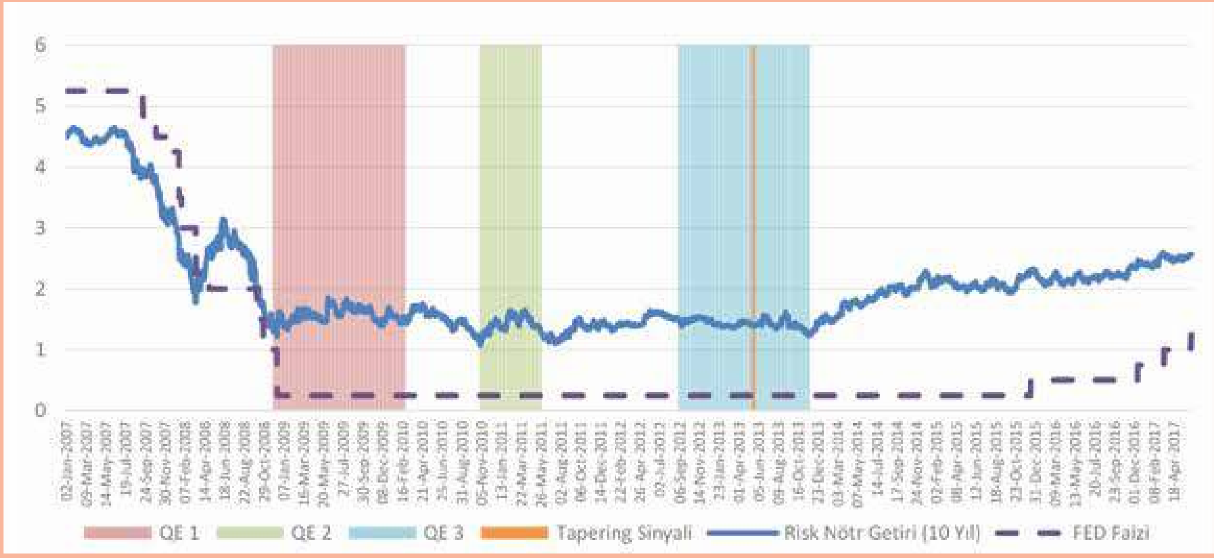
■ Grafik 2: Risk Nötr Getiri ile FED Faizi Arasındaki İlişki (%, 2003-2006)

■ Grafik 3: Vade Primi ile FED Faizi Arasındaki İlişki (%, 2003-2006)

■ Grafik 4: Risk Nötr Getiri ve Küresel Kriz Sonrası FED Uygulamaları

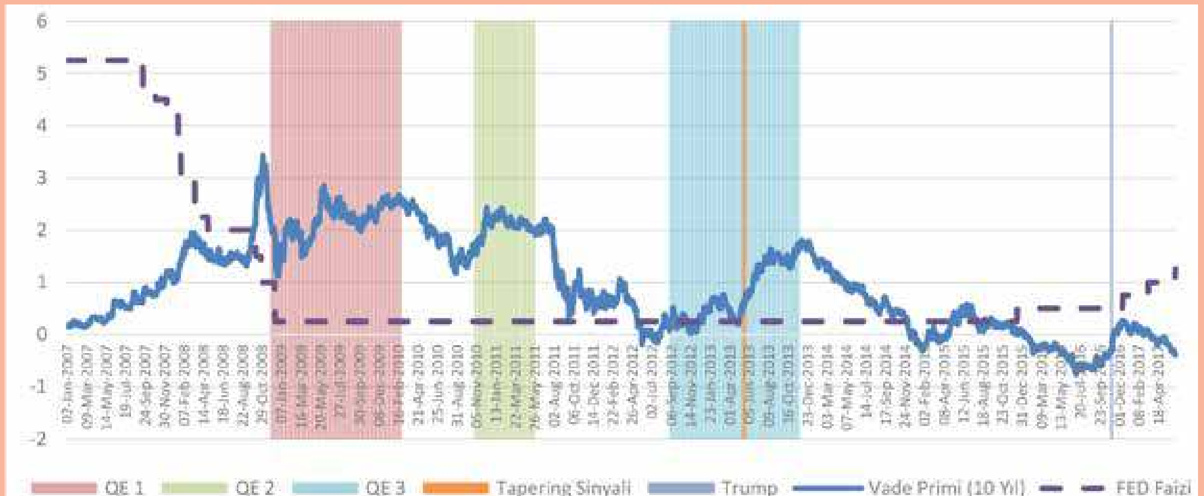
seyir izlediği, bununla birlikte üçüncü miktarsal genişleme (QE3) çerçevesinde tahvil alımlarının sonlanmasıyla birlikte risk nötr getirinin yükselmeye başladığı görülmektedir. Risk nötr getirideki söz konusu yükseliş, kısa vadeli faizlerdeki yükseliş beklentisinden, bir başka ifadeyle FED'in faiz artırımlarına başlayacağı beklentilerinden kaynaklanmıştır. Tahvil alımlarının sonlandığı Kasım 2013'te %1,26 seviyesinde olan risk nötr getiri, izleyen dönem boyunca FED'in faiz artırım patikasına ilişkin beklentiler ile birlikte %2,57'ye kadar yükselmiştir.

Grafik 4'te dikkat çeken bir başka husus ise uygulanan miktarsal genişleme politikalarının risk nötr getiri üzerinde yarattığı etkinin belirsiz olması, bu dönemde risk nötr getirinin yatay bir seyir izlemesidir.

Grafik 5'te FED'in uyguladığı politikalar ile vade primi serisi birlikte sunulmaktadır. Grafikten de görüldüğü gibi politika faizinde güçlü indirimlerin yapıldığı 2007-2008 döneminde vade priminde artış gerçekleşmiştir. Miktarsal genişleme politikaları sonrasında vade priminde ana eğilimin aşağı yönlü olduğu değerlendirmesi yapılabilecek iken, QE1 ve QE2 uygulandığı dönemde vade priminin yatay seyri, QE3'te, özellikle tapering sinyali sonrasında ise vade priminin yukarı yönlü hareketi, vade priminin izlediği seyirde miktarsal genişlemenin ana itici unsur olduğu görüşüne şüphe düşürmektedir.

Bunun yanında, tahvil alımlarının sonlandığı Kasım 2013 sonrasında vade priminin düşüş eğiliminin daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

■ Grafik 5: Vade Primi ve Küresel Kriz Sonrası FED Uygulamaları

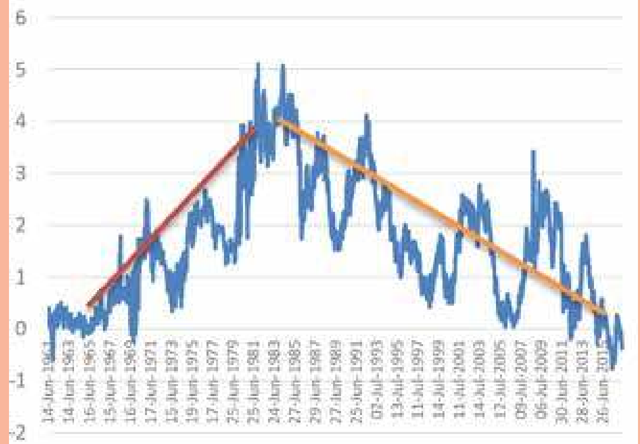
2016 yılında ABD başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın kazanma olasılığındaki artışa paralel olarak vade priminin yılın ikinci yarısında yükseldiği dikkat çekmektedir. Bu durum, vade primindeki artışın geleceğe yönelik risk algılarındaki artıştan kaynaklanabildiğine ilişkin bir örnek olarak görülmektedir. Nitekim Trump'ın seçim vaatlerinde ekonomi politikalarına ilişkin radikal ve kimi zaman çelişik önermeleri, belirsizliği artırmış iken, genişlemeci maliye politikası, bütçe açığı, daha yüksek büyüme oranı gibi söylemlerin de enflasyon beklentilerini yükselterek vade primini artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, Trump'ın vaatlerini yerine getirmekte zorlanacağı ve genişlemeci maliye politikası gibi konulardaki tereddütler, hatta bunların uygulamaya alınamayacağı beklentilerinin yaygınlaşması ile vade primi yeniden ana eğilimi olan aşağı yönlü hareketine devam etmiştir.

Vade Primini Kısa ve Uzun Vadede Etkileyenler

Vade priminde, tahvilin süresi boyunca karşılaşılabilecek belirsizlikler ve riskler, faizlere beklenen etkisi ölçüsünde fiyatlanmaktadır. Örneğin; önümüzdeki 10 yıllık döneme ilişkin enflasyon beklentilerindeki artış, vade primini yükseltmektedir. Tersine enflasyon beklentilerindeki düşüş vade primini düşürecek, enflasyondan ziyade deflasyon beklentilerinin yaygınlaşması ise vade priminin negatif olması yönünde baskı yaratacaktır. Enflasyon beklentisine ilişkin ana belirleyicilerden birinin büyüme beklentileri olduğundan yola çıkarak, büyüme beklentilerindeki artışın vade primini yükseltebileceği kabul edilebilecektir. Bununla birlikte küresel, jeopolitik, politik ya da ekonomik diğer risklerde[4] ortaya çıkan artış, enflasyon ve faizler üzerinde etki doğurma beklentisi yarattığı sürece vade primini etkileyecektir.

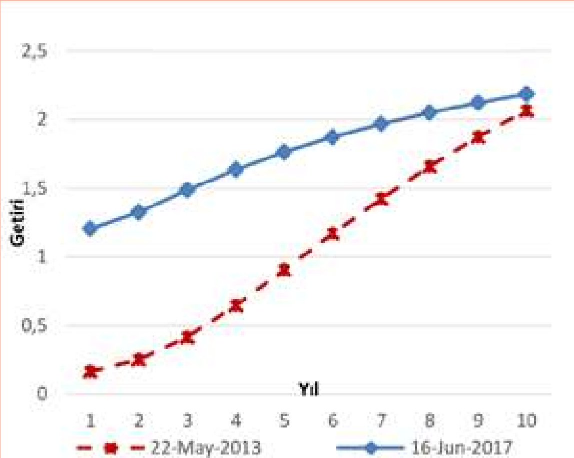
Burada sayılan hususlar vade priminin kısa-orta vadeli eğilimlerini açıklamakta ve öngörmekte kullanılabilecek iken, Grafik 6'da da sunulduğu gibi kısa vadeli hareketlerden bağımsız, uzun dönemli aşağı yönlü bir eğilimin söz konusu olduğu da görülmektedir. Grafik 6'da görülen 1960 sonrası 20 yıllık yükseliş, sonrasında 35 yıllık düşüş içeren bu eğilimin gelişmiş ülkelerde enflasyon ve faiz eğrileri için de geçerli olduğu bilinmektedir. Grafik 6, vade primi düşüşünün ana itici gücünün miktarsal genişleme programından kaynakladığı değerlendirmesini sorgulanabilir kılmaktadır. Şüphesiz miktarsal genişleme politikalarının burada bir etkisi söz konusu olabilecektir, ancak düşüşün ana eğiliminin çok daha öncelere dayandığı göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla bilanço küçültme ile birlikte vade priminin yükseleceği öngörüsüne ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

■ Grafik 6: Vade Priminin 55 Yıllık Geçmişi

Grafik 6, vade primini etkileyen uzun dönemli eğilimin açıklanmasında yapısal unsurların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Küresel reel faiz oranlarındaki düşüşün yapısal unsurlarının incelendiği bir çalışmada[5] son yıllarda büyüme oranında yaşanan gerilemelerin etkisinin olduğu belirtilmekle birlikte ana belirleyicilerin tasarruf-yatırım tercihleri ve yapısındaki değişimden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Benzer şekilde başka bir çalışmada[6] da demografik dönüşüm, artan gelir eşitsizliği ve özellikle Asya ülkeleri kaynaklı tasarruf fazlasının (savings glut[7]) faizlerde uzun süren düşüş eğilimini besleyen yapısal unsurlar olduğu belirtilmekte ve bu eğilimlerin önümüzdeki dönemde de devam edebileceğine ilişkin beklentilerin altı çizilmektedir. Ayrıca, verimlilik yeteri kadar artmadığı için büyümenin zayıf seyrettiği/seyredeceği, borç seviyesinin çok yüksek olması (debt overhang) nedeniyle borçlanma aracılığıyla talep yaratılamayacağı, finansal regülasyonlar ve varlık balonlarının patlaması sonrası oluşan bilanço resesyonu gibi hususlar etrafında tartışılan[8] yapısal durgunluk (secular stagnation) hipotezleri de uzun vadede güçlü talep artışıyla enflasyon yaratılmasının zorluklarına işaret etmektedir. Lawrence Summers ile başlayan[9] bu tartışmanın işaret ettiği 1980 sonrası istikrarla azalan büyüme

■ Grafik 7: Getiri Eğrisi (%)

eğilimi ile vade priminin aşağı yönlü eğilimi arasında bir ilişki görülmektedir.

Vade Primi Düşerken Faiz Artırımının Devamı Gelir mi: Getiri Eğrisi Ne Söylüyor?

10 yıllık ABD devlet tahvilinin getirisinin hangi yönde hareket edeceği, risk nötr getiri ile vade priminin karşılıklı hareketlerine göre şekillenmektedir. Örneğin; QE3'ün son bulduğu 27 Kasım 2013'ten bugüne risk nötr getiri 132 baz puan artmışken, vade primi aynı dönemde 204 baz puan düşmüş, bunun sonucunda tahvil getirisi 73 baz puanlık düşüş kaydetmiştir. FED'in politika faizinde ilk artırımın yapıldığı 17 Aralık 2015 tarihinden bugüne risk nötr getiri 27 baz puan artmış, vade primi 48 puan düşmüş ve tahvil getirisi net olarak 21 baz puan düşüş sergilemiştir. Dolayısıyla uzun vadeli faizlerin gideceği yöne ilişkin bir değerlendirme yapmak için risk nötr getiri ve vade priminin birlikte değerlendirilmesi şarttır.

Vade priminin uzun vadeli düşüş yönündeki ana eğilimi dikkate alındığında, kısa vadeli faiz artırımlarına rağmen uzun vadeli faizlerin o kadar yükselmeyebileceği bir çerçeve oluşabilecektir. Bu durum, getiri eğrisinin kısa vadeli kanadında bir artış, uzun vadede ise görece dengeli bir yapı resmedebilecek, böylece getiri eğrisi daha da yatıklaşabilecektir. Bilindiği gibi vadeye göre getiri oranlarını gösteren getiri eğrisinin pozitif eğimli olması, ekonomik büyümeyi destekleyici bir para politikası duruşu anlamına gelmekte iken, getiri eğrisinin yatıklaşması, para politikası duruşunun görece nötr hale geldiğine işaret etmektedir. Getiri eğrisinin terse dönmesi olarak da adlandırılan, kısa vadeli faizlerin uzun vadeli faizlerden daha yüksek seviyelere çıkması durumu ise daraltıcı bir para politikası duruşu anlamına gelmektedir.

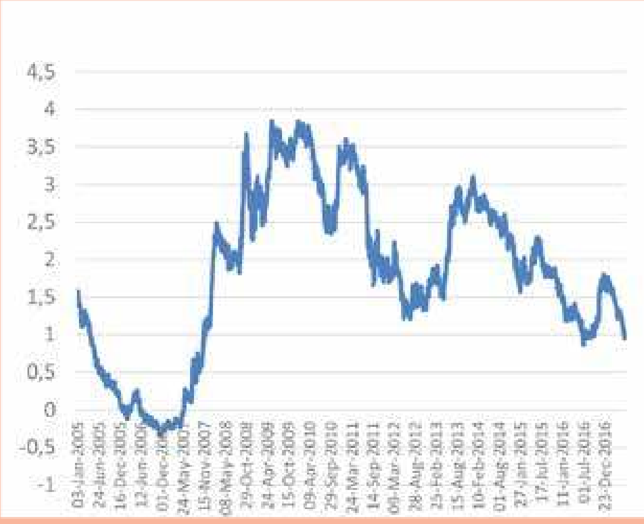
Grafik 7'de 22 Mayıs 2013 tarihinde Bernanke'nin tapering sinyali verdiği gündeki getiri eğrisi ile 16 Haziran 2017 tarihli getiri eğrileri birlikte sunulmaktadır. Grafikten de görüldüğü gibi bu iki nokta arasında kısa vadeli faizlerde bir artış yaşanmış, buna karşın uzun vadeli faizlerdeki yükseliş oldukça sınırlı gerçekleşmiş, bunun sonucunda getiri eğrisi yatıklaşmıştır. Bu durum, para politikası duruşunun daha az destekleyici olduğu şeklinde değerlendirilebilmektedir. Buna karşın, getiri eğrisinin zaman içindeki değişime ilişkin bilgi üretmekte kısıtlayıcı formundan dolayı Grafik 8'de 10 yıllık tahvil getirisi ile 1 yıllık tahvil getirisi arasındaki fark gösterilmektedir. Bu farkın azalması, getiri eğrisinin kısa ve uzun uçları arasındaki farkın azalması, bir başka ifadeyle getiri eğrisinin yatıklaşması anlamına gelmekte iken, farkın negatif bölgeye geçmesi getiri eğrisinin terse dönmesi anlamına gelmekte, bu bağlamda daraltıcı para politikası duruşuna karşılık gelmektedir.

Grafik 8'de iki husus dikkat çekmeye değer görülmektedir. Bunlardan birincisi, küresel kriz öncesi kısa vadeli faiz artırımları ve uzun vadeli faizlerin bunlara eşlik etmemesi (bu çalışmanın başlangıcında incelenen "muamma" dönemi) ve 10 yıllık tahvil ile 1 yıllık tahvil arasındaki getiri farkının 2006 yılının son çeyreğinde sıfırın altına gerilemesidir. Bu durum, FED'in çok sıkı politika uygulayarak krizi tetiklediğine ilişkin daha sonra ortaya koyulan eleştirilere temel oluşturmuştur. İkinci dikkat çeken nokta ise, 10 yıl ile 1 yıllık tahviller arasındaki getiri farkının, küresel kriz sonrasındaki en düşük seviyesine gelmek üzere olmasıdır. Bu eğilimin devam etmesi para politikasının daha az destekleyici bir duruşa yönelmesine neden olacak iken, bu eğilimi tersine çevirebilecek kısa vadeli gündem maddesi Trump'ın vaat ettiği maliye politikası çerçevesidir.

Anahtar Değişken Trump

FED'in 2017 yılında 1, 2018 yılında ise 3 kez faizleri artıracağını tahmin ettiği bir ortamda, kısa vadeli faizlerdeki yükselişe uzun vadeli faizlerin eşlik etmesi gerekecektir ancak, bu çalışmada da vurgulandığı gibi (ek bir risk faktörü oluşmadığı

■ Grafik 8: 10 Yıl - 1 Yıl Getiri Farkı

takdirde) vade priminin ana eğiliminin aşağı yönlü olması uzun vadeli faizlerin yükselmesinin önünde bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır.

Kısa vadeli faizler yükselirken, uzun vadeli faizlerin bu yükselişe eşlik edememesi durumunda 10 yıl ile 1 yıllık tahvillerin arasındaki fark daha da azalabilecek, bu durum da para politikasının ekonomi üzerindeki etkisini olumsuzlaştırarak daraltıcı yönde baskıları kuvvetlendirebilecektir. Buradan yola çıkarak, FED'in istikrarlı şekilde öngördüğü faiz artırım patikasına devam edebilmesi için vade priminin yükselmesi gerekeceği söylenebilir.

Vade primini yükseltmek için, vade primini düşüren yapısal (secular) unsurların bertaraf edilmesi anlamlı ve uzun vadeli bir çözüm için gerekli görülmekte ancak bu hususlar çalışmanın mevcut sınırlarını ve vade ufkunu aşmaktadır. Kısa vadede vade priminin yükselmesini sağlayabilecek gündemde olan husus ise maliye politikası uygulamasıdır.

Trump'ın, seçim döneminde vaat ettiği genişleyici maliye politikası uygulamalarına yönelik tartışmalar, kısa vadede büyümeyi ve enflasyon beklentilerini yükselterek vade priminin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Böylelikle getiri eğrisi daha fazla yatıklaşmadan faizlerin artırılması mümkün hale gelecektir. Uygulanacak olası genişlemeci mali politika, faiz artırımlarının bir yandan büyüme diğer yandan enflasyon üzerindeki aşağı yönlü etkilerini bertaraf edebilecektir. Böyle bir durumda belirsizlik ve enflasyon beklentilerindeki artışı ve risk iştahında azalma ve göreli getirinin azalmasını takiben gelişen ülkelere kısa vadeli sermaye akımlarında durgunluk ile gelişen ülke kurları üzerinde değer kaybı yönünde baskılar görülebilecektir.

Aksi durumda, yani kısa vadeli faizlerdeki artırım patikası, genişlemeci maliye politikası ile desteklenmediği (ve eşdeğeri risk artırıcı bir şok oluşmadığı) sürece getiri eğrisinin yatıklaşmasına vesile olacaktır. Bu süreçte vade priminin aşağı yönlü eğilimi devam ettiği sürece ABD ekonomisinin toparlanmasının kırılganlığı, enflasyon yaratılamamış olması hususları gündemde kalmaya devam edebilecek, küresel risk iştahı ve gelişen ülkelere yönelen sermaye girişi kuvvetlenebilecektir. Bu durum, gelişen ülkelerin para birimlerinin değerlenmesi yönündeki eğilimin devam edebileceğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle Trump'ın maliye politikasında somut adımlar atacağına ilişkin bir inanış, yatırımcılar nezdinde yayılmadığı sürece risk iştahının yükselme eğilimini koruyabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte vade primi artışı olmaksızın FED'in kısa vadeli faizleri yükseltmeye devam etmesi ise sürdürülebilir görülmemekte, böyle bir durumda 2018 yılında faiz artırımlarına bir mola verilmesi gerekebileceği değerlendirilmektedir.

Küresel ekonomiye ilişkin beklentiler oluşturulurken 2017 yılının son çeyreğinde ABD ekonomisinde genişlemeci maliye politikası konusunda somut adımların görülmeye başlanacağı bir çerçeve esas alınmaktadır. Bu adımlar fiyatlamaya dahil edilene kadar risk iştahının ve gelişen ülkelere ilginin yüksek olacağı değerlendirilmekte, maliye politikasının devreye girmesi ile FED'in faiz artırımlarına 2018 yılı içinde devam edebileceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevenin geçerli olması durumunda ABD 10 yıllık tahvil faizleri 2018'de yükselebilecek, gelişen ülkelerle ABD tahvilleri arasındaki göreli getirinin azalmasıyla birlikte gelişen ülkeler 2018 yılında döviz piyasalarında daha büyük risklerle karşılaşabileceklerdir.

Kaynakça

1 Davies, Gavin, (Mart, 2017), "Fed tightening but no revival of the 'Greenspan Conundrum'", Financial Times.

2 Greenspan, Alan (Şubat, 2005); FED, Testimony.

3 Bu çalışmada ABD tahvil getirilerinin "risk nötr getiri" ile "vade primi"ne ayrıştırılmasında, yaygın olarak kullanılan ve sık güncellenen New York FED'in verileri kullanılmıştır.

4 Klein, Matthew (Eylül, 2015); "Greenspan's bogus conundrum", Financial Times.

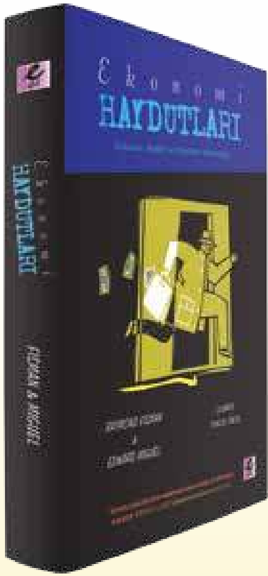
5 Rachel, L., T.D. Smith; (Aralık, 2015), "Secular drivers of the global real interest rate", Bank of England, Staff Working Paper No.571.

6 Claeys, Gregory (2016); "Low long term rates: bond bubble or symptom of secular stagnation?", Policy Contribution, Issue no 15.

7 Bernanke, Ben (Mart, 2005); "The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit", FED.

8 Teulings, C., R. Baldwin (2014), "Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures", CEPR Press, voxeu.org e-book.

9 Summers, Lawrence (2014), "U.S. Economic Prospects: Secular Stagnation, Hysterisis, and the Zero Lower Bound", Business Economics, Vol.49, no.2.

Ekonomi Haydutları

Raymond Fiman, Edward Miguel

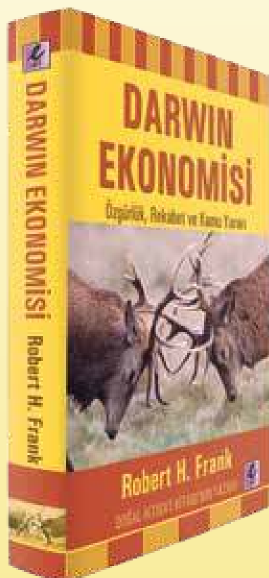
Ekonomi hayduduyla tanışın. O, diplomatik dokunulmazlığı nedeniyle polisler kendisine dokunamadığı için trafiğin en yoğun olduğu saatlerde Mercedes'ini New York'un sokaklarında başka bir aracın yanına, yani neredeyse yolun ortasına park eden bir Birleşmiş Milletler diplomatı.

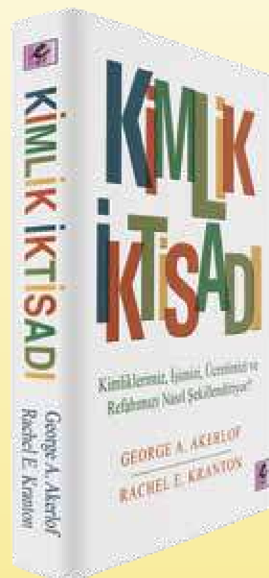
O, donmuş tavukları mucize kabilinden donmuş hindilere çevirerek gümrük vergilerini ödemekten kurtulan bir Çinli kaçakçı. Gelişmekte olan dünyaya verilen milyarlarca dolar yardımı bir şekilde cebine indiren bir diktatör, bir savaş ağası, vicdansız bir bürokrat. Hırsızlığı ve cinayeti, iş stratejisinin sıradan bir parçası olarak gören kurnaz bir dolandırıcı. Üstelik yanlış koşullar bir araya geldiğinde O pekâlâ siz de olabilirsiniz.

Fisman ve Miguel, iktisadı kullanarak, bu "haydutların" zihinlerine giriyor ve dünyanın yoksul insanları için fark yaratabilecek, aralarında kuraklık dönemlerinde şiddeti yatıştırmak için para akıtılması ile Dünya Bankası'nın yolsuzluğa en elverişli yardım programlarından uzak tutulmasının da bulunduğu çeşitli çözümler sunuyorlar.

Ekonomi Haydutları ile küresel iktisadi kalkınmanın karanlık yüzünde eğlenceli bir yürüyüşe çıkın.

Doğal İktisat
Robert H. Frank

Darwin Ekonomisi
Robert H. Frank

Kimlik İktisadı
George A. Akerlof, Rachel E. Kranton

"Mülkiye'de tartışma kültürü, 1940'lar. AÜ SBF Dekanlık Fotoğraf Arşivi'nden."

Altuğ Yalçıntaş
Ankara Üniversitesi
altug.yalcintas@politics.ankara.edu.tr
http://ayalcintas.blogspot.com/

Mülk, Mülkiye, Mülkiyet: Bir Eğitim Kurumunun Fikrî İnşası (3)

Diyeceksiniz ki, "Mülkiye'de bilgisayar dilleri öğretilmiyor, o zaman bu Mülkiye mezunlarına uygun bir iş kolu değildir.". Haklısınız, Mülkiye'de bilgisayar kodları üzerine bir ders yok ancak, Mülkiye'de şairlik ve romancılık diye de dersler yok. Ancak, Cemal Süreya, Ece Ayhan, İsmet Özel, Sezai Karakoç ve Ayla Kutlu Mülkiyeliler olarak en çok gurur duyduğumuz şairler ve romancılar arasındadır.

Adalet Müştereklerin Temelidir

Şu sıralar, Mülkiye mezunları (özellikle de okul çağına gelmiş çocukları olan Mülkiyeli anne ve babalar) ile mezuniyet aşamasına gelen Mülkiye tüllabı arasında yaygın iki kaygı var:

- Devlet okullarındaki müfredat: Özellikle evrim kuramının devlet okullarındaki lise müfredatının çıkartılması ve cihat konusunun müfredata alınması, veliler arasında, derslerde işlenen konulara ilişkin soru işaretleri oluşturdu. Aileler, devlet okullarında sunulan eğitimden artık daha az hoşnutlar.
- Devlet memurluğuna giriş sınavlarındaki mülakatlar: Devlet kurumlarına giriş sınavlarına giren adayların yazılı sınavları geçtikten sonra bir de mülakat sürecinden geçmesi beklenir. Mülakat yöntemi yüzünden bugün bazı adayların söz konusu pozisyona layık olmasa bile tercih edildiği yönünde şüpheler oluşmuş. Personel alımında usulsüzlük yapıldığı kanaati yaygınlaşmış.

Açıkçası bu kaygılar sadece Mülkiyeliler arasında değil, "çeşitli sebeplerle" son 10 ya da 15 yıldır uygulanan hükümet politikalarına itirazı olan hemen herkes arasında yaygın. Bu ve benzer kaygıları olan velilere ve mezuniyet adaylarına ben şu öneride bulunuyorum: "O zaman siz de çocuklarınızı devlet okullarına göndermeyin ve devlet kurumu

sınavlarına girmeyin." Doğal olarak, bu cevap birçok Mülkiyeliyi kızdırıyor. Ayrıca, benim için bunları söylemek, yapmaktan daha kolay olduğundan, bu konudaki önerimi dinleyen pek kimse yok diye düşünüyorum.

Konuştuğum Mülkiyelilere hak veriyorum aslında. Devlet okullarının çoğu bedava; buna karşılık, vakıf kolejlerinin fiyatları çok yüksek. Yılda 50,000 TL'nin üzerinde fiyat isteyen okullar var. Diğer taraftan, iş arayan mezunlara devlet memurluğu, özel sektörde kısa vadede elde edilmesi mümkün olmayan bazı avantajlar sağlıyor – emeklilik hakları, izinler, sendikal haklar ve çalışma saatleri gibi. Bu nedenle, şu anki hükümet ne kadar sevilmese de, bazı kurumlardaki uzman yardımcılığı ya da müfettiş yardımcılığı, birçok mezun için hâlâ tercih edilebilir ya da en azından katlanılabilir durumda.

Ancak yukarıdaki önerilerime gelen tepkilerin arkasında, sadece bu maddi gerekçelerin olmadığı kanaatini taşıyorum. Bence, bu önermeme verilen tepkilerin arkasında, Mülkiye'de yerleşik hale gelen düşünce alışkanlıkları yatıyor. Bu düşünce alışkanlıklarından en önemlisi devletsiz düşünememe alışkanlığıdır. Açıklamaya çalışayım.

"Hür Teşebbüs" Yok, Devlet Yok, Peki Ne Var?

Son birkaç yıldır gelecek öngörülerimize dair planlarımız o kadar ani bir şekilde değişti ki, değişen koşullar karşısında yeniden düşünmeye fırsat bulabilmiş değiliz. Belki önümüzdeki yıllarda, Mülkiyeliler de birçok konu gibi devlete olan tavrını da kendiliğinden değiştireceklerdir. Bu tavır değişikliği sonrasında "hür teşebbüs"e bir şans daha vermek ihtimaller dahilinde midir, emin değilim ancak, "devlet kapısı" da "hür teşebbüs" de kapılarını Mülkiyelilere sert ve ani bir şekilde kapamışken, belki seçeneklerimizi yeniden değerlendirmek için bir fırsat elde etmişizdir.

Mülkiyeliler on yıllar boyunca bir devlet ideolojisi olarak sosyalizmi "hür teşebbüs"ün bir ideolojisi olan liberalizmin alternatifi olarak öğrendi ve kendilerini, "geleneksel olarak", iki seçenek arasında tercih yapmak zorunda hissetti: (1) Devlet kurumlarında memurluk ya da yöneticilik veya (2) "hür teşebbüs" ile barışık bir hayat. Oysa "hür teşebbüs"ün hüküm sürdüğü kapitalizm şartları altındaki hayatın alternatifi, devlet kurumlarında memur olmak değildir. Benzer şekilde, "hür teşebbüs"ün ekonomide işgal ettiği alanı geriletmenin yolu da devletin alanını genişletmek değildir. Bizler daha karmaşık imkânların yaratıcısı olmak zorundayız. Bunu geçmişte yaptık. Bugün de yapabilecek durumdayız. Doğal olarak, eğer yaratıcılığımızı kullanabilirsek, devlete ve "hür teşebbüs"e dair yüzyılı aşan arzularımızdan ve hayallerimizden de vazgeçmemiz gerekecek. İşte sıkıntı bence tam olarak burada! Yine de yeni kuramsal imkânlar yaratabilir olduğumuzu görmek zorundayız. Burada, bu imkânlardan birinin üzerinde durmak istiyorum: müşterekler.

Müşterek Nedir?

Müşterekler, ferdi mülkiyet ve devlet mülkü dışında kalan bir mülkiyet formudur. Doğası gereği herkese aittir ve aynı anda iştirakçilerine artan oranlarda fayda sağlar. Başka bir ifadeyle, bir müşterek, devlete ya da fertlere ait olmayan ancak, aynı anda herkese ait olan bir mülkiyet formudur. Müşterekler üzerinde devlet ve fertler tek başlarına mülkiyet hakkı iddia edemezler; devletler ve fertler, müştereklerin tüketimi sürecinde, sadece birer iştirakçidir.

Bazı örnekler vereyim. Dil bir müşterektir. Dil, doğası gereği özelleştirilemez ve devletleştirilemez. Yani bir kişiye ait bir dilden bahsedemeyeceğimiz gibi, devletler bir dilin kullanılmasını hukuk yoluyla ya da zor kullanarak kısıtlayamaz ve engelleyemez. Bir dilin faydası, o dili daha fazla kişi kullanıyorsa ortaya çıkar. Dil konusundaki her kısıtlama girişimi,

"Bir müşterek mal olan "tartışma"ya örnek. İdeal şartlar altında bir kurumun profesörleri bir masa etrafında oturur ve tartışırlar. Önce Mülkiye'de sonra Türkiye'de bu ideal şarta ne kadar yakın olduğumuzun kararını okuyucuya bırakıyorum. (Kaynak: Ali Çankaya. "1959-1960 Ders Yılı S.B.F. Profesörler Kurulu" Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, s. 1224.)"

dilden müştereken fayda sağlayan her kimse onların zararına sonuç doğurur. Bir müşterek olan dil konusunda ideal olan, herkesin o dili en iyi şekilde konuşması ve herkesin bu yolla birbiriyle iletişim halinde olmasıdır. Bir anlamda, müşterekler, Ludwig Wittgenstein'in "bireysel dil" argümanına karşı oluşunun arkasındaki düşünme şekli olarak yorumlanabilir (Wittgenstein 1953 [1986]).

Dil dışında, bir toplumu bir arada tutan dayanışma, güven ve adalet gibi duygular da birer müşterektir. Herhangi bir konuda dayanışma içerisinde olan kişi sayısı ne kadar fazlaysa, dayanışmanın etkililiği de o kadar artar. Dayanışmacılar arasında kimse dayanışma faaliyeti üzerinde tek başına mülkiyet hakkı iddia edemez. Dayanışma, bir iktisatçı gibi düşünürsek, "kamusal bir mal"dır. Özelleştirilemez.

Güven de aynı şekilde. Bir toplumda birbirine güvenen kişi ve kurumların sayısı ne kadar fazlaysa, o toplum o kadar yaşanılası olur. Tabii ki adalet için de öyle. Adaletin gerçekleşebilmesinin ve kalıcı olarak yerleşebilmesinin koşulu, adalet süreçlerinden daha fazla kişinin faydalanabilmesidir. Daha az kişiye sağlanan adalet, aslında, adaletsizliğin yaygınlaşması sürecinin de başlangıcıdır. Ayrıca, dayanışma, güven ve adalet gibi müşterekler söz konusu olduğunda, daha fazla dayanışma, daha fazla güven ve daha fazla adalet üretmenin yolları da kendiliğinden ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle, daha çok güven, artan oran ve miktarda güven demektir. Ortodoks iktisat kitaplarında dile getirilenlerin aksine, dayanışma, güven ve adalet gibi mallar için "eksik üretim" ya da "aşırı tüketim" problemleri ortaya çıkmaz.

"Mal" kavramıyla tüketicisi, kullanıcısı ya da parçası olduğumuz her türlü eşyayı, süreci, faaliyeti, ilişkiyi ve hatta mekânı kastediyorum. Geniş bir tanım gibi görünse de, burada mal ile mal-olmayanı ayırt etmeye yarayan önemli bir ayrıntı, bu "şey"lerin fayda doğuruyor olmasıdır. Gerçekten de, tüketim ve kullanımı fayda doğuran "şey"ler sadece otomobiller, kalemler ve buzdolapları değildir. Bir mekânda bulunmak, bir dili konuşmak, bir

arkadaşımızla iletişim halinde olmak da bize fayda sağlar. Bu anlamıyla, biraz da iktisatçı olmamdan kaynaklı olarak, fayda sağlayan her "şey"i, kısaca, "mal" olarak nitelendiriyorum. İlerleyen yazılarda malların metalara dönüşümü sürecini ele alırken, eşyaların, süreçlerin, faaliyetlerin, ilişkilerin ve mekânların hangi şekillerde piyasa sistemine hizmet ettiğini tartışacağım. Orada, bu geniş tanımın yararı da ortaya çıkacaktır diye umuyorum. Aslında sorun, bu "şey"lerin benim ya da herhangi biri tarafından "mal" olarak adlandırılmasında değil, bu "şey"lerin metalaşma süreçlerinin birer parçası haline gelmesindedir. Eğer bir mekânın, örneğin bir parkın, metalaşmasının topluma ne kadar fazla zarar verdiğini tartışıyorsanız, bu mekânın birileri (çoğunlukla hükümet) tarafından "mal" olarak görüldüğünü de kabul etmek zorundasınızdır.

Birçok okur, adalet, güven ve dayanışma için "mal" kelimesini kullanmamı tuhaf karşılayacaktır. Açıkçası, esas tuhaf olan, adaleti, güveni ve dayanışmayı ferdi mülkiyete tabi birer meta olarak gören bakış açısıdır. (Bir hatırlatma: piyasa sistemi için üretilen mallara meta adını veriyoruz.) Eğer metalaşma sürecini gerçekten anlamak istiyorsak, bize tuhaf gelse bile, öncelikle adaletin, güvenin ve dayanışmanın kullanıcısına fayda sağlayan birer mal olduğunu düşünerek işe başlamamız gerekir.

Eğer toplum halinde yaşamak istiyorsak, müştereklerin hayatımızın her alanında var olduğunun farkına varmamız gerekir. Örneğin; şehir hayatı için konuşalım: bir şehrin parkları ve sokakları o şehirde yaşayanlara ait birer müşterektir. Parklar ve sokaklar özelleştirilemeyeceği gibi devlet mülkü haline de getirilemez. Ancak "hür teşebbüs" ve devlet, parkları ve sokakları biz istesek de istemesek de işgal edebilir. Araçların kaldırımlara park edilmesi ya da bir sokağın yürüyüş hakkını engelleyecek şekilde kapatılması, müştereklerin işgaline verebileceğimiz en tipik örneklerdendir. Bu özelleştirme ya da devletleştirme süreçleri, aslında, toplumların bir arada yaşama kapasitelerine yönelik tehditler oluşturur. Parkları ve sokakları olmayan bir şehir hayatı mümkün olmadığı gibi, parkları ve sokakları olmayan bir şehri "hür teşebbüs" de istemez, devlet de istemez. Ancak, maalesef, "hür teşebbüs" de devlet de, müşterekleri ortadan kaldırmak konusunda birbiriyle yarışırlar.

İşte bu nedenle nehirler üzerinde kurulmak istenen hidroelektrik santralleri (bilinen adıyla HES'ler) toplumların bir arada yaşama kapasitelerini düşürme potansiyeline sahiptir. HES'lerin kurulmasına tamamen karşı olduğumdan değil anacak, HES'lerin, üzerine kurulduğu akarsu ve nehirlerden öncelikli olarak faydalananların rızası olmadan inşa edilecek bu tesisler "kamu yararı"ndan fazla "kamu zararı"na yol açar.

Müştereklerin Üretimi

Etrafınıza bir bakın. Hangi iş kollarında çalışıyorsunuz? Hepimiz Siteler'de ya da Ostim'de olduğu gibi, "ağır sanayi" sektörlerinde ücretli işçi olarak çalışmıyoruz, öyle değil mi? (İşçi sınıfının haklarına gelince mangalda kül bırakmıyoruz, orası ayrı.) Örneğin; bazılarımız masa başı işlerde çalışıyor. Aslında bakarsanız, bugün devlet memurluğu, büyük ekseriyetle, masa başı bir işte çalışmak demektir. Ancak, masa başında çalışanlar sadece devlet memurları değildirler. Örneğin; bazılarımız evden çalışıyoruz. Bu çalışma şeklinin bugüne özgü bir çalışma şekli olduğunu düşünebilirsiniz ancak, değil. Özellikle Sanayi Devrimi'nden önce, "eve iş verme" hatta "proto-sanayileşme" adı da verilen bir süreç yaşanmıştır. Buna göre, "iş" fabrikada yani "iş yeri"nde değil evde yapılır. Müteşebbis, "iş"i, o işi yapacak olan kişiye – ki bugün buna "işçi" diyoruz – daha doğrusu onun mekânına getirir ve "iş"i yine o kişinin mekânından alıp piyasaya sunar.*

Size tanıdık geldi mi? Acaba bugünün proto-sanayi işçileri, bilgisayar başında algoritma yazan sizlerden biri olmasın? Algoritma yazma işi, zor bir iş. İyi kodlar yazabilmek için bilgisayar dillerinden en azından birini çok iyi bir şekilde kullanmak gerek; fakat bilgisayar dillerini öğrenmek, örneğin Rusça öğrenmekten daha kolaydır. Java, PHP ya da C++ dillerinden birini kendi kendinize öğrenebilirsiniz. Eğer bir bilgisayar dilini kullanıp kod yazabiliyorsanız, evinizden çıkmadan, bilgisayarınızın başındayken, örneğin Merkez Bankası uzman yardımcısının kazandığı ücretin kat ve kat fazlasını kazanabilirsiniz.

Diyeceksiniz ki, "Mülkiye'de bilgisayar dilleri öğretilmiyor, o zaman bu Mülkiye mezunlarına uygun bir iş kolu değildir.". Haklısınız, Mülkiye'de bilgisayar kodları üzerine bir ders yok ancak, Mülkiye'de şairlik ve romancılık diye de dersler yok. Ancak, Cemal

"Mülkiye öğrencisi İsmail Yücel'in bu yıl yayımlanan romanı, Kötülükten Arınmış Topraklar (2017)"

Süreya, Ece Ayhan, İsmet Özel, Sezai Karakoç ve Ayla Kutlu Mülkiyeliler olarak en çok gurur duyduğumuz şairler ve romancılar arasındadır. Hatta ben size şu kadarını söyleyeyim: Mülkiye'de tarih bölümü de yoktur ancak, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli tarihçiler (Halil İnalcık, Taner Timur ve İlber Ortaylı gibi) ya Mülkiye mezunudur ya da Mülkiye'de hocalık yapmışlardır. Öyleyse, Mülkiye'de zaten olmayan bir şeyi, Mülkiyeliler kendi kendilerine zaten yaratmış durumdadırlar. İşte Mülkiyelilerin bunun farkına varması gerekiyor. Siz her ne kadar yaratıcılığınızla ilgili şüphe duysanız da, aramızda bu içgüdüye sahip olduğunun farkında olanlar var. Bunun en son örneği, son sınıf Mülkiye öğrencisi İsmail Yücel'in yeni çıkan romanı *Kötülükten Arınmış Topraklar: Dişi Elflerin Yükselişi*'dir (Yücel, 2017).

Bu iş kollarında çalışanların emeği bugün literatürde "gayri-maddi emek" olarak adlandırılıyor. Gayri-maddi emeğin içerisinde olduğu iş süreçlerinde, ama özellikle de yukarıda bazılarını saydığım sektörlerde, değer üretimini mümkün hale getiren faktör paylaşımdır. Paylaşım, mübadelesi yapılan mal ya da hizmete içkin olarak bulunan değerin (yani faydanın) büyüklüğünün sürekli olarak artma eğiliminde olduğu süreçlere verilen isimdir. Eğer bir fikriniz varsa, bunu paylaşmadığınızda, sadece bu fikri üretmiş olmaktan ötürü herhangi bir değer üretmiş olmazsınız. Örneğin; sanat tarihinin akışını değiştirecek bir tablo yaptığınızı düşünüyorsanız ve bunu atölyenizde saklamaya devam ediyorsanız, bir kere daha düşünün. Ressamı olduğunuz tablonun sanat tarihini değiştirip değiştirmeyeceğinin kararını siz değil, tablonuzu değerlendiren kamu verir. Bir fikrin değeri, paylaşıldığında artar. Hatta paylaşım fikirlerin miktarının ve çeşitliliğinin de artması anlamına gelir. Bir tartışma sırasında yeni fikirlerin ortaya çıkmasının yolu budur.

Mülkiyelilerin paylaşım felsefesi konusunda herhangi bir çekincelerinin olduğunu sanmıyorum.

Ferdi mülkiyete dayalı ideolojilere dair eleştirilerinin en sık yapıldığı bu kurum, aynı zamanda, paylaşıma dayalı toplum tasarımlarının da en sık yapıldığı kurumdur; fakat çoğumuzun aklına ferdi mülkiyetin alternatifi olarak müşterekleri önermek gelmedi. Yanlış mı düşünüyorum? Neredeyse hepimiz, "hür teşebbüs"ten ürktüğümüz ölçüde devlet mülkünü savunur hale gelmedik mi?

Maalesef, hepimiz adaletin, mülkün temeli olduğu savını sonuna kadar benimsedik. Ta ki, mülk, adaleti tehdit eder duruma gelinceye kadar.

Mülk Dışında Seçeneğimiz Var mı?

Mülkiye'nin geleneklerinde tabii ki sadece mülk yok! Hatta bu satırları hasbelkader okuyan Mülkiye hocaları, derslerinde bu konuların bazılarını ele aldığını da söyleyecektir. Aslında, Mülkiye'de devlet mülkü üzerine birçok ders verilmektedir. Hatta planlamacılık dersleri 1990'ların sonuna kadar İktisat, Maliye ve Çalışma Ekonomisi bölümlerinde zorunlu ders olarak okutulurdu. Bu derslerde, örneğin "kamu iktisadi teşebbüsleri"nin niçin "hür teşebbüs"ten daha iyi bir mülkiyet modeli olduğu anlatılırdı. Ancak, müştereklerin, bazı kamu maliyesi derslerindeki yüzeysel tartışmalar dışında, herhangi bir derste ele alındığına bugüne kadar tanık olmadım.

Gerçekten, devlet ideolojilerini sonuna kadar savunan birçok Mülkiyeli, devletçilik dışındaki ideolojileri de – yüzeysel ya da Ortodoks literatüre sadık kalarak da olsa – tartışmıştır; ama artık değil.

Tartışmak demek, fikirleri paylaşmak demektir. Yani tartışma faaliyeti bir müşterek üretmek anlamına gelir. Daha doğrusu bu, bir zamanlar böyleydi. Bugün Mülkiye'de tartışma yapılmıyor. Türkiye'deki hangi eğitim kurumunda yapılıyor, onu da bilmiyorum ama şimdilik bununla ilgilenmiyorum. Biz artık hangi Mülkiyeli hocanın en son hangi makaleyi ya da kitabı kaleme aldığını konuşmuyoruz. Müfredatları bir türlü yenileyemiyoruz. Hatta maalesef Mülkiyeliler olarak birbirimize selam verirken bile tereddüt yaşıyoruz. Elbette bunlar son 1 yılda ülke gündeminde yaşananlarla doğrudan alâkalı. Ancak, yine de ben bu durumun sorumlusunu kendimiz dışında bir yerlerde aramanın hata olacağını düşünüyorum. Paylaşma huyundan vazgeçenler, ülkeyi yönetenler KHK'larla Mülkiyelilere tarihindeki en ağır faturayı çıkarmadan çok daha önce, Mülkiyelilerdi. Yani birbirimizle "iletişmeyi" biz Mülkiyeliler olarak kendi kendimize yaptık. Tartışmayı, selam vermeyi ve paylaşmayı bıraktık. Bugün Mülkiye'nin önünde duran en büyük sorun, birbiriyle en dar anlamıyla iletişim kuramama en genel anlamıyla paylaşmamayı tercih etme sorunudur.

Müşterekleri Talep Etmek

Bu yazı dizisinin sonunda Mülkiyelilere iş ve kariyer tavsiyesinde bulunacak değilim. "Merkez Bankası'nda uzman yardımcısı, Halk Bankası'nda müfettiş yardımcısı olmayın, gidin şiir yazın, roman yazın" da demiyorum. (Hoş, bunu düşünenler için, bu sözümü seve seve geri alırım.) Zaten burada ben ne dersem diyeyim, önerilerimin sadece bir grup Mülkiyeliyi ilgilendireceği çok açık. Aşağıda da değineceğim gibi, Mülkiyelilerin önündeki en büyük, işe girememe ya da çocuğunu istediği müfredata göre eğitememe sorunu değil, birbiriyle iletişimde olmama ve hatta birbirine selam dahi vermeme sorunudur. Benimle iletişimde olmayan ve bana selam vermeyenlerin, bu yazılardaki önerilerimi dikkate alacakları ihtimalini çok düşük görüyorum. Ayrıca, büyük ölçüde kuramsal bir düzlemde söz söylediğim için, bu satırların okuyucuları her dediğime tam anlamıyla katılsalar bile, *İktisat ve Toplum Dergisi*'nin kapağını kapatır kapatmaz, günlük hayat pratikleri açısından farklı arayışlara girmemiş olacaklardır. Yani her şartta, veliler çocuklarını yine devlet okullarına gönderecekler; Mülkiye mezunları devlet kurumlarınca açılan memurluk sınavlarına girecekler. Ancak, veri şartlar altında, seçenek olarak önümüzde duranların ötesinde yapabileceklerimizin farkına varmamız gerekiyor. Bu seçeneklerin pratik açıdan işe yarayıp yaramayacağından emin olmasam da konuyla ilgili yazmaya devam edeceğim.

Mülkiye'nin yetiştirdiği kaç gazeteci, ressam, müzisyen, tiyatrocu, tasarımcı, eğitimci olduğunu bilemiyorum. Açıkçası, bu yönde şikâyetlerin sıklığı artmış olsa da, Mülkiye mezunlarının uzun süreler boyunca işsiz kalmak gibi bir probleminin olmadığına da eminim. Ayrıca, bugün devlet okullarında okutulan derslerin kalitesinin, örneğin, bundan 50 yıl önce devlet okullarında okutulan derslerin kalitesinden de yüksek olduğuna eminim. Birçok devlet okulunda,

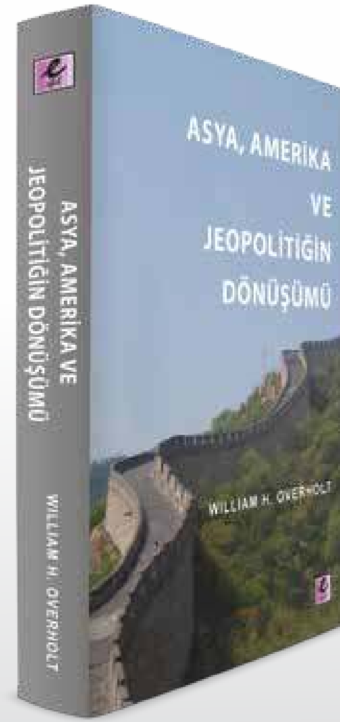
o zaman da evrim kuramı öğretilmiyordu; o zaman da cihat kavramını devlet okullarında öğrenen birçok genç birey vardı. Ayrıca bugün göreceli olarak artmış görünen kişi başına gelir seviyeleri, velilerin çocuklarını vakıf okullarında okutmalarına imkân tanıyor. Yani, Mülkiyelileri kızdıracak ama, yazının başında dile getirilen kaygıların, bugün karşı karşıya olabileceğimiz en büyük sorunlar olmadığı kanaatindeyim. Ben, Mülkiyelilik üzerine sorgulamamız gereken düşünce alışkanlıkları olduğu kanısındayım. Maddi olmayan idealler uğruna kendisini feda etmiş olan bir kurumun fertleri, sadece maddi olan koşullardaki kötüleşmeye bakarak nasıl olur da umutsuzluğa kapılır, anlamış değilim. Bir süredir elimde dolaştırdığım ve birçok bölümünü severek okuduğum bir kitapta şöyle deniyor: "… bugünün şartlarında da gayri maddi olan maddi olana, yeniden üretilebilir olan yeniden üretilmez olana, paylaşılabilir olan paylaşımı dışlayana üstün gelmek durumunda." (Hardt, 2017). İlgilenenlere *Herkesin Herkes İçin* başlığını taşıyan bu derleme kitabı ve İsmail Yücel'in yukarıda bahsettiğim romanını öneririm.

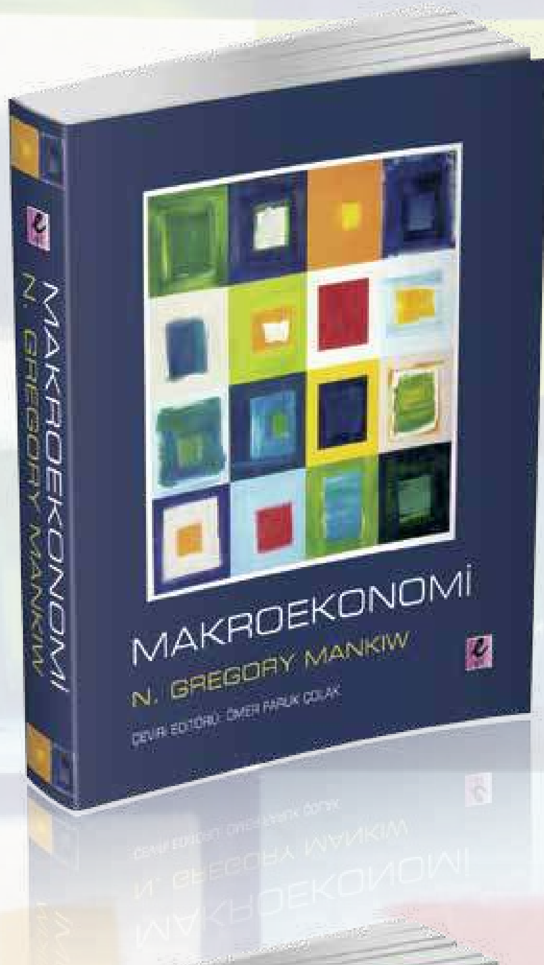
Son Notlar

* *Putting-out system* konusunda bkz. Üşür (1992: 462-464).

Kaynakça

- Etiz, Nihat (Haz.). 2011. *Cumhuriyet Dönemi Mülkiyeli Şairler*. İzmir: Mülkiyeliler Birliği İzmir Şubesi Yayınları.
- Hardt, Michael. 2017. "Komünizmde Müşterek Olan" içinde: Fikret Adaman ve diğerleri (Der.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları: 144-158.
- Üşür, İşaya. "Küçük İktisadi Tarih Deyimleri Sözlüğü" içinde: Maurice Dobb. *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*. Çev.: F. Akara. İstanbul: Belge Yayınları: 453-466.
- Wittgenstein, Ludwig. 1953 [1986]. *Philosophical Investigations*. Basil Blackwell: 88-89.
- Yücel, İsmail. 2017. *Kötülükten Arınmış Topraklar: Dişi Elflerin Yükselişi*. 1. Kitap. Ankara: Gece Kitaplığı.

Makroekonomi

N. Gregory Mankiw

Gregory Mankiw'in Makroekonomi kitabı tüm dünya da ders kitabı olarak geniş kabul görmüştür. Kitap bugüne kadar altı baskı yaparken, başta Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Çince, Rusça, Japonca ve Portekizce olmak üzere 16 dile çevrilmiştir. Elinizde tuttuğunuz Türkçe çeviri de altıncı baskıdan yapılmıştır. Mankiw'in Makroekonomi kitabını bu kadar önemli kılan nokta, kitabın öğretici dostu olmasıdır. Kitap makroekonomideki son gelişmeleri teorik olarak anlatırken ekonomideki gerçekleşmelere ilişkin verdiği örneklerle de teorik bilginin ayakları üzerine basmasını sağlamaktadır. Kitapta konular anlatıldıktan sonra her bölümün sonuna özet, anahtar kelimeler ile problemler ve uygulama soruları koyulmuştur.

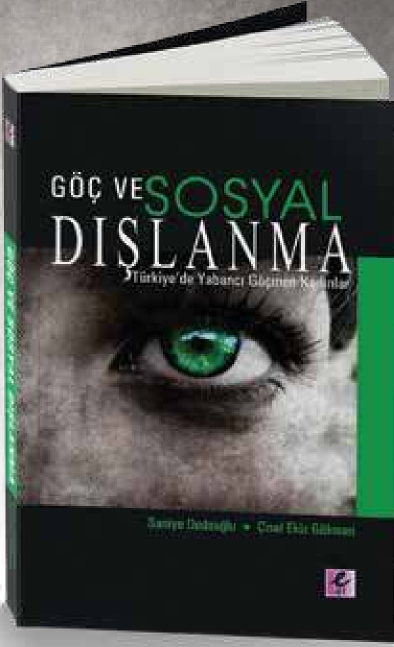
Sorularla Makro İktisat

Hakan Yetkiner

Modern Makroekonomi

Brian Snowdon
Howard R. Vane

Göç ve Sosyal Dışlanma

Saniye Dedeoğlu
Çisel Ekiz Gökmen

Bu çalışma, İstanbul'da hazır giyim atölyelerinde çalışan Azerbaycanlı kadınlar ile Marmaris turizm sektöründe çalışan ve evlilik yoluyla Türkiye'ye yerleşen göçmen kadınlar olmak üzere iki farklı göçmen gruptan hareketle Türkiye'de yabancı göçmen kadınların yaşadıkları sosyal dışlanmanın dinamiklerini incelemektedir. Sosyal dışlanma, sadece dışlananların değil, aynı zamanda dışlayanların da hikâyesinin yorumlanabileceği bir kategori olarak ele alınmıştır.

Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu

Editörler: H. Mustafa Paksoy, Elif Yıldırımcı, Özcan Özkan, Kazım Sarıçoban

Adem ile Havva cennetin kapısına konulduklarında sığınabilecekleri bir dünya olmasaydı bugün nerde olurduk; acaba olur muyduk?

İnsanlık tarihi tam tamına bir "sığınmacılık" tarihi değil mi?

Sığınmacılık geçmişi olmayan tek kişi bile yok iken sığınıp yerleşenler sonradan gelenlere karşı nasıl böylesine zalim olabiliyorlar?

İnsanoğlunun bu inanılmaz ve saygıdeğer cesaretinin tek ödülü hiç bilinmeyene sığınabilmek mi?

Günümüzde yeryüzü nüfusunun yaklaşık onda biri yerinden yurdundan kopup sığınmacılığın çaresizliğini yaşarken ve bu dev boyutlardaki oran azalacağına her gün hızla artarken, en yerleşiklerin bile "Bize ne gün sıra gelecek?" sorusunu akıllarına getirmemesi nasıl bir gaflet olmalı?

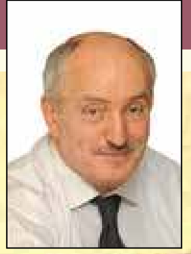
İnsanlık neden kendisini ciddiye almıyor?

İsrafil, Sur'unu tam kulağımızın dibinde "vururken"; "Bu o olamaz, daha zamanı değil!" aymazlığının bedelini "Birileri nasılsa öder." diye geçiştirmek nasıl da "insan"ca!

Gelin bir an, yalnızca bir an, hepimiz mülteci olalım.

Prof. Dr. Yılmaz Özkan

Osman S. Arolat
Dünya Gazetesi Başyazarı
osman.arolat@dunya.com

Vedat Demircioğlu

Kanlı gecenin sabahında İstanbul Üniversitesi'ndeki protesto gösterisi

Selçuk Esen'in Köşe Bucakta Kalan Anıları

Biz 68 kuşağı gençleri çok yoğun bir gençlik dönemi yaşadık. Antiemperyalist eylemlerine, Montaj Sanayisine Hayır! yürüyüşlerine, NATO'ya Hayır! mitinglerine, özel okullar devletleştirilmelidir çabalarına, grevlerde işçi çadırlarında türkü söylemelerden, toprak işgallerinde köylülerle birlikte olmaya kadar yaşadığımız olaylar bu yoğunluğu oluşturdu. 1970'lerin ortalarında hepimiz bir yerlere dağıldık. Son dönemde 1968 gençliğinin, yaşları 70'i aşmış üyelerinin gençlik dönemlerini içeren anı kitapları yayımlanıyor.

Köşe Bucakta Kalanlar

Onlardan birini, Selçuk Esen'in "Köşe Bucakta Akılda Kalanlar" kitabını, Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi yayımladı.

Selçuk Esen, İTÜ Öğrenci Birliğinin yönetim kurulu üyesiydi. İTÜÖB'nin eylemselliği içerisinde hep, toparlayıcı bir rol oynardı. Fazla öne çıkmazdı ama yayınların, eylemlerin, gösterilerin, İTÜ kantininden elde edilen gelirlerle disiplin ve tasarruf içerisinde yapılmasının sağlanmasına katkıda bulunurdu.

Lise Döneminde Deftere Yazılarak Başlayan Anılar

Selçuk Esen, herkesin, yaşadığı süreçte yaşam hikâyesi biriktiğini, bunun büyük bölümünün kendi özelini ilgilendirdiğini, yaşamın ortaklaştığı birçok noktanın ise özel olmaktan

> *"Bu eylemimiz sonunda, kamuoyu da parlamento da kımıldadı. Üç-dört yıl sonra özel yüksekokullar mevcut devlet üniversitelerin bünyesine alındı."*

çıkıp toplumun bir parçası olduğunu belirtiyor. Lise yıllarında, yaşadıklarıyla ilgili almaya başladığı notları 1973'te askerlik döneminde daha derli toplu hale getirirken düşüncesinin ve kaleme aldıklarının kendisi için "hatırda kalmaktan, aileme kalan bir şeyler olsun"dan öte anlamı yokmuş, yazdıklarını daha geniş boyutta paylaşmayı düşünmemiş.

"Anılarımın önemli bir bölümü, toplumcu muhalif kimliğimin gelişmeye başladığı İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) yıllarına, Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) örgütlülüğü içinde geçen yarım yüzyıla ve sosyalist kimliğimin gelişip benim bir parçam olduğu dönemlere ait iken, aile birlikteliğim içinde yaşadıklarım da anılarımın bir parçası oldu." dedikten sonra anılarının ön sözünü şöyle tamamlıyor:

"Yirmi beş yaşımdan bu yana, her şeyin önüne 68'li kimliğimi koymuş olarak yaşamaya çalışıyorum ve bugünlerde yaşımı merak eden herkese 68 diyorum. Yola çıkmanın, bitirmekten farklı olduğunu bilerek yola çıktım. Umarım çok uzamaz."

Lise Defterinin Üzerinde Etiketlerde Selçuk Esen Yazısı

Bursa Lisesi'ndeki matematik öğretmenleri Perihan Sayman, "Hepiniz mühendis mektebine girecek çocuklarsınız." derken, Selçuk da defterlerinin etiketlerine "Mühendis Selçuk Esen" yazıyordu.

Buna karşılık liseyi bitirdiği ilk sene İTÜ sınavını kazanamaz. Ertesi yıl Ardahan'da, amcasının yanında beş ay kalıp hazırlandığı İTÜ sınavını kazanır. İdeali olan yüksekokula girer. Böylece, lise matematik hocası Perihan Sayman'ın "Hepiniz mühendis olacak çocuklarsınız." sözünün yarattığı motivasyona uygun hareket etmiş olur.

Gümüşsuyu Yurdu'nda Kalırken Yaşadıkları

Üniversitenin yurdunda kaldığı dönemi anlatırken şöyle diyor:

"Gümüşsuyu Yurdu'nda yaşamaya başlamam, bir başka denize yelken açmamı sağladı. Ülke sorunlarına olan duyarlıklarım, yurttaki dostluklarım, arkadaşlıklarım da arttı. Derslerimi çalıştığım kadar, sosyal ve politik nitelikli kitaplar da okuyordum artık. Ülkemizin sorunları ve bu sorunların çözümlerine ilişkin görüşlerim derinleşmeye ve bu konularda çokça konuşmaya başladım. Yurtta birlikte eğlenip birlikte çalışıyor, miting ve etkinliklere birlikte gidiyor, sonra konuyu tartışmaya açıyorduk. (...) Tartıştığımız mitinglerden biri, eski Cumhurbaşkanı Yassıada mahkûmu Celal Bayar'ın affına ilişkin yapılan girişimleri kınamak içindi. İTÜ'den İstanbul Üniversitesi'ne kadar yürümüş ve diğer öğrencilerle Beyazıt'ta buluşmuştuk."

Yurt Odasındaki Arkadaşı Harun Karadeniz

1965-1966 yıllarında yaşadıklarının, daha sonraki yaşamını bir başka şekilde biçimlendireceğini belirterek, "Üç yıl kaldığım Gümüşsuyu Yurdu'nun sekiz kişilik koğuşundaki arkadaşlarımdan birisi de Harun Karadeniz'di. O, 1960'lı yılların aktif gençlik merkezlerinden biri olan İTÜ Öğrenci Birliği'nde başkanlık yaparken, bende denetim kurulu başkanıydım." diyor.

Okula Konferansa Gelenler

Esen, İTÜÖB'ye gelen siyasetçi ve sanatçılardan söz ederken şöyle diyor:

"İTÜÖB olarak neredeyse her hafta bir konferans düzenliyor, bu toplantılarımıza; o günlerin siyasi liderlerini, gazetecilerini, bilim insanlarını, sanatçıları çağırıyorduk. Hatırladıklarım; Bülent Ecevit, Nevzat Yalçıntaş, M. Ali Aybar, Çetin Altan, İlhan Selçuk, Hikmet Kıvılcımlı, Ruhi Su, Mihri Belli, İdris Küçükömer. Bu toplantılar sadece İstanbul'da değil, Türkiye'nin her yerinde ses getirmeye başlamıştı. Katılımcı sayısı şaşırtıcı boyutlarda oluyordu. Toplantılarımız İTÜÖB kullanımında olan salonlarda; açık ve kapalı spor salonlarında, yemekhanede, izin alınarak büyük dersliklerde yapılıyordu. Ertesi günlerde basın dünyasının haber ve yorumları günlerce bu toplantılar oluyordu."

Ruhi Su'nun Konserindeki Sessizlik Uyarısı

Esen, "İTÜÖB'nin düzenlediği Ruhi Su konserini hiç unutamam." diyerek şunları aktarıyor:

"Ruhi Su, konser vermek için İTÜ'ye gelmişti. Nihayeti akşam saatlerinde başlayacak ve dinleyebildiğimiz kadar dinleyecektik. Salon hıncahınç doluydu. Ruhi Su salona girdi; alkışlandı, yerine oturdu ve salonda

Ankaraya giriş. Sol taraftaki gri montlu Harun Karadeniz,onun yanındaki kalpaklı Hasan Yalçın.

sesin kesilmesini beklemeye başladı; ama gürültü bir türlü kesilmiyor ve Ruhi Su'nun gerginliği artıyordu. Ruhi Su birden elinde sazıyla ayağa kalktı ve 'Hoşça kalın.' diyerek salondan ayrıldı. Salon o anda sessizliğe büründü, buz kesti; Ruhi Su gitme hazırlığı yapıyordu ve salona dönmüyordu. Çok büyük ısrarımız sonrası salona dönmeyi kabul etti. Bu kez de salon, şaşılacak derecede sessizdi. Ruhi Su çalıp söylemeye başladı. Türküsünü bitirdi ama salonda çıt çıkmıyordu. Herkes şaşkınlık içindeyken Ruhi Su'nun, 'Bu kadarda demedik yahu.' demesiyle salondan yıkılırcasına alkış koptu. Sanatçı bunun üzerine, 'Sizin ayarınız bozuk, yapacak bir şey yok.' deyip havadaki gerginliği bitirmiş oldu. Böylece Ruhi Su, gecenin geç saatlerine kadar unutulmaz konserlerinden birini verdi."

İstanbul Ankara Özel Okullar Devletleştirilsin Yürüyüşü

Selçuk Esen, özel yüksekokul konusuna duyarlık sağlamak için Ankara'ya kadar yürüme kararı aldıklarını; kayıtlara başladıklarında ve katılımı üç yüz ile sınırlı tutma kararını aldıklarını; katılımcıların konaklama, yemek, yol kıyafeti çözümü için Çetin Uygur ile kendisinin görevlendirildiğini belirtiyor.

"İlk olarak konaklama sorununu çözmeye karar verdik. Çetin ile birlikte Gazanfer Bilge otobüs firmasına giderek özellikle kaloriferli altı otobüs kiraladık. Otobüsler konaklama yerlerine akşamları gelecekler ve yürüyüşçüler bu otobüslerde yatacaklardı. Bu sistem Ankara'ya kadar sürecekti. Yol boyunca üç kez otobüsleri kullandık. Dört gün ücretini ödeyerek Bolu'da bir otelde kaldık. Yedinci gün, karayollarının tesislerinde masalar üzerinde ve koltuklarda misafir olduk. Onuncu gün, Kızılcahamam Belediye Başkanı bizi kaplıcada ağırladı."

Esen, yemeklerini İTÜ yemekhanesi aracılığıyla çözdüklerini, paketlenmiş olarak sabah akşam yemekhaneye erzak veren firmaların kamyonlarıyla yiyeceklerin kendilerine ulaştırıldığını belirtiyor.

Yürüyüş malzemesi konusuna değinirken, "Kasım ayında yürüyüş yaptığımız için giysilerimizi ona göre ayarlamıştık ancak herkese o günün en iyi yürüyüş ayakkabısı olan Gislaved marka, üç yüz tane spor ayakkabısı almıştık. Ayakkabı fabrikasına pazarlık için giden arkadaşımıza, fabrika çok ucuz fiyat vererek yürüyüşümüze destek vermişti. Bu spor ayakkabıları bizi ancak üç gün götürdü; İzmit'e gittiğimizde çoğunluğun pabuçları parçalanmıştı. İzmit'i bilen bir arkadaş bizi yemeniciler çarşısına

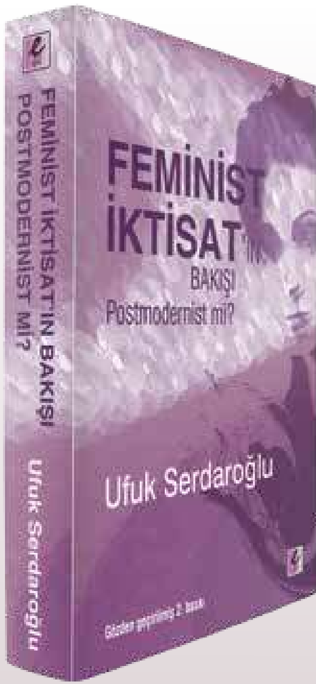
götürmüş, arkadaşlarımız kendilerine yemeni ve çarık almıştı. Kızılcahamam'dan itibaren yürüyüşümüze katılan ODTÜ'lü arkadaşlarımızın dikkatini en çok bu çarıklar çekmişti. Yolda yağmur yağarsa diye naylon torbadan yağmurluk yaptırdık. Eni bir metre olan plastikten 900 metre aldık ve onu 3 metrelik parçalar halinde kestirip boydan ikiye katladık. Böylece 1.5 boyunda 1 metre enindeki naylonları, yanlarından elektrikli naylon kaynak aletiyle yapıştırıp birer adam boyu poşet yaptırdık. Kol ve kafa yerlerini açık bıraktık; istenirse kol dışarı çıkabiliyordu. Bu yağmurlukları bir kez kullandık ama çok komik bir olayın içinde kaldık." diyor.

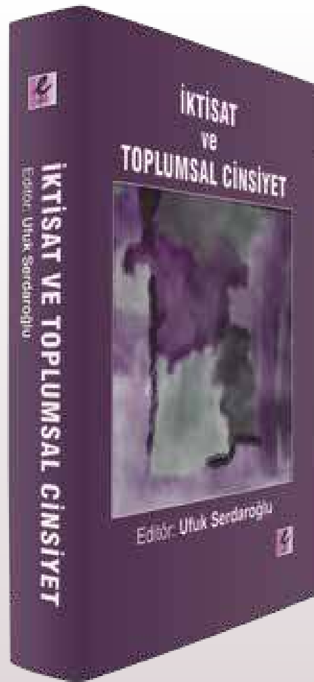
Esen, yol boyunca İzmit, Adapazarı ve Bolu'da yöre halkının katılımıyla iki bin kişiden az olmayan mitingler yaptıklarını, Ankara'ya görkemli bir şekilde on bin kişi girip miting yaptıklarını belirtiyor. "Bu eylemimiz sonunda, kamuoyu da parlamento da kımıldadı. Üç-dört yıl sonra özel yüksekokullar mevcut devlet üniversitelerin bünyesine alındı." diyerek konuyu noktalıyor.

Anılarında Daha Neler Var

Esen'in öğrencilik dönemi anılarında üniversite işgal olayları, 6 Filo eylemleri ve Vedat Demircioğlu'nun öldürülmesi gibi olaylara da yer veriliyor. Daha sonra üniversite sonrası çalışma hayatı ve Elektrik Mühendisleri Odası yöneticisi olduğu dönemi ve yaşadığı bazı aile sorunlarını ele alıyor. O dönemlerde yurtta yaşanan olaylarla ilgili değerlendirmeler yapıyor.

Selçuk Esen'in içten ve samimi anlatımlı anılarının ilgi çekeceğini umuyorum.

İktisat ve Toplumsal Cinsiyet

Editör: Ufuk Serdaroğlu

"İktisat" ve "toplumsal cinsiyet", iktisat yazınında, özellikle Türkiye'deki iktisat yazınında bir arada telaffuzu hala (ciddi) genel kabul görmüş iki terim değil. Diğer toplumsal disiplinlerde toplumsal cinsiyet analizleri ile bir aradalık bu denli güçlü bir dirence muhatap olmazken, iktisadın buna direnişi elbette ki tesadüfi değil. Özünde, farkında olunmasa ya da açıkça deklare edilmese de egemenin iktidarını sürdürdüğü alanları muhafaza amacına yönelik bir direnç bu. Şöyle ki; yerleşik iktisat başlangıcından bu yana diğer alternatif yaklaşımları hegemonyacı gücü ile dışlayarak, egemen paradigma haline gelmiştir.

Bu direncin karşısındaki en önemli güç ise iktisada "toplumsal cinsiyet farkındalığı" ile yaklaşan "feminist iktisat". Feminist iktisat, toplumsal cinsiyeti bir analitik kategori olarak kullanmakta; iktisadı kadına ait kılınanların yanı sıra, "ötekileştirilerek" iktisadın kapsamı dışında bırakılan farklı tüm deneyimleri içerecek biçimde zenginleştirmeyi amaçlamaktadır.

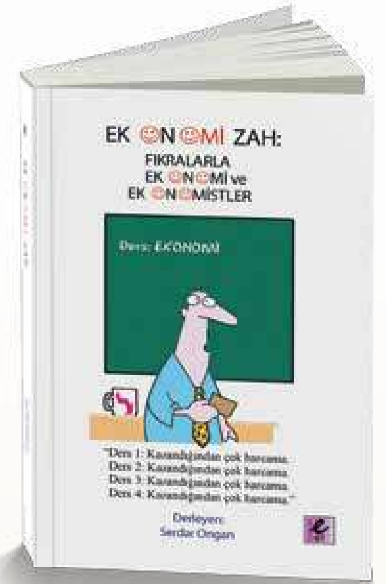
Feminist iktisat, iktisadın yapılandırılışındaki eril kodların deşifre edilmesinin iktisadın toplumsal cinsiyetinin deşifresi anlamına geleceği görüşünden hareketle, toplumsal cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı ile (günümüz) iktisat disiplininin toplumsal yapılandırılışı arasındaki bağlantıları araştırmaktadır.

Feminist İktisat'ın Bakışı Postmodernist mi?

Editör: Ufuk Serdaroğlu

Ekonomizah

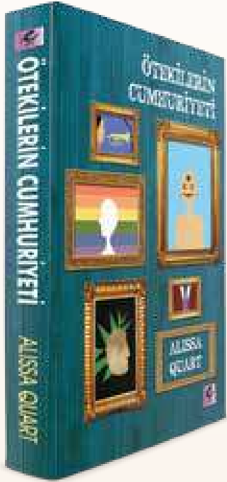
Derleyen: Serdar Ongan

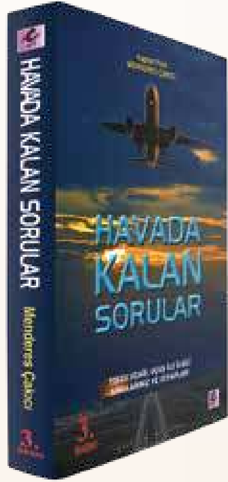

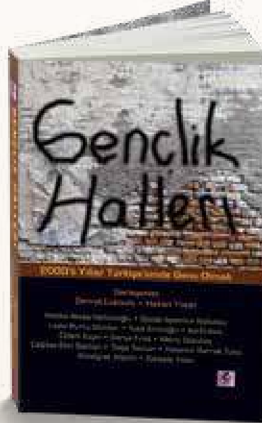
Bazen çok hoş bir karikatür, bazen de çok hoş bir fıkra, insanı günlük hayatın stresinden uzaklaştırır, rahatlatır ve eğlendirir. Eğlendirirken düşündürür. Günümüzde mizahın ulaştığı güç tartışılmaz. Sadece bir karikatür veya bir fıkra o kadar çok şey ifade edebilir ki onu sayfalarla açıklayamaz, saatlerce anlatamazsınız.

Bu özellikleri ile mizahın eğitim amaçlı kullanımının Babillere kadar gittiği bilinmektedir. Özellikle öğrenciler tarafından zaman zaman karmaşık ve sıkıcı bir bilim dalı olarak değerlendirilebilen ekonomi eğitiminde de bu anlamda mizahtan yararlanmak oldukça faydalı olabilmektedir.

Bu kitapta, bugün fizikten tıbba, psikolojiden hukuka kadar birçok bilim dalı ve dolayısıyla meslek grubu için yapıldığı gibi, ekonomi ve ekonomistler ile ilgili fıkra, hikâye ve değerlendirmelere yer verilmektedir. Amacı biraz hoşça vakit geçirtmek ve eğlendirmek olan bu kitap, bir anlamda öğrencilere ekonomi bilimiyle ilgili genel, eğitimcilere de entelektüel bir bakış açısı getirecektir.

Gençlik Halleri

Editörler: Demet Lüküslü, Hakan Yücel

Havada Kalan Sorular

Menderes Çakıcı

Ötekilerin Cumhuriyeti

Alissa Quart

Girdiğiniz Her Tartışmayı Kazanmanın Yolları: Mantığın Kullanımı ve Suistimali

Madsen Pirie

Yayıncının Uyarısı: Yanlış ellerde bu kitap tehlikelidir. Size önerdiğimiz şey, kendinizi bu kitapla donanımlı hale getirirken, diğerlerini bu kitaptan uzak tutun. Bu kitabı yalnızca karşınızdakine güvenebildiğiniz zaman hediye olarak seçin.

Madsen Pirie, esprili ve bulaşıcı bu kitabında tartışmaları kazanmak için mantığın nasıl kullanılacağını – aslında nasıl istismar edilebileceğini- gösteren bir kılavuz sağlıyor. Argümanlarda kullanılan bütün yaygın yanılgıları çarpıcı örneklerle gözler önüne seriyor. Bizler hep aklı başında ve mantıklı bireyler olduğumuzu varsayarız – ancak, bütün okurlar yaygın olarak içine düştükleri yanılgıları açık bir şekilde bu kitabı okurken görecekler. Yazar kendi argümanlarınızı nasıl daha güçlü hale getirirken, rakibinizin zayıf noktalarını da nasıl açığa çıkaracağınızı gösteriyor. Daha sinsice olanı ise, kasıtlı olarak nasıl mantıksızlığın kullanılacağını ve ondan nasıl kurtulunacağını anlatıyor. Bu kitap gerçekten sizi çılgın bir dâhiye çevirecek: Aileniz, arkadaşlarınız ve rakipleriniz sizin bu kitabı hiç okumamış olmanızı isteyecekler.

Levent Özübek
leventozubek@hotmail.com

Kontes Giulietta Guicciardi

Josephine Brunsvik

Therese Malfatti (Für Elise kendisine ithaf edilmiştir.)

Beethoven'den Ölümsüz Sevgiliye

Otel çalışanları o günlerde Beethoven'e arabayla bir ziyaretçinin geldiğini ve gelen bayanın orada birkaç gün geçirdiğini hatırladılar; ama bayan, siyah giysiler içinde, başörtülü ve yüzü tülle kapalı olarak gelmişti ve kim olduğu kesinlikle belli değildi.

Sanat tarihinin, bir türlü aydınlatılamamış ve anlaşılabilmesi için üzerinde yüz elli yıldan fazla uğraşılmış bilmecesi, büyük dâhi Ludwig van Beethoven'in "Ölümsüz Sevgili" olarak adlandırdığı kişinin kim olduğudur. Beethoven 1827 yılında öldüğünde, başucundaki komodinin çekmecesinde kendi el yazısıyla yazılmış üç adet mektup bulunmuştu. Bu mektuplar, "Ölümsüz Sevgiliye" başlığını taşıyor ve okuyanları da derinden etkileyen, aşk ve şefkat dolu çarpıcı ifadeler içeriyordu. Bir insanın başka bir insanı bu derece sevmesi, mektubu okuyanları duygulandırıyordu. Sevgilinin kim olduğuysa kesinlikle belli değildi.

Araştırmacılar derhal işe koyuldular, aradılar, taradılar, sordular ama hiçbir sonuca ulaşılamadı. "Ölümsüz sevgili" olabilecek o kadar çok kadın olmuştu ki Beethoven'in geçmiş hayatında… Adaylar çoktu. Düşündükçe bilmece daha da derinleşiyordu. Dâhi, hayatı boyunca çok sayıda kadına âşık olmuş, her biriyle duygulu, genellikle hüzünlü, zaman zaman da mutlu dönemler geçirmişti; ama sonunda sevgilileri tarafından hep reddedilmiş veya terk edilmişti. Bu duruma, sevgilisi olan kadınlar hep soylu sınıftan olması, kendisinin ise soylu sınıftan olmaması neden olmuştu çoğunlukla. Bilmece, düşündükçe daha da hüzünlü, etkileyici hale gelmiş oluyordu.

Bu bilmeceyi çözmek için birçok araştırmacı, akademisyen, müzikolog, el yazısı uzmanı yüz

elli yıldan fazla bir zaman uğraştılar. Öncelikle merak edilen, mektuplar neden Beethoven'in kendisindeydi, bu durum anlaşılamamıştı ve halen de anlaşılamamıştır. Acaba hiç gönderilmemiş miydi, yoksa bu mektuplar kendisine iade mi edilmişti. Ya da bilinmeyen başka bir durum mu vardı? Mektuplarda tarih olarak sadece 7 Temmuz ve sonrası günler belirtilmişti ama yıl ve yer kesinlikle belli değildi. Kâğıtlar üzerinde yapılan teknik çalışmalardan, o yılın 1812 olabileceği anlaşılmıştı. O yılın olayları incelendiğinde, dâhinin o günlerde Teplitz Kaplıcalarında bir otelde olduğu anlaşıldı. Otelin kayıtlarına bakıldı, tüm personeli, kapıcılar, hizmetçiler sorgulandı ama yine sonuca ulaşılamadı. Otel çalışanları o günlerde Beethoven'e arabayla bir ziyaretçinin geldiğini ve gelen bayanın orada birkaç gün geçirdiğini hatırladılar; ama bayan, siyah giysiler içinde, başörtülü ve yüzü tülle kapalı olarak gelmişti ve kim olduğu kesinlikle belli değildi. Otele kayıt da bırakılmamıştı. İşte iki asırlık merak ve araştırma böylece sonuçsuz kalmış oldu. O sevgili, Beethoven'e bu besteleri yaptırmada kesinlikle etkili olmuş olacağından, kimliği büyük bir merak konusuydu elbette…

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ VE SOSYAL ADALET ARAYIŞI
1919-2009
SOSYAL HAKLARIN
Sendikalar ve küresel kriz
İşgücü vizyonu, stratejiler ve yanıtlar

Kamu Politika
Editör: Bernd Balkenhol
İşgücü Çalışmalarındaki Gelişmeler
Makroekonomik İstikrar
BİR ALTERNATİF VAR
ANAAKIM DIŞINDA
EKONOMİ POLİTİKALARI
VE ÇALIŞMA STRATEJİLERİ

Küresel krizde dış ticaret ve istihdam
KÜRESEL İSTİHDAM SORUNU
Hazırlayan Susan Hayter
KÜRESEL EKONOMİDE TOPLU PAZARLIĞIN ROLÜ
Toplumsal Adalet için Müzakere Etmek

Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Adalet Arayışı 1919-2009
Hazırlayanlar: Gerry Rodgers, Eddy Lee, Lee Swepston, Jasmien Van Daele

Sosyal Hakların Küreselleşmesi
Editörler: Sandrine Kott, Joelle Droux

Sendikalar ve Küresel Kriz
Editör: Melisa Serrano, Edlira Xhafa ve Michael Ficht

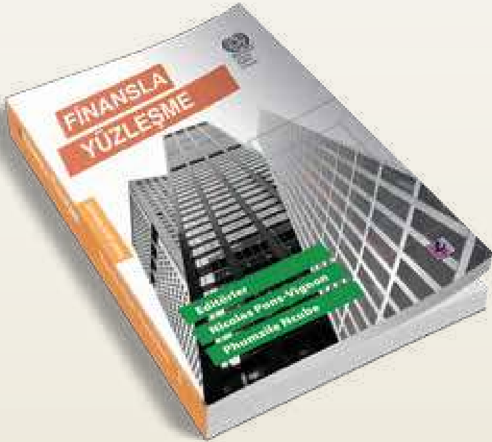

Mikro Finans ve Kamu Politikası
Editör: Bernd Balkenhol

Makroekonomik İstikrar
Editörler: David Kucera, Iyanatul Islam

Bir Alternatif Var
Editör: Nicolas Pons- Vignon

Küresel Krizde Dış Ticaret ve İstihdam
Marion Jansen, Erik Von Uexkull

Küresel İstihdam Sorunu
Ajit K. Ghose, Normaan Majid ve Christoph Ernst

Küresel Ekonomide Toplu Pazarlığın Rolü
Hazırlayan: Susan Hayter

Kalkınma Sürecinde Çalışma Ekonomisi Üzerine Düşünceler
Editörler: Sandrine Cazes, Sher Verick

İşgücü Piyasası Kuralların Savunusu
Editörler: Janine Berg, David Kucera

Finansla Yüzleşme
Editörler: Nicolas Pon –Vignon, Phumzile Ncube

Dünyada Cinsiyet Eşitsizliği
İLO Yayını, Derleme

Okan Gül
Dokuz Eylül Üniversitesi
okan.gul@ogr.deu.edu.tr

Sanayi 4.0 Perspektifinde Türkiye'ye Yönelik Bir Değerlendirme: SWOT Analizi

Giriş

Sanayi, hammaddelerin nihai mala ve/veya ara malına dönüştürülmesi işlemi olarak tanımlanmaktadır. İngiltere'de ortaya çıkan ve birinci sanayi devrimi olarak kabul gören olgu, J.Watt'ın buhar makinesinin üretim sürecine dahil olması ile başlamıştır. Birinci Sanayi Devriminin ardından yaşanan ikinci ve üçüncü sanayi devrimlerinin öncüleri de yine batı ülkeleri olmuştur.

Batı'nın, yaşanan gelişmeler sonucunda hızla sanayileşmesi, bu ekonomilerde ciddi gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Örneğin; üretimde kullanılan sanayi faktörü miktarı arttıkça fiyatı ucuzlamış ve emek faktörü nispi olarak pahalanmıştır. Ayrıca hızlı bir şekilde artan sanayileşme sonucunda firmaların katlanmak zorunda olduğu çevresel maliyetler de giderek artmıştır. Nihayetinde batılı ülkeler üretim üslerini düşük ücret ve neredeyse sıfıra yakın çevresel maliyetin söz konusu olduğu az gelişmiş doğu ülkelerine kaydırmışlardır.

Sanayi 4.0'ın ortaya çıkmasının ana nedeni de batı ülkelerinin üretimde maliyet avantajını doğu ülkelerine karşı kaybetmeleri, üretimin ve tüketimin gelir arttırıcı etkilerinden gereği kadar yararlanamamalarıdır. Sanayi 4.0'ın üretim teknolojileri ile birlikte üretimde maliyetler düşecek ve batı ülkelerinin aleyhine olan yüksek ücretli iş gücü ve çevre maliyeti gibi unsurların yarattığı maliyet arttırıcı etki ortadan kalkmış olacak ve böylece batı ülkeleri üretim hattını tekrar kendi bölgelerine çekmeyi başaracaklardır.

Bu çalışmada, Almanya'nın öncülüğünde ortaya çıkan Sanayi 4.0 kavramı tanıtılmış; sonrasında ise Sanayi 4.0'ın Türkiye üzerindeki etkileri SWOT analizi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

En Yeni Sanayi Devrimi "Sanayi 4.0" Nedir?

Sanayi 4.0 kavramı, tedarik zincirlerinin üretim aşamasındaki her parçasının kendi içinde otomasyonunun ötesinde birbirleriyle entegre biçimde çalışması ve akıllı üretim adı verilen, makinelerin birbirleriyle ve tedarikçilerle, müşterilerle iletişimi, merkezileşmiş üretim biçiminin terk edilerek esnek üretime geçilmesi olarak tanımlanabilir. (Kabaklarlı, 2016)

Dördüncü Sanayi Devrimini önceki sanayi devrimlerinden ayıran temel özellikleri şöyle sıralanabilir: Akıllı fabrikalar, nesnelerin interneti, bulut teknolojisi, büyük veri ve analiz, siber güvenlik, zenginleştirilmiş gerçeklik, simülasyon, 3d yazıcılar ve akıllı robotlar. (EBSO, 2015: 10)

Tüm bu bileşenler sayesinde üretim sürecinde kaynak tahsisinde etkinlik sağlanacak ve maliyetler düşecektir. Düşük maliyet mikro ölçekte firmalara, makro ölçekte ise ülkelere fiyat avantajı sağlayacak ve bu sayede dünya ticaretinde dengeler Sanayi 4.0'a uyum sağlayan ülkeler lehine değişecektir. Türkiye'nin de bu rekabet koşullarına uyum sağlayabilmesi için bir an önce Sanayi 4.0 kapsamında olumlu ve olumsuz yönlerini masaya yatırması ve geç kalmadan çalışmalara başlaması gerekmektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye'nin Sanayi 4.0 bağlamında güçlü ve zayıf yönleri, sahip olduğu fırsatlar ve karşı karşıya olduğu tehditler SWOT analizi kapsamında ele alınacaktır.

Sanayi 4.0 Bağlamında Türkiye SWOT Analizi

Türkiye'nin şu anda batı ülkelerine karşı sahip olduğu mukayeseli maliyet avantajı, doğrudan yabancı kaynakların ülkeye çekilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak başta Almanya olmak üzere Sanayi 4.0 için proaktif adımlar atan ülkeler bu maliyet dezavantajlarını uzun vadede ortadan kaldıracaklardır. Aşağıda Türkiye'nin bugünkü var olan avantajını kaybetmemesi için neler yapması, hangi yönlerini geliştirmesi veya dezavantajlarını gidermek adına hangi sorunlara çözüm getirmesi gerektiği SWOT analizi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Güçlü Yönler

- Batılı ülkelere kıyasla daha düşük maliyet ile üretim
- Lojistik avantajı
- Teknolojiye yatkınlık

Halihazırda Türkiye'ye üretimde rekabetçi olma gücü veren temel değişkenler dikkate alındığında, genç kuşağın teknolojiye olan yatkınlığı eğer inovatif düşünceye ve üretkenliğe yönlendirilebilirse, Türkiye Sanayi 4.0 hareketinde ön sıralarda yer alabilecektir.

Ayrıca Türkiye'nin coğrafi konumu, Türkiye'yi Asya ülkeleri karşısında lojistik maliyeti açısından üstün hale getirmektedir. Bunların yanı sıra Türkiye, birçok batı ülkesinden daha yüksek hızda büyüyen ekonomisi ve canlı iç talebi ile dinamik bir pazara sahiptir.

Zayıf Yönler

- Halihazırda üretimde Sanayi 2.0 ile Sanayi 3.0 arasında teknoloji kullanılması
- Yüksek teknolojili ürünlerin toplam üretim içindeki payının düşük olması
- Eğitim kalitesinin düşüklüğü
- Ar-Ge harcamalarının milli gelirden aldığı payın düşük olması

Türkiye'de 2015 yılında Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı %1,06 olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2017) Ancak, ülkemizde firmaların Ar-Ge harcamaları kalemi altında gösterdikleri tutarlar tam olarak denetlenemediği için bu rakamların gerçeği yansıtma gücü zayıf kalabilmektedir. Ar-Ge harcamalarının düşük olması, yüksek teknolojili mal üretiminin toplam üretim içindeki oranının düşük olmasına ve toplam üretimden elde edilen katma değerin yükselememesine yol açmaktadır.

Ayrıca PISA testi sonuçları, Türkiye'de gelecek nesillerin eğitim kalitesi hakkında endişe vermektedir. Türkiye eğer Sanayi 4.0 kapsamında gelişmek istiyor ve diğer ülkeleri geriden takip etmek istemiyorsa bir an önce eğitim kalitesini arttırmalı ve geleceğin mesleklerine genç beyinleri bugünden hazırlamalıdır.

Fırsatlar

- Genç nüfus
- Ekonominin büyüme potansiyeli
- Yerli ve yabancı yatırımcılara uygulanan teşvikler
- Birçok yabancı firmanın bulunduğu bir pazar

Türkiye'nin yıllık büyüme potansiyeli %5 olarak hesaplanmaktadır. Bu oranın gelişmiş ülkeler ile mukayese edildiğinde ciddi bir büyüme oranı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yerli ve yabancı firmalara uygulanan; gelir vergisi stopajı, kurumlar vergisi avantajı, teknogirişim sermayesi ve benzeri gibi teşvikler de yatırımı cazip hale getirmektedir.

Siyasi iradenin ve ekonomi yönetiminin bu fırsatlar üzerine daha fazla yoğunlaşması, yerli ve yabancı teknoloji yatırımlarını arttırmanın yollarını çeşitlendirmesi, Ar-Ge merkezlerini üniversiteler ile iş birliği içerisinde geliştirmesi ve sayısını arttırması Türkiye açısından yüksek önem arz etmektedir. Bu uygulamaların hayata geçirilmesi ile Türkiye'nin üretim tekniği giderek daha fazla sermaye yoğun bir hal alacak ve Sanayi 4.0 ile uyum hızlanacaktır.

Tehditler

- Ekonominin orta gelir tuzağında olması
- Yüksek enflasyon

- Tasarruf oranının düşüklüğü
- Hukuksal yapının zayıflığı

Temel tehdit unsurlarını baz alarak bir değerlendirme yapmak gerekirse; Türkiye'nin öncelikle yapısal reformlar yoluyla eğitim kalitesi, hukuk düzeni, kurumsallaşamama ve enflasyon gibi temel sorunlarına odaklanması gerekmektedir.

Hukukun üstünlüğünün tam anlamda kurulduğu bir ülkede yabancı yatırımcılar hakları, yükümlülükleri hakkında kesin ve güvenilir bilgi sahibi olacaklar ve gelecek konusunda hukuksal düzen açısından herhangi bir kaygı duymayacaklardır. Ayrıca fiyat istikrarının sağlanabilmesi ile birlikte ülkeye duyulan güven kuvvetlenecek ve neticesinde hem üretken alanda hem de mali alanda yabancı yatırımlar artacaktır. Artan yabancı yatırımlar sonucunda üretimde kullanılan teknoloji düzeyi de artacaktır. İşte tam bu noktada Sanayi 4.0 sistemlerini ülkeye aktarmak için yaşanabilecek bilgi ve finansman sıkıntısına çözüm bulunmuş ve önemli bir adım atılmış olacaktır.

Sonuç

Genel duruma bakıldığında, Türkiye'nin bugünkü üretim tekniğinin Sanayi 2.0 ile Sanayi 3.0 üretim tekniği arasında olduğu gözlemlenmektedir. Sanayide geri kalmışlığın getirdiği eksiklikleri Türkiye yıllardır yaşamakta ve bunlardan en önemlisi orta gelir tuzağı olarak görülmektedir. Türkiye'nin imalat sanayi ihracatındaki teknoloji yoğunluğuna göz gezdirildiğinde düşükten yükseğe sırasıyla; yüksek teknolojili, orta düşük teknolojili, orta yüksek teknolojili ve düşük teknolojili mallar yer almaktadır. Bu tabloya baktığımızda en yüksek katma değerli ürün grubu olan yüksek teknolojili ürünlerin ihracattaki payı arttırılamadıkça Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulması olanaklı görülmemektedir.

Ayrıca eğitimin kalitesinin arttırılması konusunda PISA endeksinde üst sıralarda yer alan Çin, Japonya, Güney Kore, Finlandiya ve benzeri ülkeler örnek alınarak eğitimde yapılması gereken reformlar en kısa zamanda hayata geçirilmelidir. Bugün eğitime yapılan yatırımlar uzun vadede akılcı, analitik düşünebilen ve öğrenmeye açık olan beyinler yaratacak ülkemizin teknoloji ve bilim alanlarında daha fazla söz sahibi olmasını sağlayacaktır.

Genel olarak özetlemek gerekirse Türkiye'nin hukuksal yapısını düzeltmesi, enflasyonunu kabul edilebilir bir düzeye düşürmesi, gerekli reformları uygulayarak eğitim kalitesini arttırması gerekmektedir. Ayrıca Sanayi 4.0'ın öncüsü olan Almanya ve teknolojik gelişimini sağlamış diğer ülkeler ile daha yoğun ilişkiler geliştirmeli, karşılıklı programlar ve iş birlikleri oluşturmalıdır.

Sonuç olarak, Sanayi 4.0 devriminin tamamen hayatımıza girmesi uzun yıllar alacaktır. Türkiye gelecekte Sanayi 4.0'ın üretim üssü olmak ve avantajlarından yararlanmak istiyor ise bu süreç içerisinde siyasi tartışmalardan uzaklaşarak gündemine bu konuyu alması ve proaktif adımlar atması gerekmektedir.

Kaynakça

- BAWEJA, Bhanu, Paul Donovan, Mark Haefele, Lutfey Siddiqi and Simon Smiles (2016), "*Extreme automation and connectivity: The global, regional, and investment implications of the Fourth Industrial Revolution*", <https://www.ubs.com/global/en/about_ubs/follow_ubs/highlights/davos-2016/_jcr_content/par/columncontrol/col1/actionbutton.0377225366.file/bGluay9wYXRoPS9jb250ZW50L-2RhbS91YnMvZ2xvYmFsL2Fib3V0X3Vi-cy9mb2xsb3ctdWJzL3dlZi13aGl0ZS1wYXBlci-0yMDE2LnBkZg==/wef-white-paper-2016.pdf >, UBS White Paper for the World Economic Forum, (10.05.2017)
- EBSO Araştırma Müdürlüğü, (2015), "*Sanayi 4.0*", <http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40_88510761.pdf >, (12.05.2017)
- EGE, Börteçin (2014), "4. Endüstri Devrimi Kapıda Mı?", *Bilim ve Teknik Dergisi*, ss. 26-29
- KABARAKLI, Esra (2016), *Endüstri 4.0 ve Dijital Ekonomi- Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- KOÇ, Erdem, Kadir Kaya ve Mahmut Can Şenel (2016), "Türkiye'de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri – Sanayi Üretim Endeksi", *Mühendis ve Makine Dergisi*, 682(57), ss. 42-53
- OECD, (2016), <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>, (16.05.2017)
- SİEMENS, (2016), *Endüstri 4.0 Yolunda*, <http://cdn.endustri40.com/file/ab05aaa7695b45c5a6477b-6fc06f3645/End%C3%BCstri_4.0_Yolunda.pdf>, (12.05.2017)
- TÜİK, (2017), Bilim, Teknoloji ve Bilgi Toplumu, <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1620>, (16.05.2017)
- YUVAL, Noah Harari (2012), *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, Kolektif* Kitap, İstanbul.

**İstanbul ve Doğu'da Hanehalkı, Gelirini Nasıl Harcıyor?
2013-2015 Ortalaması**

Bölgeler		Gıda ve İçecekler	Eğlence ve Kültür	Eğitim Hizmetleri
TR10	İstanbul	15,8	3,4	3,2
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	22,9	2,4	1,9
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	28,4	2,2	1,1
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	29,9	2,0	0,9
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	27,6	1,4	0,9
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	30,9	2,3	1,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması Bölgesel Sonuçları, 2015

İktisat ve Toplum Dergisinin 6 Yıllık Arşivine Sahip Olmak İster misiniz?

1 Yıllık Arşiv: 100 TL
6 Yıllık Arşiv: 600 TL

İktisat ve Toplum Dergisi'ne artık **Turkcell Dergilik**'ten de ulaşabilirsiniz.
http://www.turkcell.com.tr/servisler/turkcell-dergilik

İKTİSAT VE TOPLUM
www.iktisatvetoplum.com

ABONELİK FORMU
Bağcılar Mahallesi, Şemsettin Günaltay Caddesi, 283. Sokak, No: 9/7, Çankaya/Ankara
Tel: (0 312) 442 52 10 - (0 312) 442 52 11 Faks: (0 312) 442 52 12

1 yıllık - 12 sayılık (yılda iki defa çift sayı çıkabilir) aboneliğimi .... sayıdan başlatın.

Abonelik Tarihi		**Adı Soyadı**	
Abonelik Bedeli		**Mesleği**	
1 yıllık		**Adres**	
Öğrenci : 140 ₺ Öğretim Üyesi : 180 ₺ Bireysel : 200 ₺ Kurumsal : 260 ₺ Yurtdışı : 180 ABD Doları			
Eski dergilerden .... sayıları da hesabıma dahil ediniz.			
e-posta: iktisatvetoplum@gmail.com		**Şehir**	
☐ Adıma fatura ediniz.		**Posta Kodu**	
☐ Şirketime fatura ediniz.		**Vergi Dairesi**	
☐ Peşin Ödeme ☐ Yıllık abone bedeli olan .... ₺'yi şirketinizin Türkiye İş Bankası, Birlik Şubesi, 4363-0099396 nolu hesabına havale ettim. Fotokopisi ektedir. (IBAN: TR51 0006 4000 0014 3630 0993 96)		**T.C. Kimlik No** **Tel** **Gsm** **e-mail**	

KREDİ KARTI

Abonelik bedeli olarak ....'nin aşağıda bilgilerini girdiğim kredi kartımdan çekilmesini istiyorum.

Ad Soyad: .... Banka: ....

Visa ☐ MasterCard ☐ Kart No: .... Güvenlik Kodu: ....

Son Kullanma Tarihi: ..../.............. İmza: ....

KREDİ KARTI İLE YAPILAN ÖDEMELERDE ABONELİĞİNİZİN BAŞLATILMASI İÇİN İMZA ATMANIZ ZORUNLUDUR.

Lütfen bu formu doldurduktan sonra **(0 312) 442 52 12** numaralı faksa ya da **iktisatvetoplum@gmail.com** adresine gönderiniz.